

CUMANIA 27.

CUMANIA

A Kecskeméti Katona József Múzeum
Évkönyve

27.

Kecskemét
2016

Szerkesztette:
WICKER ERIKA

Olvasószerkesztő:
Bereznai Zsuzsanna, Wicker Erika

Tipográfia:
Veszely Ferenc, Wicker Erika

Tördelés:
Veszely Ferenc

Angol fordítás:
Sárosi Edit

Rajzok:
Balogh Csilla (74.), Győri-Nagy Sándor (320/1-4.), Janzsó Marianna – Wicker Erika (124-128.), Szalai Sándor (160.), Vass-Eysen Ervin (383.), Vida Ágnes (28-33., 89-96.)

Fényképek:
Horváth M. Attila (12/3.), Kiss Béla (11/2-3., 12/2., 276/4., 305/2-3., 325., 326/3., 367/1., 3.), Konecsni György Helytörténeti Gyűjtemény, Kiskunmajsa (260.), Kriston Vízi József (135.), Mala Enikő (326/1-2.), Schill Tamás (145-146.), Somogyvári Ágnes (34.), Tuza Gábor (226-227.), Végh Katalin (367/2., 368.), Zalatnai Pál (384/1.) továbbá a Horváth (11/1., 12/1.) és a Jánosy család (17-18.) illetve a szerzők gyűjteményéből

Borító:
Wicker Erika, Zalatnai Pál

ISSN 0133-6088

A kiadvány megjelenését támogatta:

Kiadja a Kecskeméti Katona József Múzeum
Felelős kiadó: *Rosta Szabolcs* múzeumigazgató

Borító: Részlet Mikoviny Sámuel 1731. évi térképéből
(HM HIM Hadtörténeti Térképtár, B IX a 649.)

TARTALOM

In memoriam

H. Tóth Elvira	7
Dr. Bánszky Pál	13

Régészet – Antropológia

<i>Somogyvári Ágnes:</i>	
Középső bronzkori temetkezések Kiskunfélegyháza határában	19
<i>Hajdu Tamás:</i>	
A középső bronzkori Vatyá-kultúra Kiskunfélegyháza–Csányi tanyán feltárt hamvasztásos rítusú temetőjének embertani vizsgálata	35
<i>T. Biró Katalin – Szakmány György – Bendő Zsolt – Kasztovszky Zsolt:</i>	
Átfúrt kőeszköz töredéke Kiskunfélegyházáról	41
<i>Balogh Csilla:</i>	
A Duna–Tisza köze avar kori betelepülése	55
<i>V. Székely György – Varga Sándor:</i>	
Kora Árpád-kori temető feltárása Tiszakécske–Árkus-dűlőben	75
<i>Marcsik Antónia – Molnár Erika:</i>	
Tiszakécske–Árkus-dűlő 10–11. századi temető humán csontvázanyagának rövid ismertetése	97
<i>Wicker Erika:</i>	
Árpád-kori állattartás emlékei az M5-ös autópálya Kiskunfélegyháza–Északi csomópontjánál	109

Néprajz

<i>Kriston Vízi József:</i>	
Túlélő tárgyak nyomában	129
<i>Schill Tamás:</i>	
Adatok a nád felhasználásához Dunapatajban	137
<i>Bereznai Zsuzsanna:</i>	
Egy kecskeméti polgári háztartás a 20. század elején	147
<i>Bereznai Zsuzsanna:</i>	
Madonna Modesta Kecskeméten – avagy egy reneszánsz anekdota világjárása	161
<i>Kürti László:</i>	
A Kiskunság táncai – antropológiai reflexiók egy régió tánckultúrájáról	177
<i>Tuza Gábor:</i>	
A kulturális identitás kifejezése két japán babatípus példáján – a Szóraténusz Játékmúzeum kokeshi és daruma babáinak bemutatása	219

Helytörténet

<i>Bánkiné Molnár Erzsébet:</i>	
Gyárfás István tevékenysége a Jászkun terület közigazgatásában	229
<i>Fábián Borbála:</i>	
„Előjegyzési ív a villamos világításra” – Kecskemét, 1893.	241

<i>Hajagos Csaba:</i>	Egy nemzeti kulturális fórum vezetőjének őszinte vallomása, avagy hol kezdődött az „ellenzékiesség” 1985-ben Magyarországon	253
-----------------------	---	-----

<i>Mák Kornél:</i>	Kecskemét kulturális ipara	261
--------------------	----------------------------------	-----

Művészettörténet

<i>Sümegei György:</i>	Szobor-kálváriák	269
------------------------	------------------------	-----

<i>Sümegei György:</i>	Kísérlet egy fénykép meghatározására	279
------------------------	--	-----

<i>Horváth Roland:</i>	A Kecskeméti Kereskedelmi Iparhitelintézet és Népbank intézeti- és bérpalotájának építéstörténete és stíluskapcsolatai (1909-1912)	283
------------------------	--	-----

Kultúrokológia

<i>Győri-Nagy Sándor:</i>	A Kis-Sziget. Kultúrokológiai közelkép egy régészeti tájszeletről	307
---------------------------	---	-----

Restaurálás, állagmegóvás

<i>Mala Enikő:</i>	A dunapataji pártaöv restaurálása	321
--------------------	---	-----

Módszertan

<i>Bognár Anikó – Végh Katalin:</i>	Búza – kenyér – élet. Egy kiállítás módszertani kérdései	327
-------------------------------------	--	-----

<i>Győri-Nagy Sándor:</i>	Búza – kenyér – élet. Szakmai megnyitó	369
---------------------------	--	-----

<i>Wicker Erika:</i>	Nagyurak és vezérek. Híres avar leletek a Kiskunságból	375
----------------------	--	-----

<i>Szentpéteri József:</i>	Nagyurak és vezérek. Híres avar leletek a Kiskunságból. Szakmai megnyitó	385
----------------------------	--	-----

A kötet szerzői	387
-----------------------	-----

Summaries	389
-----------------	-----

Kürti László

A KISKUNSÁG TÁNCAI – ANTROPOLÓGIAI REFLEXIÓK EGY RÉGIÓ TÁNCKULTÚRÁJÁRÓL¹

Pálfy Gyula (1950–2012) emlékének

Az elmúlt több mint hatvan év táncfolklorisztikai kutatása jelentős eredményekkel gazdagította a paraszti tánc kultúrával kapcsolatos ismereteket.² Az 1950-es évektől dinamikus fellendülő magyar kutatás hírneve a tengeren túlra is eljutott, és így ott emblemikus diszciplínaként illeszkedett a nemzetközi tudományos köztudatba.³ A terepmunkán és archiváláson túl, a kutatás két fő területe a tánc tipológia (a táncok történeti és formai csoportosítása) és a dialektológia (a táncok térbeli elterjedése) volt.⁴ Ám úgy az előbbi, mint az utóbbi alkalmazhatósága eddig csak elvétve került a kritikai érdeklődés középpontjába,

annak ellenére, hogy mindkét terület a leg-problematikusabb pontja a funkcionalista alapokra helyezett folklorisztikai modellnek. A kiskunsági régió táncainak bemutatásával, amihez saját gyűjtéseim is illusztrálásként szolgálnak, az a célom, hogy ezt a feltevésemet, ami egyben elméleti kiindulópontom, bizonyítsam.⁵ Érvésem: a magyar népi táncok történeti stílusrétegeinek és területi elterjedésének kidolgozottsága ellenére a magyar táncfolklorisztikai modell alapvetően – úgy néprajzilag, mint történetileg – felülvizsgálatra és helyesbítésre szorul. Alapvető hibája az egyirányú lineáris folyamatként értelmezett és a különböző korok, más és más társadalmi osztályok által kialakított vagy preferált táncformák egymáshoz kapcsolásában testesül meg. A kutatómunka elméleti megalapozása és a feltárt anyag rendszerezése nem mentes a buktatóktól abból a szempontból sem, hogy a nemzeti történelemszemlélet alapvetően egy befelé forduló és szelektív forráshasználattal egysíkú táncföldrajzi regionalitásban láttatja a helyi tánc hagyományokat. Ezen kritikai észrevételek alátámasztásául érdemes a táncantropológus Drid Williams mérvadó megfogalmazását citálni, aki szerint „a tánc nem állhat magában elszigetelten, ahhoz, hogy megértsük, történeti és társadalmi kontextusban

¹ Köszönettel tartozom az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet Népzene- és Néptáncutató Osztály és Archivum munkatársainak tanulmányom elkészítéséhez nyújtott segítségért. A táncfilmek átnézéséhez Karácsony Zoltán állt rendelkezésemre, Szökéné Károlyi Annamária a fényképeket és a kéziratos anyag hozzáféréséhez segített. Külön köszönöm Fügedi Jánosnak a kiskunhalasi verbunk és csárdás motívumainak lejegyzését Lábánkinetográfiával. Bereznai Zsuzsanna hasznos ötlettel és tanácsokkal segített a kézirat végső formájának elkészítésében, köszönet érte. A Thorma János Múzeum igazgatójának, Szakál Aurélnak hálás vagyok, azért hogy a kiskunhalasi Gyöngyösbokréta fényképeit közlésre átadta, és több a településről szóló tanulmányt is lemásolt számomra. Rudinszki István pedig még korábban átadta a kunszentmiklósi adattárát, ami szintén segítséget jelentett tanulmányom megírásánál, amiért köszönettel tartozom neki. A környék vőfélyeitől sokat tanultam korábbi terepmunkáim során, nekik egy korábbi tanulmányomban már kifejeztem hálámat. KÜRTI László 2013 213.

² A táncfolklorisztika elmúlt mintegy 60-70 évének tudománytörténeti feldolgozása még várta magára. Korábbi publikációkból a kutatás történeti és módszertani állapotát és alakulását figyelemmel kísérheti mindenki.

³ Ezt magam is hangsúlyoztam korábbi munkáimban, KÜRTI László 1984, 1995, 2014a.

⁴ Pro és kontra elképzeléseimet a magyar táncfolklorisztika eredményeiről, lásd: KÜRTI László 1980, 1983, 1984, 1989, 1995, 1999, 2002, 2014a, b. A magyar beszámolóok például: FELFÖLDI László 1999, MARTIN György 1965, 1977, PESOVÁR Ernő 1988.

⁵ Publikált kutatásaim biztos támpontként szolgáltattak alapot minderre, KÜRTI László 2004, 2006, 2008, 2013. Továbbá lásd: BENEDEK Gyula – KÜRTI László 2004. A terület szokásaival, főleg lakodalmaival és táncaival kapcsolatosan korábban közöltem adatközlőimet, KÜRTI László 2013. Kimondottan a táncérettel és táncokkal kapcsolatosan saját gyűjtéseimet használtam fel. Ladánybenén a volt gulyásvesztő Berényi József (1909–2004), Lajosmizsén pedig két volt juhász, Szórád József (1915–2007), és Kisjuhász János (1924–2006) járult hozzá adataival (hozzá) a teljesebb tánc- és hagyománytörténeti kép kialakításához. Lásd bővebben KÜRTI László 2015.

kell látnunk”.⁶ Látszólagos tehát az a túlzott historizálás, amivel a magyar népi táncdialektusok és tánc típusok rendszerét a táncfolklorisztika felállította, teljesen mellőzve azt az alapos történelmi-néprajzi kontextust, ami a korrekt társadalomtudomány sine qua nonja.⁷

Talán az idézett mondat világítja meg legpontosabban a táncfolklorisztika és a táncantropológia közti különbséget, és az előbbi gyengeségét, ami nyilvánvalóvá teszi egyik legnagyobb hiányosságát: az alapos etnográfiai szemléletmód mellőzését. A probléma origója nemcsak a néprajzi tájegység határainak a kérdése, amit korábban már mások, köztük én is, felvetettek, hanem maga a néprajzi adatok szelektív használata.⁸ Jelen tanulmányban csak a dialektusokba való osztályozást vetem össze alaposabban a Kiskunság történelmi és néprajzi adataival, mivel kulcsfontosságú kérdésként merül fel a terület önkényes elhelyezése a táncdialektusok térképén. Mindjárt illik leszögezni azt, hogy ez az elemzés az 1877-ig létező, néprajzi és történelmi értelemben vett közjogilag autonóm, gazdasági és kulturális értelemben egységes Kiskunságról és nem a tágabb, mai földrajzi értelemben használt területről szól.⁹ Ennek a régióknak a táncdialektológiai hovatartozását illetően a kérdés alapvetően az: milyen kutatások alapján dön-

töttek arról, hogy a Kiskunság, a maga sajátos történelmi és politikai múltjával melyik dialektushoz tartozzon? Másként fogalmazva: melyek voltak azok a közösségek, amelyek adatai hozzájárultak a kiskunsági táncokról kialakított képhez, ezzel is formálva az adott régió összképét? Ezekre a kérdésekre keresem a választ, valamint lépéseket teszek a meglévő klasszifikáció helyesbítésére, és a Kiskunság táncéletének pontosabb bemutatására.

A KISKUNSAG TÁNC- FOLKLORISZTIKAI NÉZŐPONTBÓL

Tanulmányom elméleti alapját az a megfontolás adja, hogy a néprajzi-történelmi értelemben vett Kiskunság és a folklorisztikai táncdialektusban szereplő Kiskunság-elképzelés nem kongruens, tehát nem fedi egymást. A táncfolklorisztika által felállított dialektusi rendszer eredetileg a bartóki népzenei, valamint a nyelvjárási dialektusok mintájára épült fel. Ennek megfelelően a magyar nyelvterületet három nagy táncdialektusra osztották fel: nyugati vagy dunai, középső vagy tiszai és keleti vagy erdélyi.¹⁰ Ebben a tipológiában a Kiskunság – a Solt- és Tápió-vidékkel együtt – a nyugati vagy dunai táncdialektus szerves részévé vált.¹¹ Martin György 1964-es művében még óvatosan azt fejtegette, hogy a sárközi-Duna menti táncdialektust addig kell „szélesíteni”, amíg a „teljesen ismeretlen, feltáratlan területek (pl. a Kiskunság déli része) határait el nem értük”.¹² Tehát akkoriban a Kiskunság déli részét „ismeretlen” és „feltáratlan” területként értelmezte, és erre később is utalt, amikor az Alföldet és a Dunántúl északi részét egyaránt „fehér foltnak” tekintette.¹³ Mindezek ellenére alapművében (Magyar tánc típusok és táncdialektusok) a Kiskunság – összevonva a solti és a Tápiómenti területtel – automatikusan a nyugati,

⁶ WILLIAMS, Drid 2004 251.

⁷ Az, hogy ezzel nem vagyok egyedül, mutatja több hasonló problémára hivatkozás például Zakariás Erzsébet a moldvai és székely táncokról írt tanulmányában. ZAKARIÁS Erzsébet 2010; valamint Kőnczei Csongor Aranyosszék táncdialektusban való elhelyezésével kapcsolatosan, KŐNCZEI Csongor 2005.

⁸ Martin György maga írja azt, hogy a „táncdialektusok meghatározásánál ... a lényeges, döntőnek ítélt jelenségeket kell kiválasztanunk, s ezek összessége alapján kell meghatározni a táncdialektusok hozzávetőleges határait” (MARTIN György 1970 25.). A zenei és néprajzi dialektusok behatárolása természetesen nem mai probléma. A téma alapos ismertetését lásd: BORSOS Balázs 2011., valamint KÓSA László 1998. Csak két olyan releváns tanulmányra utalok még, amelyek nem feltétlenül a kánonná váló definícióra utalnak – Barabás László a Mezőség belső tagolódásának kérdését, magam pedig Kalotaszeg határainak problémájára világítottam rá (BARABÁS László 2007; KÜRTI László 2000). A határkutatás elméleti megközelítési lehetőségeiről: KÜRTI László 2008.

⁹ A terület az azóta eltelt mintegy másfélszáz esztendő alatt sokat változott, sőt az elmúlt néhány évtized revival-jelenségének hatására, még jobban elvesztette történelmi kohézióját. Erről szól egy korábbi tanulmányom (KÜRTI LÁSZLÓ 2004a; valamint BORSOS Balázs 2011).

¹⁰ A táncfolklorisztika nem követte Bartók Béla eredeti területi felosztását, amely a régi stílusú népdalgyűjteményt négy zenei dialektusra osztotta fel (Dunántúl, Felső-Magyarország, Alföld, Erdély); későbbi kutatások Moldvát egy ötödik dialektusba sorolták. (BARTÓK BÉLA 1924, MARTIN György 1970).

¹¹ MARTIN György 1970 159.

¹² MARTIN György 1964 217.

¹³ MARTIN György 1970 22.

tehát a Dunántúl teljes egészét magában foglaló dialektusban maradt.¹⁴ Joggal vetődik fel a kérdés: mi történt vagy mi változott meg a két mű megjelenése, azaz az eltelt mintegy hét év alatt? Történt-e további kutatás, táncfolklorisztikai gyűjtés, ami a Kiskunság feltáratlanságát és ismeretlenségét megszüntette volna? A válasz tömören: nem, és ennek ellenkezőjét maga Martin György sem bizonyította, mivel az idevonatkozó irodalom ismeretésekor egyetlen egy olyan publikációt sem sorolt fel, amely 1964 után keletkezett. Sőt, a kiskunsági tánc kultúrára vonatkozóan csak az 1930–1950-es évekből ismert munkát citált, de maga és népzene kutató kollégája, Halmos István először és utoljára 1960 szeptemberében végeztek terepmunkát Fülöpházán, valamint Kecskeméten és környékén.¹⁵ A szerző a Magyar tánc típusok és tánc dialektusok című munkájában apologetikusan fejtette ki nézeteit a terület tánc kultúrájával kapcsolatban: „a megjelölt területet a hiányos gyűjtések miatt csak néhány jellegzetesebb folt alapján tudjuk áttekinteni”.¹⁶ Ez a kitétel a későbbiekben többször is felbukkan, ami annyit jelent, hogy az eltelt évtizedek alatt jóformán semminemű kutatás nem folyt, s ha folyt is, területünket még mindig fehér foltként tartja számon a tánc tudomány, csökönyszerűen ragaszkodva az 1960-as évek dialektusi szemléletéhez.¹⁷

Alapos és kritikai olvasatkor kiderül, hogy a dunai vagy nyugati tánc dialektus definiálása elnagyoltan és ellentmondásosan jelentkezik abban a tánc folklorisztikai rendszerben, amelyet Martin halála után kollégái és tanítványai vittek tovább. A Duna–Tisza között egy általánosan ismert, szegényes tánc kultúrával és kevésbé érezhető regionális tagoltsággal igyekeztek jellemezni, aminek alapját a „korábban polgárosodó s éppen ezért kulturális szempontból egységesülő parasztság”-kép adta.¹⁸ A kánonná merevedést bizonyítja például az üveges és a sapkatánc mint „a nyugati

dialektus sajátjai”, talán ezért említették a kiskun területen előforduló táncok között a sapkátáncot, éppen a nyugati dialektushoz tartozás példajaként. A Kiskunság dunai tánc dialektusba való beillesztéskor Martin György lényegében csak egy településre (Kunszentmiklós) és egy tánc forma (körverbunk) meglétére, valamint egy másik (karikázó) teljes hiányára összpontosított. A többi kiskun tánc formáról – mint például a törökös, ugrós, csárdás, verbunk, süveges – csak egy-két mondatos megjegyzésre szorítkozott.

TÖRTÉNETI ÉS NÉPRAJZI KERETEK

Bármilyen nagy tisztelet is övezi a magyar tánc folklorisztika úttörőinek munkásságát, be kell vallani azt, hogy a Kiskunság tánc kultúrájának vagy annak finom eltéréseiben lévő különbségek érzékeltetésére modelljük hiányos, és számos, eddig meg nem válaszolt kérdést vet fel. Az egyik legalapvetőbb probléma az, hogy a tánc folklorisztikai dialektusok nem fedik és nem is közelítik meg az ismert népzenei, és népnyelvi dialektusokat. A népzene kutatásban a néprajzi tájegységek beosztásában a Kiskunság az alföldi tájegység része, míg a nyelvészek által felállított nyelvjárási, táji tagoltság a Kiskunság esetében evidencia: a régió a tíz népnyelvi dialektusból a dél-alföldiben helyezkedik el, Szeged és Baja környékkel együtt.¹⁹

Ez az alap probléma illusztrálja azt a homogenizáló megközelítést, amely egysíkú képet rajzolt a kiskun tánc hagyományról. Ennek köszönhetően az egész régiót, bár a Duna–Tisza közének jellegzetes, igaz, nem összefüggő része, a magyar tánc folklorisztika nem a középső vagy tiszai dialektushoz, hanem az ún. dunai vagy nyugati tánc dialektushoz sorolta.²⁰

¹⁴ MARTIN György 1970 159–162.

¹⁵ MARTIN György „Jelentés az 1960. IX. 9 – IX. 16-ig tartó Kecskemét környéki néptáncgyűjtésről”. Magyar Tudomány Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Népzene- és Néptánc-kutató Osztály Archívuma, 715.

¹⁶ MARTIN György 1970 159.

¹⁷ FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő 1997 231.

¹⁸ MARTIN György 1970 20–22.

¹⁹ JUHÁSZ DEZSŐ 2001 278–280.

²⁰ Érdekes a belső tagoltságról kialakított kép. Bárh János szerint a „A Kiskunság nem összefüggő, hanem három részre tagolódó, meglehetősen cikk-cakkos szélű terület”, BÁRTH János 2010 7. A tévedést illik helyesbíteni. Már az 1699-es Pentz-féle kamarai összeírástól, de sokkal pontosabban Bedekovich Lőrincz 1799-es leírásától és 1802-es térképétől lehet nyomon követni a Kiskunság területének pontos határait; Horváth Péter (1823), Örkényi Ferenczy József (1844), Palugyay Imre (1854), és Fekete Lajos (1861) tovább ismétlik, illetve helyesbítik a puszták sorsának alakulását. Bedekovich

Tehát a Sárköz és a Duna mente kapcsolatát kihangsúlyozva abba a dialektusba, ahová Somogy, Rábaköz és a nyugati palócság tartozik. Azonban kérdéses az, hogy a kiskun települések közül Kunszentmiklós 1930-as évektől felfelé ívelő sikertörténete mennyiben járult hozzá az esszencialista megközelítés általános, modernista problematikájához.²¹ Hiszen nem tagadható az, hogy a kiskunságiság bizonyításának egyik legtöbbet szerepeltetett településének hagyománya az 1930-as években fellángolt Gyöngyösbokréta-mozgalom hatására éledt újjá, igaz, már 1930 előtt is mozgolódott a helyi értelmiség egy csoportja ennek a felújításán.²² Kunszentmiklós táncait ezért sikerült lejegyezni és filmen rögzíteni az évtized során. Így vált ismertté a menyasszonytánc, a törökös, a tréfás verbuválás, a farkastánc (macskatánc), a csibetánc, a kacsingatós, a sapkatánc (vagy takácstánc, kucsmatánc), a női „süvegös”, a juhásztánc (kun legényes), az aggregénytánc, a körverbunk, valamint a seprútánc.²³ Ez a kitüntetett szerep azonban nem takarhatja el azt, hogy Kunszentmiklóssal ellentétben a többi kiskun település tánc kultúráját mellőzte a tánc kutatás, ami jóformán lehetetlenné tett bármiféle későbbi összehasonlító munkát. Mint fentebb már utaltam rá, a néprajzi-történeti szempont hiánya a táncfolklorisztikában teljes bizonyosságot nyer, ha alaposabban megvizsgáljuk a kiskunsági táj táncait és táncos szokásait, és csak azután te-

szünk javaslatot a terület hovatartozására. Mielőtt erre rátérnénk, szükséges tisztázni, hogy a terület történeti és néprajzi sajátosságai miben nyilvánultak, nyilvánulnak meg. Így a kiskun népi kultúrával kapcsolatban több kulcsfontosságú tény nem árt leszögezni, egy-két gondolatot tovább árnyalni, amelyek a terület sajátosságaira irányítják a figyelmet, és amelyek nélkül nem lehet világosan látni az idetartozó települések autonóm voltát.

Területünk táji-történeti adottságából eredően erős lokális etnoregionális tudat fejlődött ki, aminek kevésbé a középkor betelepült kunjai voltak az okozói, mint inkább – és ebben erős egyetértés mutatkozik a történészek, levéltárosok, régészek és néprajzkutatók részéről – az 1745-ös redempcióból újjászülető új társadalom. Ezt úgy a Jászság, mint a Nagykunság több-kevesebb sikerrel örökölte, ahogyan a társadalmi átrétegződés, a nagylattartásra, majd az intenzív mezőgazdaságra való áttérés megtörtént. A másik fontos jellemzője a területnek az, hogy a közeli és távolabbi történelmi mezővárosok nélkül valószínűleg másként alakult volna a történelme. Sőt, a különféle kincstári, főpapi és nemesi nagybirtokok elszórt településeinek, „kis népszigetnek” (Kecel, Abony, Akasztó, Izsák stb.) vagy a nemzetiségi települések kultúrájának hatásait sem szabad elfelejteni a terület taglalásánál.²⁴

A régió történeti-néprajzi belső tagoltságában sajátos színfolt az Alsó- és Felső-Kiskunság elválasztódása, valamint egy 18-19. században ismert területe: a Jászföld. Valójában az Alsó-Kiskunság területére történt az első jászsági kirajzás (Dorozsma, Félegyháza, Majsa, Üllés) az 1710-1740-es évtizedekben, majd az 1800-as években Felső-Kiskunságba érkezők hozták létre a Jászföldet. A terület elnevezése a Felső-Kiskunság mára már elfeledett északi része, amely a 18. századtól jászsági tulajdonba került pusztákat – Bene, Lajos, Mizse, Kocsér és Karajenő – foglalta magában. Ebből az utóbbi kettő, valamint az előbbi három képezett elkülönülő, összefüggő területet.²⁵ Az 1876 utáni közigazgatási átrendezés

Lőrincz 1802-es valamint Palugyay Ignác és Lukács Ignác 1854-es térképén is jól látható az, hogy a Kiskunság nem három, hanem négy területről áll. Ezt erősíti meg Balla Antal 1793-as Pest-megyéről készített térképe is. Az Alsó-Kiskunság egy terület; a Felső-Kiskunság viszont három elkülönülő részből áll. Összefüggő Lajosmizse-Fülöpszállás-Kunszentmiklós háromszög; ettől elszigetelten található északon Kiskunlacháza, és teljesen önálló sziget Jászkarajenő-Kocsér a legkeletibb részen. Megtévesztő a Kiskunság közigazgatási beosztásának változása a 19. század közepén. A régió 1850-ben kettő (Kiskunfélegyházi, Kunszentmiklósi), ez után pedig valóban három járásba (Halasi, Félegyházi, Kunszentmiklósi) lett beosztva.

²¹ A kultúra és az esszencializmus problémájáról GRILLO, Ralph 2003.

²² A Paulini Béla vezette, 1931 és 1944 között nagy népszerűségnek örvendő Gyöngyösbokréta-mozgalomról PÁLFI Csaba 1970, GALAMBOS Sándor 1989.

²³ Az első szöveges leírás, fényképpel és kottával Gönyey Sándornak köszönhető, aki a süvegös, a juhásztánc és a verbunk formáját megörökítette. GÖNYEY Sándor 1936 214-218; LUGOSSY Emma 1956 466, 477, 492-493, 555-558; SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 12-13.

²⁴ BÁRTH János 2010 5-13.

²⁵ A délebbre, Kiskunfélegyháza és Kiskunmajsa között fekvő Jászszentlászló, bár szintén jászsági tulajdon volt, már az Alsó-Kiskunság része és nem tartozott a 19. századi Jászföld területéhez. Benépesítésében a környék lakossága vett részt.

után a terület neve feledésbe merült, ennek ellenére az önálló sodó tanyaközségek jázsági családjai sokáig őrizték a magukkal hozott szokásokat, tárgyakat, énekeket.

Az 1876-os megszűnéséig a Hármaskerület és a Kamara felügyelete alatt álló települések lakói sajátos közigazgatási rendszerben tudtak gondolkodni – azaz egységként, ami meghatározta együvé tartozásukat, az öntudatos polgári gondolkodás kialakulását.²⁶ Amikor Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében kellett magukat újradefiniálniuk, ez az öntudat még jobban megerősödött – dacból. Ebben, mint általában lenni szokott, nagy szerepet játszott a vidék értelmiségi rétege – jegyzők, bírók, papok, tanítók, verselők –, akik tudatosan kezdték ápolni a kiskun örökséget. A terület történeti népi kultúrája esetében fontos a Három Városhoz fűződő kapcsolat hangsúlyozása, ahogyan azt többek között Sztrinkó István is illusztrálta számos példával.²⁷ Cegléd, Kecskemét és Nagykőrös mezővárosok gazdasági-kulturális fejlődése számos dologban fellendítette a térség polgárosulását, annak minden előnyével és hátrányával együtt. Ebben kiemelt jelentőségű volt a városok vallásos (református vagy katolikus) dominanciája, amelynek hatása a szakrális népeletre ismert.²⁸ A festett templomi kazetták, valamint a temetőben lévő sírjelek (fejfák) szintén a szakrális népi kultúra jellegzetességei közé tartoznak. A rekatolizáció és a jázsági katolikus bevándorlás miatt így a kiskun népi kultúra új elemekkel bővült, ahogy egyre több út menti keresztet állítottak, és a vallásos népeletbe a népi hitvilág, búcsújárások és vallásos társulatok illeszkedtek be. Éppen ezért, amikor a Három Város hatását és fontosságát hangoztatjuk, nem szabad elfelejtenünk Bálint Sándor intő szavait, aki a „szegedi nagytáj” definíciójába az Alsó-Kiskunságot is belefoglalta. Ez azt jelenti, hogy a hatásokat és irányokat tekintve nemcsak az északi, tehát jázsági hatással, hanem Szegeddel, és így a „négy” nagy mezőváros nagyfokú befolyásával kell számolnunk.

A kiskunságiság jellegzetességeként még a nagyállattartó pásztorkultúra évszázados ha-

gyományát szükséges kiemelni, amire a 18–19. század külföldi kutatói is felfigyeltek. A „Kecskemét pusztái” fogalomra nőtte ki magát. A város az 1670-es évektől már 17 pusztát magában foglaló és a 18. századtól a külföldi irodalomban is helyt kapó Ketschkemeter Heide (vagy Ketschkemeten Heide) terület központjaként vonult be a köztudatba. A kietlen homokos pusztaság és az útonálló és betyárok által látogatott csárdákkal leírt puszták váltak romantikus toposzá, világhírré röpítve a Kecskemét környékét, köztük Bugacot és a Kiskunságot (elég Orczy Lőrincre és Petőfi Sándorra gondolni).²⁹ A nagyváros kiterjedt pusztáinak bérletén és az állattartáson keresztül kapcsolatba került a pásztorokkal, akik a várossal kötöttek szerződéseket. Már Szabó Kálmán felfigyelt Kecskemét és a kiskunsági pásztorok között található szoros kapcsolatra, amit a 18. századi kontraktusok bizonyítanak.³⁰ A puszták közül

²⁹ Bugac és a Kiskunság kapcsolata igen érdekes történeti és néprajzi kérdéseket vet fel. A török uralom idejétől a kun pusztát Kecskemét gazdáinak vették bérbe, így az a hírhedt 1745-ös redempciós összeírásokról Bugacot már nem sorolták a kiskun puszták közé. Ugyanakkor a 15–16. században Kecskemét, mint „Kecskemét-széki kiskun” (Cumanus minores sedis Kecskemeten) mezőváros maradt fenn okiratokban. A néprajzkutatás sem egységes különbségüket és összetartozásukat illetően. Madarassy László 1912-ben megjelent a Nomád pásztorkodás a kecskeméti pusztaságon című nagyszerű munkájában említi, hogy a középkori Cumanorum Campus kifejezést, a Ketschkemeter Heide – Kecskeméti puszták – foglalta el. Könyvében több fénykép egyenesen kiskun területről való, pl. Kunszentmiklós, Balázspuszták, sőt még Peszteradacs is felbukkan. MADARASSY László 2008 17., 31., 33. Ez utóbbi pusztán lefényképezett cserényt Tálasi István Kiskunság című könyvében szintén felhasználta. TÁLASI István 1977, a 160. oldal után következő kép. Tálasi még azt is megjegyzi könyvében, hogy a betyárok által a gazdától behajtott adót a Kiskunságban „bugaci adónak” nevezték, TÁLASI István 1977 122. Szabó Kálmán, aki szisztematikusan Kecskemétről és „kecskeméti pásztorokról” írt, az állatok füljegyeiről szóló tanulmányában valamikori kun települések „billegzővas”-ait, és kiskun gazdától származó adatokat közöl. SZTRINKÓ István 1986 178–180. A Magyar Néprajzi Lexikonban a kiskunsági pásztorkodásról írt szócikkben „Kecskemét bugaci pusztája” van megjelölve, ahol a valamikori kiterjedt kiskun állattartás maradványai a legújabb időkig fennmaradtak. BALOGH István 1987 214. A Kiskunság határaitól és belső tagozódásáról további adatokat lásd: KÜRTI László 2004a.

³⁰ SZTRINKÓ István 1986 227. Kecskemétre és a pásztorfoglalkozás, illetve ennek átrendeződésére utaló statisztikai adatok magukért beszélnek. A város 1783-as összeírásában „61 gulyás, 20 csikós, és 70 juhász nevét jegyezték fel, már az 1853. évi összeírásban 40 gulyással és 20 csikóssal szemben 182 juhász nevét találjuk”.

²⁶ KÜRTI László 2004a

²⁷ SZABÓ László 2008

²⁸ A terület népművészetéről összefoglaló kötet BÁRTH János 2010.

Bugac kapott jelentőséget a néprajzi gyűjtésekben, amit már Herman Ottó munkája, *A magyar pásztorok nyelvkinccse szemléletesen bizonyít*.³¹ Ám a neves kutató Kecskeméten, Kiskunhalason, Szabadszálláson és Fülöpszálláson is végzett terepmunkát. Kunszentmiklóson Baksay Sándor református püspöknek, Kecskeméten Kada Eleknek, „az alföldi róna mintamagyarjának” köszönhetően tudott sikeresen gyűjteni. Hasonló indíttatásból kutatott Vikár Béla is Bugacon 1899-ben és 1907-ben.³²

Fontos tehát leszögezni a pásztorkultúra és a pásztortársadalom meghatározó voltát, és egyben annak 20. századra történő visszazorulását, majd eltűnését.³³ A pásztorkultúra két eddig hangoztatott oldalát ismerjük korábbi kutatásokból: a pásztorművészetet és a népdalokat. Sztrinkó István például kiskun jellegzetességnek tartotta a pásztorművész egyéniségeket, akik palóc területen és a Dunántúlon olyan mérvadóak voltak – valamint az emberalakos ábrázolás hiányát.³⁴ A néprajzkutató szerint mindez azért volt így, mert a terület pásztorkodása elveszítette jelentőségét; nem lett átvéve az újabb technológia, így az emberalakos pásztorművészet sem. Ennek ellentmond Lükő Gábor, aki éppen a pásztorművészet kiskunsági elemeiben talált archaikus emberalakos ábrázolásokat.³⁵

Minden esetre a gyér pásztorművészeti adatokat archaikus elemeket tartalmazó megfelelő kiskun népzenei kultúra egészítheti ki. Ennek két sajátos világát a pásztor- és betyárdalokban keresték és találták meg a kutatók.

SZTRINKÓ István 1986 228. Ha mindezen számokhoz hozzáképezzük még a kiskun települések saját szerződött pásztoraikat, akkor igen jelentős számú pásztornépességgel kell számolnunk a 18. század közepétől a 19. század közepéig. A marhapásztorok számának csökkenése, valamint a juhászok számának ugrásszerű növekedése valóban figyelemreméltó társadalmi változást takar.

³¹ HERMAN Ottó 1914

³² A gyűjtésről és eredményeiről KÜLLŐS Imola 2010.

³³ Itt elegendő például hivatkozni BELLON TIBOR 1996, 2001; NAGY CZIROK László 1959, 1965; a jársági kiskunsági pusztai állattartására vonatkozóan lásd: KÜRTI László 2004b.

³⁴ SZABÓ László 2008 218–219.

³⁵ LÜKŐ Gábor 1982. Érdekes ez az ellentmondás azért is, mivel Lükő Gábor könyvét éppen Sztrinkó István lektorálta, aki későbbi munkájában Lükő könyvét a kiskunsági pásztorművészetéről nem is citálta! A geometriai és virágminták dominanciája ellenére Sztrinkó István elismerte a kiskun és a kecskeméti pásztorművészet archaikus „ízét”, SZABÓ László 2008 219.

Mindkettő kiemelkedően nagyszámmal szerepel a kiskunsági népdalgyűjtésekben, ahogyan Szomjas-Schiffert György, Vargyas Lajos és Vikár Béla kiskunsági és Kálmán Lajos Kecskemét környéki gyűjtései bizonyítják.³⁶ Nem véletlen egyébként az sem, hogy Lükő Gábor szintén ilyen népdalok szövegeiből próbálta megfejteni a pásztorművészet mondandóját, igaz kevés sikerrel. Szomjas-Schiffert György, aki talán legjobban ismerte a Kiskunság népdalkincsét – mintegy 3500 népdalt és variációt gyűjtött fel –, ám sajnos csak Kecel és Kiskunhalas anyagait tudta feldolgozni. A kutató éppen a pásztor- és betyárdalokban látta a kiskunsági jellegzetességet: a pásztorok „örökölték, megtartották és át is örökítették a régi hagyományokat”.³⁷ Kecel, amely egyébként nem tartozik vizsgált területünkhöz, esetében például azt hangsúlyozta, hogy zenei világát „elárasztotta a Kiskunság pásztorkultúrájának népdalállománya”.³⁸ Viszont a kiskun közösségek dalaiból hiányoznak a Kecelre jellemzőek, mint például a *Zörög a kocsi, Elmentem én a kocsmába sört inni*, vagy *A keceli csárda ki van festve*, amelyek Duna menti, illetve baranyai, bácskai hatást mutatnak.³⁹ Talán ezért hangoztatta, hogy „Kecel népzeneje tehát az alföldi dialektushoz tartozik, de a dunántúlinak a hatását is mutatja”.⁴⁰

A Kecskemét környékén gyűjtött népdalok szintén alátámasztják Szomjas-Schiffert meglátásait. Kálmán Lajos szerint a „nagydiakalektusok” „kisdialektusokból” állnak össze, amelyekben jellemzőek a „népzenei szeláramlások, amik a műveltségjavakat ide-oda szállítják”.⁴¹ Ahogyan a zenepedagógus jól látta: a népi kultúra mindig nyitott térben és időben, és ez nyilvánvalóan meghatározta a különböző korszakok tánckultúráját.⁴² Kálmán Lajos – talán éppen Bálint Sándor példáján felbuzdul-

³⁶ KÜLLŐS Imola 2010, VARGYAS Lajos 1954.

³⁷ SZOMJAS-SCHIFFERT György 1994 16.

³⁸ SZOMJAS-SCHIFFERT György 1984 1012.

³⁹ SZOMJAS-SCHIFFERT György 1984 1012–1013.

⁴⁰ SZOMJAS-SCHIFFERT György 1984 1013. Erről magam is meggyőződhettem. Az ún. „lázadó pipa” nótája, amely kedvelt volt Kecelen, és jól ismert a Dél-Alföldön, az északi kiskunsági településeken jóformán ismeretlen. Ladánybenén egyedül a valamikori gulyás Berényi József ismerte, viszont ő amatőr zenészként muzsikált lakodalokban, és sok kiskunsági, főleg gulyás, pásztorismerőse volt.

⁴¹ KÁLMÁN Lajos 2004 127.

⁴² KÁLMÁN Lajos 1999

va és őt valamelyest ellentételezve – a kiskun terület sajátos népzenejére való tekintettel a kutatott kistájt Kecskemét környékének nevezte el, amely lényegében a Ketschkemeter Heide modernebb változata. Ezt a területet Pusztavacstól Kiskunfélegyházáig, Alpártól Kunszentmiklósig terjedő zenei „kisdialektusként” definiálta, hangsúlyozva Kecskemét-Bugac központiságát.⁴³ Kálmán szerint a Kecskemét környéki kisdialektus „legegyetemesebbje a pásztori dialektus”.⁴⁴ Kálmán számára az egyik legfontosabb a pásztorodokban fennmaradt dudanóták és kanásztáncdallamok szép száma volt, amit Szomjas-Schiffert György is megerősített, amikor a „pásztorélet regeneráló erejét” hangoztatta.⁴⁵ Kálmán Lajos határozottan fogalmazott, ő a pásztorodokban egyfajta „kun-jász hagyományt”, „kun hozadékot” talált.⁴⁶ Például a bugaci *Mikor a juhász bort iszik* népdal „párja-variánsa közvetlen kun rokonságot mutat” egy nogájtatár dallammal, de más énekekben is hasonló „kiskun manírt” érzett.⁴⁷ Hozzá tartozik a zenei gyűjtések kiértékeléséhez az, hogy sem Szomjas-Schiffert, sem pedig Kálmán Lajos nem pusztán a szövegeket, sőt elsősorban nem a szövegeket, hanem a dallamokat vette alapul. Ennek fényében fogadható el fenntartásokkal az, amire Küllös Imola utal a terület betyár- és pásztor-dalaival kapcsolatosan, hogy a szövegek nem rendelkeznek „kistáji” sajátosságokkal.⁴⁸

A kiskun pásztorzene és a pászortánc sajátosságainak hangoztatása nem állhat önkényesen, történeti-kulturális kontextus nélkül, mintha a társadalmi közeg mit sem változott volna az évszázadok alatt. Erre is találunk hiteles múltbeli forrásokat, amelyek bizonyí-

tó erejűek a pásztorok és a tánc kapcsolatára. A virtuskodás és féktelen szabadszájúság miatt sokszor meggyűlt a baja a városoknak a felfogadott pásztorok miatt. Fodor Ferenc egy 1754-es kerületi szabályrendeletet közöl, amelyben intézkedtek a csárdákban eluralkodó törvénytelenégekről: „A pusztai csárdások a civakodások megelőzése végett cimbalmosokat és egyéb muzikusokat tánc kedvéért semmi szín alatt se tőrjenek meg csárdájukban a legszigorúbb büntetés alatt”.⁴⁹ A csárdák kétes táncoló helyként való megörökítést más dokumentumokból is megismerjük. 1748-ban a csárdás (kétes híri) felesége szeretőjével igencsak „mutatványos” táncot jártak egy tanú vallomása szerint, aki: „Az tapasztalta, hogy a fátensnek akkori csősz társát egy pint borér arra vette, hogy mezítelen vetközvé az házban tánczoltatta, azt pedig négyszer tapasztalta, sőt az szerszámát is megfogta, a kannát hordozta”.⁵⁰

Egy káromkodással egybekötött veszeke-dést és egy részeg fővel járt furcsa táncot örökített meg egy 1778-as dokumentum. A mizsei csárdában történt esetet és Csíkmérő Imre gulyás ittás fővel járt táncát így mondta el egy szemtanú:

„Nékem a bíró sem parancsol baszom fékom teremtette aztán dühösségében fogván a piszkálló fát, akkor is hasonlóan káromkodván és aztat az kő oszlophoz verte, mindaddig még széjjel nem tört a piszkálló fa. Ez meg lévén az vizes korsót kezében forgatván avval tánczolt és azt is a kő oszlophoz közel a tanú édes attyától vágta, aminek az korsónak darabja e tanú édes attyának vállát érvén aztat keményen meg is ütötte és vérzette”.⁵¹

A gulyást, akit több hasonló eset miatt is feljelentettek, a jászberényi tanács kalodára és pálcaütésre ítélte. 1789-ben két pásztor gulyást azért büntettek meg, mert olyan féktelen táncolást és mulatozást folytattak a benei csárdában, hogy még a kemence is összedőlt: „Gulyás Mojzes és Balog Pál Benei csárda kemen-céjének összedőléséért 8. Rfrtokat fizetnek”.⁵² Ezekkel a kritikai gondolatokkal felvértezve kell megvizsgálunk a kiskunsági települések

⁴³ A zenei mikroelemzés a zenetudósok feladata, ám érdemes elgondolkodni azon, mennyire helytállóak Kálmán és Szomjas-Schiffert megállapításai egy jellegzetes kiskun zenei stílusról.

⁴⁴ KÁLMÁN Lajos 2004 130–131.

⁴⁵ SZOMJAS-SCHIFFERT György 1994 15. Kálmán Lajos szerint a Felső-Kiskunságban Balázspusztá, Fülöpszállás, Jakabszállás és Szabadszállás népdalai közt is sok a kanásztáncritmusú népdal. KÁLMÁN Lajos 1999 113., 119., 136.

⁴⁶ KÁLMÁN Lajos 1999 170.

⁴⁷ KÁLMÁN Lajos 1999 175.

⁴⁸ KÜLLÖS Imola 2010 101. Ezzel az érveléssel a népművésztől a gazdálkodási eszközökig felesleges lenne bármilyen táji vagy régióbeli eltérésekben gondolkodni. A populáris szövegek, ahogyan a tárgyak is, regionálissá lesznek a közösségi használat vagy elutasítás és átalakítások során.

⁴⁹ FODOR Ferenc 1942 280.

⁵⁰ Jászberény, Hiv. Tud., 11. cs. 26. sz., 1748., SZML.

⁵¹ Jászberény, Hiv. Tud. 22. cs. 93. sz. 1778., SZML.

⁵² KÜRTI László 2006 83.

tánc kultúráját, hogy további bizonyítékot kapjunk, miért tarthatatlan a dunai vagy nyugati táncdialektusba való besorolása.

A KISKUN TELEPÜLÉSEK TÁNCAI

Apaj, Apajpuszta. Apaj csak 1985 óta önálló község, korábban Dömsödhöz tartozó uradalmi (Koháry, Podmaniczky) pusztai birtok volt. Jelenlétét a kiskunsági táncok tárgyalásánál egyedül az indokolja, hogy a közeli Kiskunlacháza, Kunszentmiklós és más kiskun település pásztorodinasztiáiból kerültek a pásztorok az apajpusztai ménesekhez, csordákhoz.⁵³ A pusztán 1953-ban a Népművelési Intézet megbízásával készült egy igen értékes film, amelyben Bábel Imre csikószámadó névnapját ünnepelték a környékbeli pásztorok. Szóts István filmjét (Névnap a cserénynél) Raffay Annával és Kiss Mártával együtt készítette.⁵⁴ A rugós Bolex filmfelvevő maximum harminc másodperces forgatást engedett egyszerre, de ez is elegendő volt arra – természetesen ez feltételez egy elsődleges tudást a táncról és a kontextustól –, hogy a filmen látható snittekről képet alkothasson a kutató a tánc meghatározó mozdulatairól és jelleméről. A pásztorok közös tánca teljesen amorfnak tűnik, de éppen ez ennek a táncnak a sajátossága. Megfigyelhető a pásztorok jókedvének eredménye: mindenki táncol mindenkivel, a verbunk, a csárdás és a pászortáncok formái és lépései keverednek, de egészében egyik tánc sem különíthető el vagy azonosítható. A férfiak egyedül és csoportosan táncolnak, néha kézfogással kis kört alakítva, közepén az ünnepelt, Bábel Imre áll.⁵⁵

Változatos taglejtés, gesztusok nem hiányoznak mozdulataikból; kezükkel integetnek, csapásolnak, sokszor megfordulnak, lábukkal dobognak. A földön elhelyezett boroshordó és poharak közt is ügyesen lépegetnek. Körben, párosan, összefogva járnak, néha kalapjukat is játékos eszköznek tekintik, leveszik fejükről, integetnek vele, és átveszik a lábuk alatt. Majd a nők is bekapcsolódnak, és párban táncolnak, egy esetben két férfi és egy nő hármastáncot látjuk. A tánc valóban igazi improvizáció és megtestesíti a pásztorokról kialakított klasszikus szabad táncolás művészetét.

Fülöpháza. Fülöpháza 1907-es önállósága előtt Kerekegyháza és Fülöpszállás pusztája volt. A településen először és utoljára 1960-ban folyt filmes néptáncgyűjtés, amiről Martin György csak annyit jegyzett fel, hogy a táncanyag „átlagosnak mondható”.⁵⁶ A főleg pásztorokból (juhász, csikós) verbuvált táncosok csárdást és férfi szólótáncokat táncoltak (csárdás zenére), majd párosan, nővel együtt folytatták. Az egyik jelenetben egy férfi üveggel a kezében táncol, egyik mozdulatával az üveget csizmájához érinti. A felvett táncolás változatos formát mutat; egyedül, párosan csoportosan, néha két férfi táncol együtt, mintha nő és férfi járná. A férfiak csapásolnak, bokáznak, forognak, keresztezőt, hegyező és guggoló motívumokat használnak táncuk közben. Ha párban, nővel táncolnak, a kéz- és vállfogások különböző módozatait változtatják. A csárdás és a férfi szólótánc mellett lefilmezték még egy „oláhost”, amelyet hat férfi járt sok lépéskombinációval és csapásolóval, néha még ketten egymással szemben is; de a táncot férfi és nő párban is eljáta. Gazdag motívumkészlettel

⁵³ Az 1920–30-as években Berényi József maga is több társával együtt pásztorokodott Apajon, Bábonyon, Sarlósáron, és Kunadacson. Berényi József interjú, 2004. De még történeti adat is alátámasztja Apaj és Bábony kiskun kapcsolatát. Egy 19. századi dokumentumból kitétni, hogy az apaji és tassi marhák úsztatását kunszentmiklói pásztorok végzik. ILLYÉS Bálint 1976 205.

⁵⁴ Raffay Anna visszaemlékezése a Szóts Istvánnal való forgatásokra a MetroPolis, 1999 őszi számában jelent meg, „Néprajzi motívumgyűjtés 1952–1955”, <http://emc.elte.hu/~metropolis/9802/raf1.html> (letöltés dátuma: 2015. november 15.).

⁵⁵ Raffay Anna 1953-ban fényképezte le Bábel Imrét lovon a következő megjegyzéssel: „A híres Bábel család legidősebb tagja, ma éjszakai őr az állami gazdaságban, de a lovon még majdnem most is ő ül a legjobban a csi-

kósok közül”. A csikószámadóról készült két fénykép Néprajzi Múzeum fényképgyűjteményében található NM F 113894-es és 113895-ös leltári jelzettel. Apaj község képviselője és alpolgármestere, Feith István egyik versében (Gangos csárda) Bábel Imrének állít emléket. Ehhez a családhoz tartozott id. Bábel József az 1950-es évek neves díjugrató lovasa.

⁵⁶ MARTIN György „Jelentés az 1960. IX. 9 – IX. 16-ig tartó Kecskemét környéki néptáncgyűjtésről”. Magyar Tudomány Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Népzene- és Néptánckutató Osztály Archivum, 715. A gyűjtés Martin György és Halmos István munkája, akik a településen 1960. szeptember 15-én jártak. A némafilmre felvett tánc a ZTI Ft. 465-ös számot viseli. A megrendezett táncfelvétel a Gólyás tanyán történt, egy hegedű, tárogató és dob zenekísérettel.

táncolták a párok a „lassú csárdást”, sajátos a laza kieresztett kézfogással, tehát sokszor nem az általánosan ismert váll- és deréktartást használták. A szabad táncolás jellegzetessége volt az, hogy a párok néha kettéváltak, és külön táncoltak, forogtak egy kis ideig, hogy aztán újból együtt folytassák táncukat. A friss résznél az egyes csárdáslépés dominált, és ekkor már a váll-derék csárdásfogással kapaszkodtak össze, forogtak, s irányt váltottak. Külön „botolót” is tudtak rögzíteni a gyűjtők, amely során a táncosok egymás felé vágva a bottal, guggoló mozdulatokkal, dobogással és cifrázással díszítették táncukat, ahogyan az más, főleg nyírségi és szatmári pásztortáncokból ismert. Fülöpházi adatközlő pásztorok közül – a gyűjtő szerint – „a verbung szót itt sem ismerte senki”.⁵⁷ Az üvegek közt járt férfitánc, valamint a sapka- és seprútánc is élt, Martin György a helyi tánckultúrát „átlagosnak” nevezte, és a jövőbeni kutatást azzal zárta le, hogy „előreláthatólag szintén csak ilyen szintű, átlagos anyaggal lehet számolnunk”.⁵⁸

Fülöpszállás. A kiskunság talán egyedüli kontinuuus népességgel rendelkező települése. Itt Fél Edit 1949-ben, Somogyi Tibor 1951-ben végzett terepmunkát.⁵⁹ 1954-ben Maác László filmezett női cigánytáncokat.⁶⁰ Egyedi gyűjtést folytatott itt Borvendég Erzsébet 1953 tavaszán, amiből több mindenre fény derül.⁶¹ A pásztorok kedvelt zenéjét rezesbanda, tárogató és citera szolgáltatta. Felbukkan egy nagyon sajátos hangszer, a „bögető”, ami egy tejeskannára húzott báránybőr volt, amit pálcával vagy kézzel ütögettek, és így tökéletes hangos és különböző magasságú-mélységű kísérelőhangszert tudtak rögtönözni. A tánchoz a zenét valamikor még duda vagy tambura szolgáltatta, máskor pedig köcsögduda vagy a kannázás helyettesítette a hangszereket.⁶² Fél

Edit rövid leírásában említette a helyi táncokat, mint a jászverbunkot, a csárdást, a sapkátáncot, valamint a bottal járt kanásztáncot; Somogyi Tibor hasonlókat jegyzett fel a szöveges gyűjtésében, hangsúlyozva még a „kisugró” elnevezés használatát.⁶³ Fél Edit adata a jászverbunkról azért is érdekes, mivel sem Fülöpszállás, sem pedig a szomszédos redempciós Szabadszállás nem tartozott a Jászföldhöz, és így kissé megfoghatatlan a verbunk elnevezésének sajátos elterjedése, amit még jobban megerősít a később tárgyalt kunszentmiklósi adat is. Fülöpszálláson nagy divatja volt a verbunktáncnak, ezt senki sem bizonyítja jobban, mint a település kántora, Tóth István, aki 1832-ben több dalt és éneket lejegyzett kottás füzetébe, köztük a három legismertebb akkori verbunkos nótát (*Kiskunságban verbuóálnak, Már minálunk verbuóálnak kötéllel, Áll a verbunk táncoljunk, nosza kun legények*).⁶⁴

Szomjas-Schiffert György kutatása szerint a lakodalomban kedvelt volt még a menyasszonytánc és külön a menyecsketánc, majd a hajnali, a szénaboglya tetején, sőt még a ház tetején járt tánc is.⁶⁵ Említi a gyűjtő a *négyesölés*, a csárdás, a *kanász verbunk* és a lassú polka elnevezésű táncokat. Érdekes táncesztétikai adat, hogy a közösség férfitagjai szerint a lány nem jól táncolt, ha *ráfeküdt a legényre, vagy húzta a lábát*. A tánctanulásakor a lányok titokban *seprűvel tanultak* táncolni; a bálokban a *bálbíró* felügyelte a rendet és általános rendezőként igazgatta a fiatalokat. Nagy mulasztása a tánc-kutatásnak, hogy az igen archaikus paraszti és pásztorkultúrával rendelkező Fülöpszállás nem tartották érdemesnek az alapos kutatásra, ez a hiány ma már pótolhatatlan.

Jászföld. A 19. századi mikrorégió már a múlté. A három szomszédos településről (Kerekegyháza, Ladánybene és Lajosmizse), az utóbbi évek, valamint Szomjas-Schiffert

⁵⁷ ZTI, AKT. 715.

⁵⁸ ZTI, AKT. 715.

⁵⁹ FÉL Edit, Fülöpszállása, EA 1793, és SOMOGYI Tibor, Fülöpszállás, ZTI AKFF. 684.

⁶⁰ KAPOSI Edit – MAÁCZ László 1958 245.

⁶¹ BORVENDÉG Erzsébet 1953 IV. 3-4., Fülöpszállás. ZTI, AKT. 486.

⁶² Az információ unikum, mivel a kannázást a magyarországi cigányok hangszereként könyvelte el a tudomány. A fülöpszállási adatból világosan kiderül, hogy egy igen archaikus formáját ismerték a kiskunsági pásztorok. A kannázás a bögető néven ismert ütőhangszert helyettesíthette.

⁶³ Somogyi fülöpszállási adatközlője Kónya Sándor 76 éves gulyás volt.

⁶⁴ PAKSA Katalin 1988, STOLL Béla 2005. Az Áll a verbunk táncoljunk, nosza kun legények verbunkosdal szövegével hasonló a helyzet, mint a Kecskemét is kiállítja nyalka verbunkját kezdetű népdallal. A 19. század eleji gyűjtésekben olyan változatot is lejegyeztek, amelynek első sorában ez áll „Áll a verbunk táncoljunk, nosza bús legények”. STOLL Béla 2005.

⁶⁵ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 34. A külön menyasszony- és menyecsketánc Üllésen is dívott. NAGY Netta 2004

György 1955-ös kutatásának köszönhetően alakult ki egy hiányos, bár a jelen tanulmány szempontjából hézagpótló kép. Kocsér és Jászkarajenő táncagyományairól szinte semmi híradás nincs, és így nem lehet azt beilleszteni az összehasonlítás során. Ezért értékes például az 1860-ból származó Búcsú a pusztában címmel megjelent rövid cikk a Vasárnapi Újság hasábjain. A kocséri búcsút az anyaváros, Jászapáti lakossága rendezte Nepomuki Szent János tiszteletére május 16-án, ahol a jászberényi Palotásy-Pecsenyánszki (1821–1878) János által vezetett cigányzenekar muzsikált. A három napig tartó bográcsos vendégeskedés mellől nem hiányozhatott a tánc sem, amelyet a névtelen szerző a következőképpen örökölt meg:

„Ebéd után nézői lettünk a pusztaiak táncmultságának. Sok kontár táncmester tanulhatná tőlük a gyönyörű magyar tánc bájos lejtését, sok a magyart testileg is lealacsonyító jóakarónk győződhetett volna meg, a magyart kitűnőleg jellemző erős testalkat edzettségéről, s ama szép ellentétéről, midőn látta a férfinak felhevültében oroszláni bátorságát, de a nők irányában megelőzőleg gyöngéd természetes szelídségét. Ha kell, tűz és pusztítás, de különben nyugott nemes érzés. Emelé a kör szépségét a tiszta fehér bő magyar öltöny, s különösen a nőket tevő bájossá a jász aranyos fejkötő és viselet”.⁶⁶

Hasonlóan forrásértékű a Millennium évéből származó adat, miszerint a tehetős kocséri fiatalok polkát, kreuzpolkát és mazurkát tanultak táncmesterektől, illetanároktól, ami tanúsítja a pusztára kiköltöző jászágiak társadalmi megosztottságát, de egyben a tánc-kultúra összetett, polgárosult voltát is.⁶⁷ A jász településű községekben, ahol saját terepmunka tapasztalataimra és gyűjtéseimre támaszkodhatom, ismerték a menyasszonytáncot és a maskarázást, azaz a hívatlanok (szűrűjasok) táncát, amelyet olykor igen borsos szöveggel énekeltek.⁶⁸ Tartalmában a szöveg kontaminá-

lódott a törökös és a tréfás verbuválással, ami a két tájegység – szegedi és a kiskun – hatását mutatja. Az általános páros tánc, a csárdás friss változatát Ladánybenén és Lajosmizsén ugrósnak nevezték. Egy idős férfi szerint ez még *jász őseink hozták magukkal a pusztára*.⁶⁹ A szülő férfitánc hiánya nem meglepő, bár nem lehet teljesen elfogadni annak fényében, hogy a látványos, néha igen akrobatikus, sőt obszcén szólisztikus figurázás kedvelt és gyakori volt a lakodalom maskarásainak körében.⁷⁰ A hajnali tánc rituális mozzanatai közé tartozott Ladánybenén, Kerekegyházán és Lajosmizsén a vendégek istállóbeli mulatozása, a fűrészelés, fáramászás, és nem volt ritka a széna- szalmakazal tetején való táncolás, amit Fülöpszálásról valamint Bugacról is ismerünk.⁷¹

A vidék idős pásztorainak emlékében még élt a férfitánc.⁷² Többen meglepően egyöntetűen vallottak erről, mint az igazi táncolásról, a többi táncoktól való különbségéről. Kisjuhász János, a lajosmizsei juhászdinasztia utolsó tagja például a pászortáncot tartotta igazi táncnak. Így érvelt: *a csárdás nem pásztor embernek való. Azé' mert abba csak lötyögnek*.⁷³ A valamikori ladánybenei gulyás, Berényi József hasonlóan ítélkezett a csárdásról, bár ő később zenészként mindent játszott, *ahogy illett*, de a csárdást csak amolyan *díbdáb* táncolásnak vette.⁷⁴ A pásztorok táncában mindketten a férfiasság megmutatkozását, az egyé-

⁶⁹ Kisjuhász János interjú, Lajosmizse, 2004. Valóban az ugrós jászági táncforma volt, de nem a lassú és friss csárdás része H. BATHÓ Edit 1983 163.

⁷⁰ Erről saját magam győződtem meg egy 1980-as évek közepén egy hagyományosnak nevezhető (ún. „sátoros”) tanyai ladánybenei-lajosmizsei lakodalom alkalmával, amikor négy-öt férfi szinte emberfeletti mutatványokkal szórakoztatta a lakodalmas népet álarcos, pantomimikus táncukkal. A viccelődés és tréfa mellett – asztal alá bújás, a földre való lefekvés, imitált birkózás – mellett az ún. tapsos, ugráló, láblengető, forgó, és test- és lábszárcsapás általános mozdulatok voltak, mindez természetesen egy szó, vagy hang nélkül. Későbbi interjúk során persze nyilvánvalóvá vált, hogy mindenki úgy táncolt, ahogy tudott („ahogy tudja, úgy veri”), a fiatalabbak a mókát és a játékot részesítették előnybe, míg az idősebb férfiak a táncot és az évelődést. A Felső-Kiskunság lakodalmairól bővebben lásd: KÜRTI László 2013.

⁷¹ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 34., 68.

⁷² KÜRTI László 2015

⁷³ Interjú Kisjuhász János, Lajosmizse, 2002.

⁷⁴ Berényi Józsefet a puszták költőjét, ladánybenei monográfiámban mutattam be, ahol több versét is közöltem, lásd: KÜRTI László 2006.

⁶⁶ Egy jász „Búcsú egy alföldi pusztán”, Vasárnapi Újság, VII/25, 1860. június 17., 305.

⁶⁷ MUHORAY György 2001 222–223.

⁶⁸ Ezt a táncagyományt egy teljesen más jellegű mozgásrendszernek tartom, amit besorolni az általános táncok, esetleg verbuntáncok közé nem szerencsés. Egy korábbi tanulmányomban a hagyomány európai hátterét körvonalaztam: KÜRTI László 2009.

niséget és a különködést tartották sajátosnak – *az ember attó' válik emberré* – magyarázta ezt a sajátos filozófiát az egykor juhászként dolgozó Szórád József.⁷⁵ Amit ez a gondolat rejt, az nem más, mint annak a koncepciónak a kikristályosodása, hogy mindez nem magamutogatás vagy kivagyiság, hanem az erőteljes testmozgás, és változatos testhasználat mikéntje. A bot és más eszközök használata, a ruházattal vagy kalappal való játék és a rövidebb-hosszabb éneklés más, például páros táncokban ilyen kombinációkban nem fordult elő.⁷⁶ Itt-ott a pásztortánc botos változatának emléke fennmaradt, ahogyan azt Berényi József egyik, A Gulyások tánca című versében megörökítette:

Hárman-négyen összeálltunk,
Gulyásbottal hadakoztunk,
Egyik adott, másik kapott,
Úgy tudták meg, hogy ki vagyok.
Ki énekelt, ki kiabált,
Másik verte a citerát,
Püföltük a csizmaszárát,
Megdöngöltük a föld hátát.⁷⁷

Kecskemét és pusztái. Mivel a mezőváros meghatározó politikai és gazdasági szereppel bírt, zenei és a nemzetközi táncdivatot kisu-gárhozó hatását a környező kiskun pusztákra nem szabad kétségbe vonni.⁷⁸ A valamikori Ketschkemeter Heide pásztorai pedig a kiskun pásztortársadalom tagjaiként határozták meg annak társadalmát és kultúráját.⁷⁹ A város multikulturális miliójéhez tartoztak a több-kevesebb ideig Kecskeméten állomásozó idegen katonák, a református kollégium diákjai és nem kis mértékben az átutazó közönség. A török uralomtól kezdődően a városban a magyar mellett a török, zsidó, görög (make-

dón), cigány és délszláv etnikumok meglehetősen alaposan dokumentáltak. Egy korai dokumentumban szerepel például „Egri Batik Szulimán ítélen die 7. Jan. Anno 1678. Kett hegedűse volt, egy czimbalmossa, egész etszaka a tanczot jaratta”.⁸⁰ Egy másik forrás szerint a városi tanács 1717-es döntésében felszólította a gazdákat „hogy tudni illik magok cselédei közt tilalmazták meg akár toth asszonyok, akár leányok legyenek azok, edgy szóval a kik a háznál laknak, senki azok közül a város pinczeje eleibe tánczolni és egyéb dorbézolás végbe vinne ne mennyen”.⁸¹ Egy 1733-as kecskeméti magisztrátusi döntésből megtudjuk, hogy amikor „Dobos Ferencz Vincze Andrásnéval Kesely János lakodalmában anyaszűz meztelenül táncot jár a lakodalmások előtt. Sziogyártó András pedig gyertyát tart hozzá. A táncosokat a placon csapják meg 50-50 korbáccsal, a vendégek közül többen, akik biztatták a táncolókat, vagy segédkeztek nekik gyertya, ruhatartással, 35-20 korbácsot kapnak a városháza udvarán”.⁸² Nem lehet tudni, hogy mit is takarhatott a röviden feljegyzett tánc, de az a tény, hogy egy férfi és egy férjes nő táncolt, és azt is meztelenül tette, mutatja jól, hogy nem az ismert menyasszonyfektető rítusról, hanem teljesen másról lehetett szó. Áruklódó adat még az, hogy a rendelkezés nemcsak gyertya, hanem ruhatartók és nézőkről is tudósít, ami még inkább megerősíti azt a gyanút, hogy minden bizonnyal egy csoportos termékenységi rituális táncát takarja a feljegyzés.

Fontos adatot citál a halotti szokásokról és a táncról Szabó Kálmán Kecskemétről 1725-ből, amikor fiúgyermekük halálát követően a szülőkre a következő szentenciát mérték ki:

„keresztény szokás ellen Musikát hívatván, egész etszaka Tánzoltak, melyre nézve a tanács a következő büntetést szabta: köttesse-nek ki a Pelengér mellé s mind addig ott legyenek, míglen a Nép a Templomból ki nem

⁷⁵ Szórád József interjú Lajosmizse, 2004, 2006.

⁷⁶ A hortobágyi pásztorok táncéletével kapcsolatban jegyezte meg a kutató azt, hogy a párostánc „kevésbé figyelemreméltó”. BÉRES András 1958 102.

⁷⁷ Berényi József interjú, 2004.

⁷⁸ Ennek bizonyítása megtalálható Tálasi István tanulmányában. A szerző kiskunmajsai határperek anyagát közli a 18. századból, amelyben tanúk pásztorok voltak, de kecskeméti lakosokként hallgatták ki őket. TÁLASI István 1942 229-230.

⁷⁹ Kecskemét és a kun puszták 17-18. századi kapcsolatáról lásd Hornyik János úttörő tanulmányában írottakat, HORNYIK János 1864 215-217.

⁸⁰ ITZÉS Mihály 1987 326. Nem árt megjegyezni ennek ellenkezőjét sem. Az olasz gróf Luigi Ferdinando Marsigli, aki pedig jól ismerte a török kultúrát, homlokegyenest ellenkező információt ír a törökök táncolásáról: „A mohamedán nem ismer táncot, zenét s semmiféle játékot; a törvények tiltják”. SZILÁDY Áron – SZILÁGYI Sándor 1868 465.

⁸¹ ITZÉS Mihály 1987 345.

⁸² IVÁNYOSI-SZABÓ 1998 97.

jön s azután kiáltsák meg: a ki az Tornak alkalmatosságával Tánczol, eképpen 's még ennél is keményebben büntettetik".⁸³

A büntetéseknek nem sok foganatja lett, egy 1732-es végrendeletben olvashatunk az elhunyt ama akaratáról, amelyben egy tehén levágását hagyta utódaira a tor méltó megünneplésére.⁸⁴

Érdemes említeni, hogy a kecskeméti vezetőség folyamatosan tiltotta nemcsak az erkölcsellenek ítélt szokásokat, de a református diákság zenés-táncos multságait is pénzbüntetés, vesszőzés és kitiltás terhe mellett. A Református Iskola jegyzőkönyvei szerint például 1826-ban egy diákot azzal vádoltak, hogy „Poeta társával a' Czimbalmos Kotsmába ment, hol szerzett, borozott, a' Kurvákkel tánczolt, 's mulatozott, pénzt vesztegette és estvel 8. órakor jött haza az Oskolába, a' mikor már annyira meg részegedett, hogy hányt is".⁸⁵

A 19. századi páros táncról is hírt kapunk Vahot Imrétől, aki Kecskemét és pusztáinak leírásakor említi annak „lötyögtető” formáját, ami valószínűleg sajátos lehetett (egyéb-ként nem lett volna értelme említeni). Vahot szavaival: „A kecskeméti nép szinte híven megtartja a (verbunkos táncokra jellemző) hármas tempót, s a lötyögtető-nek nevezett tánc is igen szép, ügyes és sajátos”.⁸⁶

A város verbunkos zenéjéről és táncáról fennmaradt emlékek jól ismertek; a város történetét versbe szedő Szokolay Hártó János (1781–1853) is felfigyelt erre, amikor a következőképpen kommentálta a hagyományt:

„Toborzó vagy táborozó névvel nevezék ős apáink a' hadra menő vitézek tánczát. Ma így nevezik a' németesen úgy mondatott Werbungos t.i. azon nyalka sinóros ruhás, csörgős sarkantyús, lobogós sárgaveres tarka zsebkendő gyaloghuszárt, ki egy markában félig kiivott boros butelliával, másikkban a' czifra káromkodásokhoz és rakontzátlan versekhez pattogtatásra szorított újjakkal ujjon-

gatva a' bámész pimaszok szőrös füleikbe a' katonai gyöngy élet hangos dicséretét”.⁸⁷

Kecskemét összefonódását a Kiskunsággal a történeti verbunkos megléte is erősíti, annak ellenére, hogy a közismert énekszöveg (*Kecskemét is kiállítja nyalka verbunkját*) nem tekinthető helyi produktumnak és főleg nem népi, hanem inkább korabeli populáris költszetnek.⁸⁸ A 19. század első évtizedeiben publikált és kéziratoss kiadványokból könnyen felismerhető a szöveg számos változata a magyar nyelvterület különböző részein. Egy ismert dunántúli variánsban például a Balázs-járás szokását ismerjük fel a szöveg mondandójában (*Kiküldötte Balázs püspök nyalka verbunkját*).⁸⁹ Egy másikban pedig a király, a kiegyezés után pedig a „jóságos” Ferencz József került helyére (*Kiküldötte már az király, nyalka verbunkját, Kiküldötte Ferencz József már az nyalka verbunkját*).⁹⁰ A szövegek variálódása mindenesetre a korai 19. századi verbunkoszene és tánc népszerűségére utal, annak ellenére, hogy maga a dallam a 17–18. századra visszamutató Tyukodi-, illetve a Rákóczi-nóta dallamkör újabb változata.⁹¹

Nagy hiányossága a néprajzi és népzenei kutatásnak, hogy a Kecskemét környéki táncok rendszerezett felgyűjtésére csak a 20. század közepén került sor, amikor már csak töredékeiben lehetett a múlt emlékeit megmenteni. Martin György és Halmos István 1960 szeptemberében végzett terepmunkát Kecskeméten, amikor megrendezett táncalkalom keretében filmfelvétel is készült.⁹² A gyűjtés

⁸³ SZTRINKÓ István 1986 373. Szabó Kálmán tanulmánya 1934-ben jelent meg nyomtatásban először.

⁸⁴ SZTRINKÓ István 1986 373.

⁸⁵ ITZÉS Mihály 1987 346. Egy lajosmizsei kitalált történet szerint a helyi Földeáki (Féldeáki) csárda nevét arról kapta volna, hogy az átutazó diákok rendszeresen ott tivornyáztak – mivel Kecskeméten tiltott volt – és egyikük az ajtóban őrt állva „Föl-diákok” kiáltással tudatta a város hadnagyainak megjelenését.

⁸⁶ ITZÉS Mihály 1987 353.

⁸⁷ Szokolay Hártó János munkája a „Szabadalmas Kecskemét városának történetirai ismertetése azaz: régibb kori és jelen állapotjának lehető hív előadása” 1846-ban jelent meg nyomtatásban Kecskeméten. A szerző munkásságát ismerteti OROSZ László 1989.

⁸⁸ Érdemes lenne a verbuválás különféle köszöntő és búcsúzó verseinek összehasonlítását elvégezni. 1793-ban a kecskeméti testőrkapitány, Török István egy búcsúszózatot írt a kiskun kerületből verbuvált újoncnak „Vitéz kunok meg nem unok” kezdettel. 1794-ben a verbuváltakat Professor Méhes István búcsúztatta el Kunszentmiklóson, és versének első sorából („Rajta pajtás, nagy a hajtás, indulj a' Frantziának”) kiérződik a verbunkoszenékre komponált különféle szövegek íze. ILLYÉS Bálint 1976 102–104.

⁸⁹ Noszlópi (Veszprém m. gyűjtés), ORTUTAY Gyula – KATONA Imre 1970 II 16.

⁹⁰ STOLL Béla 2005

⁹¹ WILHELM András 2003 164–165.

⁹² Egy korábbi (1956-os) pásztortánc film a Népművelési Intézetben a P 351-es számmal került leltározásra. L. KAPOSZI Edit – MAÁCSZ László 1958 250.

körülményei és az ott tapasztaltak visszaidézése igen hasznos, mivel nagyban megmagyarázza a környék tánc kultúrájának akkori állását és a kutatói szemléletmódot, amely a Kiskunság hagyománytalannak vélt tánc kultúráját övezte.⁹³ Az egyhetes gyűjtés során a két kutató először Kecskeméten, majd később Fülöpházán filmezett táncokat. A városban elsőként szóbeli gyűjtést sikerült szervezniük főleg az Ürgés és Muszaj városrészekben, ahol valamikori bugaci pásztoroktól gyűjtöttek információkat. Martin György beszámolójában feljegyezte, hogy Kisfái területen az egykori cselédség tánc kincse miatt „későbbi időpontban filmelés lehetséges”. Köncsögpusztán a kutatók nem jártak sikerrel, Martin csak annyit jegyzett meg, hogy a táncélet „vázlatos” képe állt össze. A helyiek tánc tudást átlagosnak vagy annál még sekélyebbnek érezte. Ugyanakkor a felvett filmen látható, hogy a 1918-as születésű Fekete István juhász igen szépen járta a verbunkost, oláhost, és bottal is magabiztosan, ügyesen táncolt.

Bugac, bár nem a történeti Kiskunság része, a Kecskemét által bérelt puszták egyike volt.⁹⁴ A bugaci lakodalom táncai (menyasszonytánc, maskarás) jól mutatják a hagyományos táncoknak az itt tárgyalt településekhez való hasonló rendjét.⁹⁵ Gönyey Sándor 1932-ben forgatott táncfilmet Bugacon, amely az Állami Népi Együtteshez, majd a Néprajzi Múzeum filmtárába került, legvégül a Zenetudományi Intézet archívumába Ft 753-as jelzettel. Ezen a felvételen – amit Gönyey „bugaci gulyástáncnak” nevezett – az apajpusztaihoz hasonló felvételt látunk: a négy pásztor laza kézfogással kört alakít, egyéneként mindenki járja a maga figuráját. Majd a gyorsuló zenére (a lépések gyorsasága miatt gondolhatunk erre, mivel a film néma), hátul összefogóva szoros körben táncolnak, mintha friss körcsárdást járnának, de a kört gyorsan forgatják, a ridaszerű lépés földközeli formáját használják. A szolisztikus és egyéniséget tükröző formával teljesen ellentétes a kötött, néha lazán, néha

pedig szorosan összefogott kezekkel járt körtánc. Ezt a táncot Martin György kimondottan a Gyöngyösbokréta szervezéséhez kötötte, és az valóban tény, hogy a bugaci közösség 20. századi életében, így a táncéletben és a népművészetben az idegenforgalom hatása megkerülhetetlen. Martin a Kecskemét környéki verbunkkal kapcsolatosan ezt írta: „A csoportos férfitáncuk jellegzetes formája lehetett a bugaci bokréta által a harmincas években előadott körcsárdás, melyben a férfiak összefogóva karikában táncoltak”.⁹⁶ Ez azonban nyilvánvaló tévedés, hiszen Gönyey Sándor már a Gyöngyösbokréta előtt lefilmezte a bugaci pászortáncot, mivel a kis közösség csak 1934-ben kapcsolódott a mozgalomba Bodócs Gyula kecskeméti jogász, újságíró vezetésével.⁹⁷ A bugaciakat sorozatosan kérték fel műsoruk bemutatására egy-egy odalátogató turistacsoport előtt, lelkesedésüket mutatja az 1937-ben szervezett pusztai bál.

Nem tudni miért, de az első csoport hamar szétesett, ám Sinkó Sándor Paulini Béla felkérésére több pásztorcsaládot be tudott vonni, és folytatni a bokrétát. Sinkó, aki a helyi iskola igazgatója lett, csak 1939-ben került Bugacra. A bugaciak gulyástáncal léptek színpadra, amit 1936–1939 között és utoljára 1941-ben mutattak be.⁹⁸ Ma már pótolhatatlan mulasztása a tánc kutatásnak a szisztematikus terepmunka elmaradása Bugacon, ahol pedig még – és ezt Martin György is felismerte – az 1950-es években egész pásztor dinasztikiák laktak. Martin pozitív benyomásait a következők-

⁹³ MARTIN György, Jelentés az 1960. IX. 9 – IX. 16-ig tartó Kecskemét környéki néptáncgyűjtésről. ZTI, AKT. 715.

⁹⁴ Kecskemét 16–18. században bérelt kun pusztáiról IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor 2002 365–369., KOCSIS Gyula 2002 190–195.

⁹⁵ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 67.

⁹⁶ MARTIN György „Jelentés az 1960. IX. 9 – IX. 16-ig tartó Kecskemét környéki néptáncgyűjtésről”. Magyar Tudomány Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Népzene- és Néptáncutató Osztály Archívum, 715. Érdekesen a halászi Bertóké verbunk vállfogással járt lassú részéről azt írták a táncfolkloristák, hogy az „archaikus körtáncaink rokona”, LÁNYI Ágoston – MARTIN György – PESOVÁR Ernő 1984 30. Ha ezt komolyan vesszük, akkor a bugaci gulyások zárt körben, összefogódva jár körtáncra még inkább archaikus.

⁹⁷ Bodócs Gyula (1892–1962), kecskeméti születésű szőlőbirtokos, újságíró. Jogi diplomája ellenére újságíró és lapszerkesztő lett szülővárosában. Kritikus hangvételű cikkei jelentek meg a Kecskeméti Közönyben és a Kecskeméti Hírlapban. Birtokán mintagyümölcsöst létesített. Több helytörténeti monográfiát írt (Alpár, Bugac, Hetényegyháza), és a Kecskemét környéki idegenforgalom megszervezéséből is kivette részét Balázsfalvi Kiss Endre polgármester támogatását élvezve.

⁹⁸ PÁLFI Csaba 1970

képpen kommentálta: „Filmfelvétel későbbi időpontban itt is feltétlenül elvégezendő”.⁹⁹ Ellenben Martin György csodálkozva figyelte fel arra, hogy a „verbunk szót senki sem ismer-te” a településen, ahogyan Fülöpházán sem.¹⁰⁰ Érthetetlen viszont az, hogy miért próbálta meg a táncfolklorista mindenáron a „csárdás” vagy a „verbunk” tánc típusokba szorítani a bugaci pásztorok csoportos táncolását, mivel nyilvánvalóan nem csupán verbunkszerű tánc tudásuk volt.

Kiskundorozsma. A település a redempció során került a Jászkun Kerület tulajdonába, ami Szeged gazdáit, akik a lakatlan pusztát legeltetésre használták, érzékenyen érintette. A 19. századi tagosítások során a szegedi kirajzású letelepedők keveredtek a félegyházi és jász kiköltözőkkel.¹⁰¹ A vegyes lakosság ellenére a település hagyományörzőnek bizonyult, és a 20. század utolsó harmadáig a kutatóknak sikerült adatokat gyűjteniük a régi népeletről. A történeti verbuválásáról 1841-ből vannak adatok, ahogyan arról is, hogyan próbálják tiltani a legények és lányok kocsmái táncolását.¹⁰² A táncélet sajátosságát mutatják a lakodalmi a speciális vőfélyversek, ékes bizonyítékul a tréfás verbuválás valamikori meglétének. Továbbá igen értékes és egyedi adat a lányok tánchoz viselt magas sarkú cipőn lévő „ezüst csörgők” viselete!¹⁰³

Sajnálatosan Kiskundorozsmán önálló táncgyűjtés nem folyt, ami a táncokról ismert – általános lakodalmi táncok és a párostánc röszketős, röszkedtetős, dorozsmais formája –, a Szeged környéki tanyák tánclelékeit idézi fel.¹⁰⁴ Bálint Sándor jó ráérzéssel hangoztatta a „szögedi” hatást, és így az általánosabb dél-alföldi régiót vehetjük alapul a valamikori jászkun tulajdonban lévő település tánc kultúrájaként. A kiskundorozsmai lakodalmi táncolás két mozzanata, a „sortánc” (menyasszonytánc) és a legény- és lányserég

sajátos „búcsútánc” valóban erre a kapcsolatra utal.¹⁰⁵ A Dél-Alföldön népszerű rituális búcsútánc dorozsmai változatai a következők voltak:

„Utolsónak ment a »búcsútánc«, melyben a legények búcsúztak a vőlegénytől, a koszorúslányok pedig a menyasszonytól, lánypajtásuktól. A vőfély végigtáncolt a menyasszonnyal és a koszorúslányokkal, s a végén nevükön szólította a koszorúslegényeket: »... a tánc tizenhárom Varró Ferenc és Gyuris Sándor nevét fölírni ajánlom.« Utoljára, »a tánc huszonhárom«-nál a vőlegény nevét mondta. A legények a saját lányaikkal, a vőlegény pedig a menyasszonnyal táncolta a »búcsútánc«-ot, ők aztán kiszöktek a szobából. Ekkor a tánc megszűnt egy időre.”¹⁰⁶

A sortánc a kontyolás után következett, amikor már menyecskeruhába öltözött a menyasszony:

„A násznagyok elé üres tányért tettek, s aki a menyasszonyt táncra vitte, ebbe dobta a pénzt. A vőfélytől egy asszony vette át a menyasszonyt, ő is fizetett és táncolt vele. Ugyanakkor a vőlegénnyel egy legény kezdte a sortáncot, aki szintén fizetett a tányérba. Az egész násznép végigtáncolt a menyasszonnyal és a vőlegénnyel.”¹⁰⁷

Kiskunfélegyháza. A település táncéletéről keveset tudunk, azt is korai forrás alapján. Zsigmond Konrád tanító 1902-ben írta le „kis dolgozatában a helyi bált.”¹⁰⁸ Megjegyezte, hogy táncoltak vonósbandára és rezesbandára egyaránt, kisebb bálokban csak tamburára. A páros csárdás lassú és friss változatát a következőképpen örökítette meg: „A tánc végeztén a legény lippenteni szokott táncosával, mely abból áll, hogy a leányt a magasba emelintí, és kiáltja, hogy »hopp! hopp!« Ahányszor kiált a legény, annyiszor ugrik a lány”. Maác László és Csenki János a településen az Állami Népi Együttes részére gyermek-, férfi- és páros ci-

⁹⁹ ZTI, AKT. 715.

¹⁰⁰ MARTIN György „Jelentés az 1960. IX. 9 - IX. 16-ig tartó Kecskemét környéki néptáncgyűjtésről”. Magyar Tudomány Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Népzene- és Néptáncutató Osztály Archívum, 715.

¹⁰¹ BÁLINT Sándor 1974-1975 129., 230; TÁLASI István 1977 100.

¹⁰² GYÖRÝ Jenő 1937 41-42.

¹⁰³ GYÖRÝ Jenő 1937 21., 64.

¹⁰⁴ FELFÖLDI László 1978-1979 921.

¹⁰⁵ BÁLINT Sándor 1978-1979 92., FELFÖLDI László 1978-79 914., GYÖRÝ Jenő 1937 65; SZOMJAS-SCHIFFERT György 1994 74-84. Kovács János is leírta a szegedi sortáncot monográfiájában, amelyben a vőfély egy rigmussal köszönti be a táncot és kéri fel a muzsikusokat „Rákóczy híres indulójá”-nak eljátszására, KOVÁCS János 1901 291-292.

¹⁰⁶ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 84.

¹⁰⁷ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 84.

¹⁰⁸ ZSIGMOND Konrád, A kiskunfélegyházi tanyai paraszti nép, EA.1228, 1902, Néprajzi Múzeum.

gánytáncokat gyűjtött, és az erotikus rókatáncot filmezték le 1954-ben; a gyűjtést hasonló sikerrel megismételték Szabadszálláson is.¹⁰⁹

Kiskunhalas. Kiskunhalas a Kiskunság egyik Gyöngyösbokrétás települése, bár az itteni csoport nem kapcsolódott annyira a mozgalomba, mint a Felső-Kiskunság fővárosa, Kunszentmiklós.¹¹⁰ A településen többször és többen gyűjtöttek táncokkal kapcsolatos anyagot. 1940-ben Molnár K. Ferenc több fontos adatot jegyzett le idősebb adatközlőktől a korábbi táncéletről kapcsolatban.¹¹¹ A disznótorban kecskedudára táncoltak, és közben kurjongattak: *Ez a lábam ez, ez ez, jobban járja, mint emez.*¹¹² A gyors figurázásnál az egyik táncos így kiáltott fel: *Kígyófején táncolok!* A gyűjtő említi a lakodalmi *bikás játékot*, amikor a pokróccal letakart férfi volt a bika, akit le kellett fogni. A lakodalmi móka profán mozzanata, hogy a bika hátul trágyázott, ami a verekedéskor a bikafogóktól ügyességet kívánt. A lakodalmi menetben végigtáncoltak az utcán, de Molnár nem írta le, hogy mit és hogyan, csak annyit jegyzett meg, hogy a tömeg végig „hújongott”. Szokásban volt a menet előtt elzárni az utat három szalmakötéssel, amit „boszorkánykapunak” neveztek. Ezt háromszor kellett átszakítani, mert így nem fogja az új párt a boszorkányság.

A Gyöngyösbokrétás csoport a település szülőte és néprajzkutatója, Nagy Czirok László (1883–1970) szervezőmunkája révén alakult meg. A csoport saját Bokréta Ünnepe 1937. július 25-én négy vendégcsoport működött közre. Műsorukon leginkább Bene Ádám verbunkja vagy Bene Ádám tánca néven ismert férfitánc szerepelt, amit eleinte csak egy-két ember tudott, és amelynek lépéseiből rekonstruálhatták a körverbunkjukat. Programjukban nagy sikere volt a küsszéktáncnak, a seprútáncnak és csárdás helyi formájának, a lippentősnek, amivel 1936-tól 1939-ig léptek fel a budapesti augusztusi Gyöngyösbokrétán.¹¹³

Ez utóbbi tánc igen szép és egyedi térdelő motívumot használtak, amikor a kieresztett kézfogásban a férfi a nő előtt féltérdre ereszkedik (lásd táncírás).¹¹⁴ A településen más, polgári eredetű és tánciskolás táncok (pl. rezgős tánc, susztertánc, román tánc, magyar polka, keszkenőtánc) is divatosak voltak, ám ezek – a budapesti szervezők cenzúrája miatt – nem kerültek be a színpadi műsorba.¹¹⁵

Nagy Czirok 1950-től jegyzett le részletesebb információt a kiskunhalasi táncéletről és táncokról.¹¹⁶ A gyűjtő a lakodalom részeként – amelyet a 19. század végi emlékezet szerint még zászlós felvonulás jellemzett, ahogyan több más településen is – írt le részletesen több táncot. Ő következő táncokat ismerte: „gyermektánc”, „lakodalmi körtánc”, agglegénytánc, takácstánc, küsszéktánc, seprútánc, lippentős csárdás, sapkatánc, ugrós-tánc, kanász-tánc, verbunkos-tánc, csárdás” és friss csárdás.¹¹⁷

Gönyey Sándor 1934-ben filmezett le egy szólótáncot, amelynek a „vőfélytánc” nevet adta, ami nem sokat segít abban, hogy a tánc hovatarozását pontosan meghatározzuk. Feltehetően, hogy ismert akkori vőfély táncolta a lefilmezett táncfolyamatot, de az is, hogy hagyományosan is így nevezték a táncot, amit Nagy Czirok a zászlós lakodalmi felvonulás részeként említett. A kiskunhalasi néprajzi gyűjtőtábor 1939-es naplójában egy adatot találtam arra nézve is, hogy a település lakói ismerték és akkor még javában élt a tréfás verbuválás: „A vőfély hadsereget gyűjt, különböző nemzetek nevére el”.¹¹⁸ Szomjas György megerősíti a tréfás verbuválást, amely

¹⁰⁹ KAPOSZI Edit – MAÁCS László 1958 252., 261.

¹¹⁰ Egy kiskunhalasi férfi képe került be a fényképes könyvébe, PAULINI Béla 1937 53.

¹¹¹ MOLNÁR K. Ferenc, Kiskunhalasi gyűjtés, 1940, EA 2088, Néprajzi Múzeum.

¹¹² A kecskebőr-dudára járt táncolás a kecskeméti disznótorokban is jellegzetes volt Vahot Imre leírása szerint lásd: ITZÉS Mihály 1987 348., 352.

¹¹³ PÁLFI Csaba 1970 149.

¹¹⁴ Az 1956-ban felvett apátfalvi csárdásban egy távoli rokonmotívum található, de a pár nem elől laza kézfogással táncol. Kerekes B. Márton feleségével táncolja a csárdást, a váll-váll fogáskor ereszkedik féltérdre, lásd MTA ZTI Ft. 277.

¹¹⁵ Az Állami Népi Együttes filmtárában maradt fenn az első film, amelyen „verbunk, csárdás, széktánc, seprútánc” szerepel, onnan Lugossy Emmához került az anyag, mely jelenleg a Zenetudományi Intézet tulajdonában van. A kiskunhalason ismert többi táncról lásd: MÁNDITY László 2009.

¹¹⁶ NAGY CZIROK László, Kiskunhalasi gyűjtés, EA 2547, Néprajzi Múzeum.

¹¹⁷ LUGOSSY Emma 1956 494–495., SZOMJAS-SCHIFFERT György 1994 46. Érdekes párhuzam ugyanakkor, hogy a kunszentmiklói süveges dallama a vajdasági Bácskertes küsszéktáncaként bukkant fel BODOR Anikó 2003 366.

¹¹⁸ GRANASZTÓI Péter 2009 138.

a szomszédos Kiskunmajsán szintén szokásban volt.¹¹⁹ A településen kedvelték a lassú és friss csárdásnak („ugrós”) a rezgős és högyös változata, s ennek fontos részeként említette Nagy Czirok a *Högyözd, Józsi! Högyözöm* kurjantást, ahogyan a férfiak egymást biztatták tánc közben. Egy másik adat szerint a halasi viselet szervesen hozzátartozott a tánc kinesztetikai filozófiájához. „Az ing ujjai olyan bővek, ráncosak voltak, hogy ha tánc közben a kezét magasra fölemeli és ujjával pattogtat is, az ingujj szélessége nem hagyja el az oldalát, a csípőjét”.¹²⁰ Nagy Czirok szerint a nők olyan bő szoknyát hordtak, hogy „a táncforgásnál néha egész combjuk kilátszott”. A pásztortáncművelés maradványaként fennmaradt a „kanásztánc” vagy kondástánc, amit a *Búzába mén a disznó* kezdetű nótára jártak. A lakodalomban az esküvőből hazatérő ifjú párnak a muzsikások egy „szép lassút” húztak, amire a vőlegény és a menyasszony csárdást táncolt; ezt nevezték „pártánc”-nak.¹²¹

Nagy mulasztása az 1939-es kiskunhalasi táj- és népkutató tábor gyűjtőinek, hogy a táncra nem fordítottak figyelmet, és konkrétumot nem kérdeztek ezzel kapcsolatosan. Annak ellenére, hogy egyesek feljegyezték, hogy a tanyák lakói már polgárosult értékrendet követnek, és cigányzene és műdalok a divatosak (egy-két tanyán már kezdetleges, fülhallgatós rádió is volt), „a faluban még él a nóta, és vasárnap este összegyűlnek a legények-lányok a »köves úton« ott járják a táncot nótaszóval”.¹²² Sőt még egy olyan adatot is feljegyzett egy résztvevő, hogy a lakodalomkor „Hajnalba a vidám lakodalmas társaság körül táncolta a házat és a birkaaklot – mert innen jött ki a vacsora birka”.¹²³ A tánc kutatás hibája volt, amikor nem figyelt fel az ilyen és ehhez hasonló elejtett megjegyzésekre, mivel – és erre utal mindkét adat – nyilvánvalóan sokáig élt még a 20. század utolsó évtizedeiben is a táncolásnak sajátos módja Kiskunhalason, csak szisztematikusan kellett volna kérdezni.

Nem árt egy kicsit bővebben foglalkozni a halasi körverbunkkal, mivel a tánc alapve-

tően a verbunkos hagyomány része, és formáját tekintve egyaránt illik úgy a nyugati, mint a középső vagy tiszai táncdialektusban ismert verbunkformákhoz.¹²⁴ A helyiek szerint Bene Ádám verbunkja néven maradt fenn férfitánc, s ezzel a névvel mutatták be a Gyöngyösbokréta keretén belül. Érdekes a Bene név kötődése a verbunkoshoz, ami egyébként nem ritka táncnévadási gyakorlat a magyar nyelvterületen.¹²⁵ A táncfolkloristák szerint a halasi körverbunkot Nagy Czirok László 1933-ban a Gyöngyösbokrétára készülve táncmesteri segítséggel „a népies mütáncok formakészletének felhasználásával rekonstruálta”.¹²⁶ Nem kizárt az, hogy a táncmesteri jelenlét miatt állt a kiskunhalasi körverbunk sokkal több figurából – a körön táncoló férfiak mozdulatgazdagságát mintegy kilenc, a táncvezetőét pedig nyolc eltérő motívum mutatja –, mint a kunszentmiklósi, és ezért vívta ki helyét több tanulmányban.¹²⁷ Amikor Gönyey Sándor (Nagy Czirok László segítségével) az 1930-as években összeírta a tánclépések és a mozdulatkombinációk neveit (nyilvánvalóan ő is furcsállotta a sok változatos lépést), a szám huszonhárom volt.¹²⁸ Ezek igen beszédesek, egy némelyik (pl. a földcsapás) szimbolikus jelentőséggel bírhatott, bár ennek valós értelmét a helyi népi filozófia hiányában ma már lehetetlen kibogozni.¹²⁹

¹²⁴ A körverbunk lépéseinek leírása a ZTI archívumában található némafilm alapján történt. A leírás közben derült ki az, hogy a kör közepén táncoló férfi lépései eltérnek a körön lévők lépéseitől. Ezért két külön kinetográfiát kellett készíteni. A folyamatos leírás a filmfelvétel leállításai miatt volt lehetetlen, bár a motívumok sorrendje így is mutatja a tánc felépítését, egyes lezárómotívumok és bekezdők elhagyásával.

¹²⁵ Más területeken is ismert a férfinévből keletkezett táncnevezés: Hont megyében a Bábó verbunk, a Szigetközben a Bertóké, a Nyitra megyében található Kéménden a Sallai verbunk stb. De más nevekről is tud a néptánc hagyomány (Bársony, Gábor Ignác, Madarász Ignác). Egyes, főleg az erdélyi Kalotaszeg településein jó táncosok neveit lépések, figurák őrzik mind a mai napig.

¹²⁶ LÁNYI Ágoston – MARTIN György – PESOVÁR Ernő 1983 124.

¹²⁷ Viski Károly angol nyelvű könyvében említi a rábaközi verbunkok mellett a „nevezetes” kunszentmiklósi és kiskunhalasi verbunkot, VISKI Károly 1937 52.

¹²⁸ GÖNYEY Sándor 1939 852.

¹²⁹ GÖNYEY Sándor 1939 852. Az egyes „figurák” nevei hasonlóan, de nem egyeznek a 19. századi báltermi táncmesteri koreográfiákból ismert nevekkel: „sarkantyús, csárdás nagyverbung, oldalazó, ne búsulj, ugri, köstörgő, cifra, kisverbung, herde-berde, módos,

¹¹⁹ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 74.

¹²⁰ SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona 2010 254.

¹²¹ NAGY CZIROK László 1959 267.

¹²² GRANASZTÓI Péter 2009 116.

¹²³ GRANASZTÓI Péter 2009 138.

A lépéskombinációk meglepte nemcsak a gazdatársadalom hagyománya, ahogyan azt látni lehet a körverbunk egyéni figuráin és a kör közepén szólót táncoló férfi mozdulatain (lásd táncírás). Juhász Ferenc táncmester már az 1890-es évektől tanította a fiatalokat a helyi Kaszinóban, táncai közt találjuk a tulipános csárdást és az „oldenburgi Rózsa-ballettet”.¹³⁰ A halasi körverbunkot nagy érdeklődés kísérte az évtized során, ám mivel nem énekeltek a tánchoz, mint a kunszentmiklósiak, hiába volt a sok és látványos figura, nem arattak olyan nagy sikert, mint a Felső-Kiskunság táncosai, és így nem is hívták a csoportot máshová szerepelni. A férfitánc szóló és csoportos formájának fennmaradását a táncos verbuválásnak és a folyamatos toborzásnak tulajdoníthatjuk, de a koreográfia megszületéséhez táncmesterek és Nagy Czirok László kellettek a 20. század harmadik évtizedében. Nemcsak a Nádor-huszárezred, de más katonai alakulatok jelenléte miatt válhatott a verbunk kötött formája felélesztett hagyománnyá.¹³¹ A történeti táncos verbuválást (mert nem minden toborzás volt táncsal egybekötve) az egész Jászkunságban számos, hiteles adat igazolja.¹³² Az 1792–1815 között Kiskunhalason verbuvált újoncok közt Bene Ádám neve nem bukkant fel, ám Bene nevű igen, viszont a későbbi – 1822., 1832., és 1841. évi – verbuválásoknál nem található több ilyen nevű újonc.¹³³ Tálasi István Bene Ádámot az 1868-as porosz háborúhoz kapcsolható verbunkos őrmesterként jegyezte fel.¹³⁴ Va-

lószerű, hogy a név – ahogyan Nagy Czirok László is említette – a 19. század végi Bene Ádám valamikori őrmester nevét örökölte meg, bár nem kizárt, hogy – ahogyan legtöbb esetben – valós személyhez a tánc egyáltalán nem köthető.¹³⁵ A körverbunk rekonstruálása és 1933-as első bemutatójával kapcsolatosan érdemes említeni Nagy Czirok László saját érvelését, mivel döntő a tánc hovatartozását és keletkezését illetően:

„Ezen, maga nemében páratlan szép vitézi táncunkat az 1870-es évekig az akkori idők hangulatának megfelelően úgy a legények, mint az öregek gyakran lejtették, még pedig ünnepélyes és más alkalmakkor egyaránt. Legjobban gyakorolták Bene Ádám és Hadházi Sándor verbunkos őrmesterek az 1870-es évekig. Utánuk Kósa József és Kiss Lajos »hét vármegyében híres« vőféléink ápolgatták a táncot, de már a 90-es évek dereka táján, közvetlen tapasztalásom szerint, egy-egy lakodalmi alkalmakkor nem tudtak kört formálni, mert kevesen és hiányosan ismerték a táncot. Kósa szomszédom volt, s mivel vágató ló hátán is mutogatta a verbunkos figurákat az utcabelieknek, a tánc egyes figuráit magam menttettem át, de a nagyobb részit hosszas néprajzi kutatásaim során sikerült feltárnom. Paulini Béla és Dr. Fekete Imre polgármester urak biztattak és bátorítottak, úgy szólván hajtottak, hogy próbáljam összeállítani a halasi kun verbunkot, ami aztán újabb félévi küszködés és kutatás folytán sikerült is. A tánc muzsikáját illetőleg id. Cseri Gábor adta kezembe a kulcsot. A tánkra felállítás és a kezdés részleteit Hadházi Sándor bátyám (a verbunkos H. S. fia) magyarázta el legutóbb 1932-ben. Kiss-Faragó János, Németh B. Mihály, id. Modok Sándor és Gyenizsa Balázs szolgáltatottak még adatokat. A táncfigurák elnevezése jórésztben a magam néprajzi gyűjtésének eredménye. A zene bevezető részét Nyilas Pista halasi primás segítségével állítottam össze. A zene többi része bihari muzsika, legutolsó néhány ütem elhagyásával (koronációs magyar).¹³⁶

tapsos-verbung, sodró, duhajos, ropogós” GÖNYEY Sándor 1939 852. A gyűjtő feljegyezte, hogy „egyes lépéseket bokaverő, kerge, bakugrós, cickás, toborzó, cik-cakos, hajabéző, földkostoló, legényes néven ismernek”, GÖNYEY Sándor 1939 852. A verbunk lefilmezése megtörtént több táncsal egyetemben. Fontos még az, hogy a kiskunhalasi népi terminológia szerint külön volt „figura” és „lépés”, amiket más és más nevekkel illettek. Érdekesen a kiskunhalasi elnevezések, a bokaverőt és a toborzót leszámítva, nem azonosak a 19. század második felében táncmesterek (Lakatos Sándor, Lakatos Károly) által leírt és tanított verbunk-tánc elnevezéseivel. A hajabéző elnevezést nem tudom értelmezni, viszont dunántúli karikázók elnevezése hajabokázó (Simonfa), hajaboka (Zselicszerntpál) közeli terminológiának tűnik. MORVAY Péter – PESOVÁR Ernő 1954

¹³⁰ Táncművészet, 1906. július 15., 5., és Táncmesterek Közlönye, 1909. május 15., 3. o.

¹³¹ BAGI Gábor 1993

¹³² MORVAY Péter 1955, 1956, 1957

¹³³ KOZICZ János 2009

¹³⁴ TÁLASI István 1977 306.

¹³⁵ Levéltári és anyakönyvi kutatás természetesen kideríthetné, hogy egyáltalán ilyen nevű személy élt-e, ami valószínűnek tűnik. Azt azonban már kevésbé, hogy tényleg nevéhez kötődik-e a tánc vagy a táncos verbuválás.

¹³⁶ A töredékeiben előkerült halasi verbunkos egy versszakát Tálasi István közli Nagy Czirok László ere-

A halasi kun verbunkos feltárása sikerülven, 1933. június 18-án a vásártéren rendezett nagy népünnepélyen tizenötös magammal bemutattam és nagy sikere volt”.¹³⁷

Kiskunlacháza, Pereg.¹³⁸ Kiskunlacháza táncéletéről és táncairól néma a tudomány annak ellenére, hogy a történeti anyagban felfelbukkan egy-két híradás. Morvay Péter egy 1758-as adattal rukkolt elő egy hegedűszóra járt táncról, valamint két férfi és egy nő táncáról.¹³⁹ Lacháza és Pereg tánc- és zeneéletéről Szomjas-Schiffert György 1955-ös kutatása alapján tájékozódhatunk. Említi a népszerű „Csiga ide párom” csoportos táncos játékot. A táncoláshoz a zenét „trombitás banda”, cigánybanda, citera és nyenyere szolgáltatta. Mint máshol a Duna-Tisza közén és a Kiskunságban, itt is kedvelt volt a lakodalmi maskarások tánca. A peregi tanyavilág szertartásos tánca a gyertyás menyasszonytánc volt, amelynek két dallamát is közli Szomjas-Schiffert. Ezt a vőfély három gyertyával táncolta, majd meggyújtották azokat, és minden gyújtás után lépésben egy kört tettek, ezután „a harmadik kör után kiszaladtak a szobából, és odakint fölkontyolták a menyasszonyt, aki ezután visszajött a menyasszonytáncra, friss csárdás”.¹⁴⁰

Pereg tánc- és zenehagyományáról szólva nem kerülhető meg a peregi verbunkos kérdése. A Weiner Leó által világhírűvé vált zenedarab Lajtha László 1930-as peregi gyűjtéséből származik; a kutató Kátai Bertalan 36 éves magyar banda primásától vette fel a dallamot.¹⁴¹ A verbunkos nem más, mint a zene-

tudományban ismert Martinovics-nóta (vagy „Vasmegyei nóta”) változata, azaz a magyar nyelvterület több régiójában vasvári verbunkként ismert dallam. A problémát valójában az jelenti, hogy mennyire a peregi hegedűs zeneismeretéről vagy esetleg egy helyileg (is) fennmaradt közösségi zenei hagyományról van szó. Ha az utóbbi, akkor a további kérdés: létezett-e a zene mellett verbunkos táncagyomány. A gazdag és közeli Kunszentmiklós táncélete, és ezen belül a verbunkos, valószínűsíti ennek lehetőségét, de ennek eldöntése, források felbukkanása nélkül, kizárt.

Kiskunmajsa.¹⁴² Kiskunmajsa az Alsó-Kiskunsághoz tartozó azon települések egyike, ahonnan szintén hiányos ismeretekkel rendelkezünk, bár 1979-ben folyt itt filmes táncgyűjtés.¹⁴³ A felvétel téves következtetésre sarkallhatja az avatatlan kutatót, ugyanis a táncosok között Balástya lakói is szerepeltek. A felvett táncok két nagy területet ölelnek fel: páros lassú és friss csárdás, valamint ún. *oláhos*. A lassú csárdást *magyar csárdásnak* nevezték, amelyben az ismert csárdásfogás váltakozott a nyitottabb kézfogás módokkal. A férfiak lábmozgása díszesebb, kopogó, bokázó, ugrálós figurák váltogatták egymást. Az *oláhost* egyes szólóként, majd seprűvel és párosan, nővel együtt is előadták, ami utal egykori sokkal díszesebb formáira. Feltűnően gazdag lépéskombinációkat használtak a táncosok, kiemelkedően magas a férfiak által bemutatott guggoló, térdelő mozdulatok száma (a kiskunhalasi csárdásban hasonló térdelő motívuma érdekes párhuzam). A seprűtáncban ismert motívum, ahogyan a nő és férfi egymásnak dobálja a seprűt. Az egyik *oláhos* táncban két férfi üveggel táncolt, azt letették a földre, énekeltek, tapsoltak, csapásoltak, majd többször átlépegettek az üveg felett.

Kiskunmajsa történeti adatai ugyanakkor bővelkednek a táncsal kapcsolatos adatokban. Egy 1821-es tiltás az esküvői menetet így jellemezte: „muzsikálva, kendőkből készített zászlók alatt nagy kurjongatások közepette

deti gyűjtése nyomán: „Zászló lobog, muzsika zeng, verbunk áll, Tele hordó jó vörösbor folydogál, Nosza pajtás, ne gondolkozz, adj kezet, Ezt kívánja tőled a kun nevezet”. TÁLASI István 1977 306. Mindez azt bizonyítja, hogy korábban a halasi körverbunkhoz is énekeltek, ahogyan a Felső-Kiskunságban.

¹³⁷ Nagy Czirok László levele Morvay Péternek, MÁNDITY László 2009 393–394.

¹³⁸ A település fellendülése a 18. század második felének nagy népvándorlási hullámához köthető; református temploma 1771-ben, Szent Mihály római katolikus temploma 1774-ben épült. Kiskunlacházának – sajnos – nem létezik helytörténeti vagy néprajzi monográfiája.

¹³⁹ MORVAY Péter 1957 215.

¹⁴⁰ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 110. Sajnos már a gyűjtés idején, 1955-ben sem emlékezett az énekes a táncdal szövegére. Egyik szövegtörredék szerint igen erotikus-obszcén volt (*Lik kő, lik kő, neköm bizony akkő...*).

¹⁴¹ TARI 1985 241., 1989 92. Ez úton is köszönöm Tari Lujza segítségét a peregi gyűjtéssel kapcsolatban.

¹⁴² Majsa az 1740-es évektől kezdett benépesülni főleg az eredeti tulajdonos Jászfényszaru lakosaiból. A későbbi évtizedekben, a „szegedi kirajzás” következtében a környező településekről érkeztek újabb lakosok. Katolikus templomát 1743-ban kezdték építeni, 1837-ben mezővárosi rangot kapott.

¹⁴³ ZTI Ft. 1046.

menvén”.¹⁴⁴ Hogy ekkor valójában hogyan és mit táncoltak, a rendeletből nem derül ki, de a néprajzi hagyományból igen. Az esküvői menetben a zászlós legény „az egész idő alatt táncolt. Verbungost táncolt”.¹⁴⁵ Történeti források igazolják azt, hogy a településen élénk volt a verbuválás. Itzés Mihály közli a bécsi Magyar Kurir 1794. február 7-i kiskunmajsai beszámolóját a zenés verbuválásról, bár nem kimondottan a táncról:

„A verbung igazgatására rendelt két érdemes Tanátsosok legelőt menvén, nyomban utánok vitetett a zászló két fegyveresek között, mellyet követtek a város egyéb érdemes Előljárói, s több betsületes polgárjai, ezek után pedig négy értelmes musikusok pengették a sziveket gyönyörködtető Mársnak lassú nótáját, és ilyen rendel a vendégfogadó előtt elkészült helyre érkezvén, legottan megállottak. ... Ez [a verbuválás] így megesvén, ékes verbung nóta meg vonatattott”.¹⁴⁶

Tálas István még egy 1848-as adatot citál arra, ahogyan a főjegyző az összegyűlt fiatalemberket buzdította a katonaéletre, amely befejeztével a „toborzás muzsikaszó mellett kezdessék meg. A bort, pálinkát és a húst a város fizeti”.¹⁴⁷ Szarvashibát követtek el a táncfolkloristák akkor, amikor a történeti adatok birtokában nem folytattak alapos kutatást Kiskunmajsán, ahol a férfitánc verbunkos formáját is valószínűleg le lehetett volna még filmezni az 1950-es, '60-as években. Hasonlóan élt még a lakodalmakban a vacsora utáni szakácstánc: „Ilyenkor a szakácsok, szakácsnők tepsiket, lábasokat csörgetve táncoltak a sátorban. Esetenként élő tyúkot is behoztak” – jegyezte fel a gyűjtő.¹⁴⁸

Kunszentmiklós. A település gazdag táncéletéről több történeti adattal rendelkezünk,

ami érthető, hiszen a város a Jászkunság egyik verbuváló központja volt. Már 1745-től toboroztak a településen: 1794-ben a verbunk „Szombaton estétől fogva Hetfőn reggelig” tartott és ez a városnak még „36 szál hegedűhúrjába” került.¹⁴⁹ 1859-ben „zene és bor mellett toborozottak a szabadcsapatbeli kun huszárok”.¹⁵⁰ A város konzervatív vezetői 1803-ban úgy rendelkeztek, hogy „lakodalomban parasztruhában vagy maskarában táncolni meg nem engedtetik”; 1844-ben pedig a „hujjokolást” a juhászok multságakor tiltották”.¹⁵¹ A tiltásoknak nem sok foganatja lett – a néphagyományok között a táncélet tovább virágzott. Ennek következményeként kapcsolódhatott be Kunszentmiklós 1931-ben a Gyöngyösbokréta-mozgalomba, Gyenes István szolgabíró, Ferenci Géza tanító, valamint Szappanos Lukács vezetésével. Az együttes fellépésein Ropa Lölő és bandája szolgáltatva a zenét. A csoportbeliek lelkesedése nem ismert határt, ami köszönhető a tudatos gazda és kitűnő táncos Szappanos Lukács tevékenységének. 1935-ben megszervezték a helyi szintű bemutatókat Szentmiklósi Napok néven, ahol tíz település lépett fel saját táncaival (Bugac, Érsekcsanád, Kiskörös, Nagykálló, Szakmár stb.). 1937-ben Pásztorünnep elnevezéssel tartottak néptáncbemutatót két vendégcsoport szereplésével. A visszatért délvidéki, felvidéki és erdélyi területeken is többször megfordult a kunszentmiklósi csoport, eljutottak Bécsbe és Cannes-ba is. Míg sok más Gyöngyösbokrétás együttes lakodalom vagy aratóünnep köré koreografálta táncait, Kunszentmiklós – büszkén redemptus és nagyállattartó pásztorkodó múltjára – például a Dömötör-napi pásztorfogadást választotta keretül. A kapcsolat Budapest és Kunszentmiklós között igen termékeny maradt, a táncsoprotot gyakran hívták előadásokra, ám legtöbbször csak a verbunkost kellett eltáncolniuk. Egyszer-kétszer a két férfi által járt legényest is betették a műsor elejére, mintegy díszítésként. Talán ezért is került erről a két táncról fénykép a Paulini Béla szerkesztette Gyöngyösbokréta kiadványba és Viski Károly angol nyelvű könyvé-

¹⁴⁴ TÁLASI István 1977 73.

¹⁴⁵ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 75. Nem elfogadható kifogás természetesen az, hogy Szomjas-Schiffert György úttörő tanulmánya csak 2006-ban jelent meg, és így ezt a táncfolkloristák (Martin, Pesovár, Felföldi) korábban nem ismerhették. Szomjas-Schiffert György, ahogy korábbi munkáiban is leírta, gyűjtését az 1950-es években folytatta, amit már a Lakodalom III/B kötete is bizonyít. A sors iróniája, hogy 1975-ig, tehát nyugdíjaztatásáig Szomjas-Schiffert György ugyanabban az intézetben dolgozott, pár szobával arrébb, mint a táncfolklorista Martin György és Pesovár Ernő!

¹⁴⁶ Az eredeti újságcikket közli, ITZÉS Mihály 1987 340.

¹⁴⁷ TÁLASI István 1977 305.

¹⁴⁸ KORKES Zsuzsanna 1983 195.

¹⁴⁹ ILLYÉS Bálint 1976 100.

¹⁵⁰ TÁLASI István 1977 306.

¹⁵¹ ILLYÉS Bálint 1976 146., 199.

be.¹⁵² A tánc hírére és sikerét jelzi, hogy Buday György londoni kiadású kis tánckönyvében a kunszentmiklósi körverbunkos rajza és zenéje megtalálható.¹⁵³

A színpadi felfedezéshez hozzájárult a tánckutató Gönyey (Ébner) Sándor, aki gyakran járt a településen néprajzi gyűjtés, filmzés céljából.¹⁵⁴ Elsőként 1930-ban írta le a kunszentmiklósi „süveges táncot”, amit a *Nézd meg lányom, nézd meg jó* szövegű népdalra táncoltak. Úgyszintén feljegyezte a „tűstáncot”, ami inkább egy játékos táncnak felelt meg az eldugott tű megkeresésére, a párválasztásra. 1932-ben megrendezte az első filmzést, ekkor a sapkatánc egyes, kettes és páros változatát, a seprútáncot, „hátravágóst”, törököst, „nagyverbunknak” nevezett körverbunkot, és a legénytáncot („legényes”) sikerült megörökítenie.¹⁵⁵ Kutatásait kisebb cikkekben publikálta.¹⁵⁶ Gönyey az idős Baky Lajos adataira támaszkodva a törököst maszkos alakoskodó táncnak írta le, amelyben népi zsáneralakok (csikós, mézszáros, széplány) és állatfigurák (pl. medve) szerepeltek. A tánc improvizált volt: „sok egyéni figura van a táncban, mitsem ügyelve az egyforma menetre”.¹⁵⁷ A 19. század vége felé, még turbános török katonának öltöztek s bevonuláskor énekelték: *Allah, Allah manga dúra, csiga pé, csiga pé* kezdetű gúnydalt, melynek további szövege már elveszett, de zenéje az instrumentálisnak ismert törökös alakjában fennmaradt.¹⁵⁸ A törökös, igen borsos beköszöntő szövege máshol is fennmaradt, ami utal arra a lehetőségre, hogy nem egy elszigetelt jelenségről, hanem egy általánosabban ismert alföldi lakodalmi maskarázásról van szó. Ezt a későbbi tudományos kutatások is bizonyították, bár egyesek a törökök magyarországi jelenlétével kapcsolják a hagyományt össze.¹⁵⁹

A legényes elnevezést Gönyey a juhásztáncra használta, megjegyezve az „újabban elterjedt” névadást, bár történetére nem utal.¹⁶⁰ A két férfi által járt táncnak több érdekes motívumát érdemes kiemelni: az egyik a csizmaösszerúgás, azaz a „sarkantyú összevágás”. A másik, amikor a két szembenálló és egymás jobbát fogó táncos kifordítja egymást, „eldobja”.¹⁶¹ Gönyey Sándor feljegyezte, hogy a hagyomány szerint „Kunszentmiklós egyik városvégi csárdájában mulattak a juhászok és mikor vásár alkalmával hazatértek, párosával táncolták végig a város utcáit, a vásártól a főutcáig, a főtérig. Balkezükben gamós végével lefelé fordított botot tartottak”.¹⁶² Az 1930-as évek végén Pekáry István (1905–1981) festőművész és grafikus színes képeslapsorozatában is megtalálható a „kún legény tánc”. A viseletben öltözött két táncost ábrázoló rajzon éppen az úgynevezett összerúgó motívum látható, alatta pedig a tánc zenéjének kottarészlete található.¹⁶³

Gönyey folyamatosan filmmezte a kunszentmiklósi táncokat. 1947-ben a következő táncokat vette filmre: „sapkatánc”, egyedül, kettesével, majd a nővel járt páros formáját.¹⁶⁴ A „seprútáncot” egy férfi járta, csak a seprű láb alatti átvételét, és dobogó figurát lehet a filmen látni. Természetesen megismételték a híres „körverbunkot” Szappanos Lukács vezetésével, hat férfi állt a körön, egy, a táncvezető („káplár”, Szappanos) pedig a kör közepében vezényelte a táncosokat. Megjegyzendő, hogy a körverbunk, a középen álló táncvezető káplár vezényletével a magyar nyelvterületen egyedül a Duna–Tisza közén és csak Kunszentmiklóson és Kiskunhalason maradt fenn (a rábaközi körverbunkokban a táncvezető, hejlegény, a körön táncol együtt többi társával).

A helyi idős férfiak véleménye megoszlott az 1959-ben, majd hangos technikával 1968-ban, a Duna menti folklórfesztivál alkalmával

¹⁵² PAULINI Béla 1937 22–23. A könyvnek egy magyar és egy angol nyelvű változata jelent meg.

¹⁵³ BUDAY George 1950 32–35., VISKI Károly 1937, a tánc zenéjét közölte szöveg nélkül.

¹⁵⁴ GÖNYEY Sándor, Kunszentmiklósi gyűjtés, EA 5366, Néprajzi Múzeum.

¹⁵⁵ GÖNYEY Sándor néprajzi filmjei GS, 488, 496, 504, 511, 531, 539, 558, Néprajzi Múzeum.

¹⁵⁶ GÖNYEY Sándor 1936, 1937.

¹⁵⁷ GÖNYEY Sándor 1937 82.

¹⁵⁸ GÖNYEY Sándor 1937 81.

¹⁵⁹ BASKI Imre 2007, KÜRTI László 2009; UJVÁRY Zoltán 1972

¹⁶⁰ GÖNYEY Sándor 1936 214.

¹⁶¹ GÖNYEY Sándor 1936 216.

¹⁶² GÖNYEY Sándor 1939 850.

¹⁶³ PEKÁRY István nd. A magyar, angol és német feliratú nyolc színes rajzból álló sorozatról nem derül ki a kiadás éve. A copyrightnál viszont a „Tamás Gallery Budapest” felirat áll. Mivel a neves műgyűjtő, Tamás Henrik, 1927 és 1944 között működtette galériáját, és a kép a Gyöngyösbokrétá egyik táncát ábrázolja, valószínűsíthető az, hogy a rajzsorozat az 1930-as évek végén készült a turistaipar igényeinek kielégítésére.

¹⁶⁴ ZTI Ft. 752.

lefilmezett és táncírással is megörökített körverbunkról.¹⁶⁵ Mészáros Sándor, aki 71 éves volt 1956-ban, lényegében Szappanos Lukács kortársa, aki pedig 1886-ban született, és nem volt tagja a Gyöngyösbokrétás tánc csoportnak, meglepően más információt adott a gyűjtőnek:

„Négyen járták. Idős a középre beállt és vezényölt. Apámtól tanultam a táncát is. Szappanos Lukács, aki a bokrétába (Gyöngyösbokréta) vezette ezt, tőlem tanúta, de rosszul csinálta, mingyár az elején csak frissen, csak frissen, osztán nem tudták rá az ugrást meg a tapsikolást csinálni. Lassan kell kezdeni és csak az utóján pár fordulatot gyorsan. Mindön lépést ugrásba köll tőnni a frissibe oda és vissza. Elején csak lépni”.¹⁶⁶

Lugossy Emma szerint Mészáros Sándor arra is határozottan emlékezett, hogy „a kunverbunkos a Jászságból került ide, s így inkább jászverbunkosnak hívták”, amit Szabadszállás és Fülöpszállás esetében is feljegyeztek a gyűjtők.¹⁶⁷

A település csárdásának általános lassú és friss változatában (Szappanos Lukács szerint) a „lippegős” figurát járták, de azt is „mártogatósan”; egy másik régi elnevezése „átalvetős csárdás” volt.¹⁶⁸ Mindezt az általános kiskun felfogás szerint: a „lassút hosszút, frisset, rövidet”; a táncbeli virtuskodásra, versengésre azt mondták: „összeveri a bokáját”.¹⁶⁹ Ezen kívül Gönyey Sándor megörökítette az „oláh leány táncát”, amit egy férfi járt főleg ismert hátravágós motívummal, itt nyilván csak ennyi maradt meg a valamikor jóval nagyobb területen ismert táncpantomimból. A tánc szövege az ismert *Arra alá az olájok facipőbe járnak* volt, és a zene egyre gyorsult, ami egyre nehezebbé tette a motívum táncolását.¹⁷⁰ Ezen a dallamon kívül még járták a táncot a *Két tyúkom tavalyi, három harmad évi kezdetű táncnótára* is. Egy 1959-ös filmfelvétel során ismét megörökítették a „törököst”, az álarcos hívatlanok táncát, amelyet

néha maskarába beöltözve (férfi női ruhában, aki a táncot vezeti) jártak. Ez – formáját tekintve – egy körön, az óramutató irányával ellentétes irányba haladó, tapsos, bokázó, ugráló, és cifra motívumokkal tűzdelt tánc. Filmre került még a „legénytánc”, amelyet két férfi járt egymással szemben, ismert figurája az összerúgás és a kézfogás, majd egymás kiforgatása.

Szomjas-Schiffert György 1956-ban végzett fontos és alapos népzenei gyűjtést Kunszentmiklóson. Ekkor a sapatánc („sapkás-tánc”) koszorúslányok által járt csoportos formáját jegyezte le a *Hozz péz lefogyott, az Egy tál gödöle* és az ismert *Nézd meg lányom* énekek dallamára.¹⁷¹ Olyan adatot is közöl, amelyből az derül ki, hogy a tánc „női süveges” táncként élt a köztudatban, és a nő kezében volt a süveg, nem a férfiéban, azaz ő incselkedett párjával, és nem fordítva, ahogy máshol ismerték. A táncot nagyon kedvelték, lakodalomban, disznótorban, névnapi multságok alkalmával járták néha söprűvel is.¹⁷² Szomjas-Schiffert György gyűjtésében még egy férfitánc szerepel, amiről csak annyit ír: „Helyben topogó, forgós tánc. Egyesben a cigány előtt, üveg a kézben, mikor a páros táncot megunták már az öregek”.¹⁷³ A szólótáncához az *En vagyok a, én vagyok a kunságifi* éneket játszották. A szerző még a rókatáncot is feljegyezte: „Gyerök megfogta két kézzel a két lába ujját és úgy ugrált”, valamint a „kacsingatós tánc”-ot (*Zsidó asszony nadrágja*), ami a tánciskolás hétlépes egyik változata volt.¹⁷⁴ Bár legtöbb Kunszentmiklósról szóló munkában nem említik, de a lakodalmak kedvenc évődő táncjelenete a 20. század elejéig volt a „kaszástánc”, amit „pikáns” fallikus táncnak írtak le, s éppen ezért „nem engedték Pesten” a Gyöngyösbokréta program keretében bemutatni.¹⁷⁵

¹⁷¹ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 92–94.

¹⁷² A kunszentmiklósi sapatánc és a söprútánc a Somogy megyében rögzített „zsebkendős verbunk”, és a Tolna megyében lefilmezett söprútánc dallam és lépésvilágával mutat szoros rokonságot. FÜGEDI János – VAVRINECZ András 2013 108–109., 184–186. Sajnos, az egész kunszentmiklósi, ún. ugrós típusú táncok kimaradtak a kötetből, ami – valószínűleg – még a főszerkesztő, Pesovár Ernő szelektálásának egyoldalúságát mutatja.

¹⁷³ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 102.

¹⁷⁴ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 104.

¹⁷⁵ SZÉPE György, interjú, 1961. geolingua.elte.hu/maps/MNYA-hangosterk/index.html (utolsó letöltés: 2014. január 6).

¹⁶⁵ 1959-es film ZTI Ft. 415, 1968-as ZTI Ft. 639. LÁNYI Ágoston, MARTIN György, PESOVÁR Ernő 1983 112–124.

¹⁶⁶ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 99.

¹⁶⁷ LUGOSSY Emma 1954 126.

¹⁶⁸ GALAMBOS Sándor 1989 23.

¹⁶⁹ SZÉPE György, interjú, 1961. geolingua.elte.hu/maps/MNYA-hangosterk/index.html (utolsó letöltés: 2015. november 11.).

¹⁷⁰ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 105.

Az 1959-es filmfelvétel során Szappanos Lukács vezetésével újból eljárták a „körverbunkot”, majd utána a csárdást. Filmre került a „legényesnek” nevezett két férfi tánca, a „sapka” vagy „süveges” férfi-női párostánc, majd az egy férfi által járt szóló formája. Érdekesen most újabb formájában mutatták be a „sapkás” és a „seprútánc” együttes változatát, mégpedig három férfi egyszerre járta, kettő sapkával, egy pedig seprűvel a kezében. A figurák ugyanazok, mint a korábbi filmekben. Megörökítették a „törökös” lakodalmi változatát, amikor a vőfély a házigazdának felolvassa a tánc – közismerten egy rendes és egy obszcén változatban élő – beköszöntő szövegét, ami után kezd el a négy török a táncolást.¹⁷⁶

Az 1930-as évek elején az öntudatos és többnyire kontinuus lakosságú Kunszentmiklóson a nevezetes verbunkost csak nagy nehézségek árán tudták a Gyöngyösbokréta számára újratanulni a férfiak. Sőt, a verbunkos nótá „kilenc strófáját” akkor már senki más, csak két idősebb asszony tudta elénekelni (Látos Sára, Vörös Lídia). Szappanos Lukácsnak így sikerült a hangszeres verbunkos dallamból énekes verbunkost felújítania.¹⁷⁷ A verbunkos tehát kimondottan színpadi látványosságként született újjá, és ennek ellenére egyre divatosabbá vált a különböző színpadi bemutatók során, de sohasem illeszkedett vissza – ha egyáltalán ott volt korábban – a közösségi spontán szórakozások közé. Ez nem állt fenn a csárdással, amelyet még jártak a lakodalmak alkalmával, de divatja az 1950-es évektől lassanként visszaszorult. Maga Szappanos Lukács (1886–1973), a későbbi népművészet mestere okította Ortutay Gyula minisztert a táncok elhalása miatt.¹⁷⁸ Szappa-

nos szerint ebben maga „a belügyminiszter a hibás, mér nem taníttatja a csárdást is”, mert a fiatalok meg vannak „fertőzve a rumbától, meg a tangótól”.¹⁷⁹ A híressé vált törököst utoljára lakodalmakban 1961-ben táncolták el a hajnali órákban, a verbunkost pedig a tánc csoport 1964-ban Kecskeméten a Hírös Napok keretében mutatta be az ekkora már igencsak elhalványult korábbi tempós táncnak. A volt kunszentmiklósi vőfély, Rudinszki István sajnálkozva írta könyvében azt, hogy már az 1970-es években mindenféle rekonstrukciós kísérlete meddő maradt.¹⁸⁰

Szabadszállás. A településen elsőként Gönyey Sándor gyűjtött 1953-ban és jegyezte le a táncokat és szokásokat, amely alapján egy igen kerek kép bontakozik ki a helyi tánc kultúráról.¹⁸¹ A körcsárdást „négyesülés” néven ismerték, ami azonban nem jelentette azt, hogy négy, hat vagy nyolc táncos ne járhatta volna lassú és gyors részek váltakozásával. A páros csárdást „lippentősen járták, buktattak is”. A férfiak kedvelték a „jászverbunkost”, bemutató jelleggel főleg lakodalom alkalmával jártak nagy körben. Fontos információként jegyezte fel erről a táncról a terület néprajzkutatója, Tálasi István, hogy „másképp járták, mint a szentmiklósiak”, de hasonló volt, mint a fülöpszállási.¹⁸² Kuriózusként értékelhetjük azt az adatot is, ami egyébként az északi és az északkeleti területekről jól ismert verbunktánc forma, hogy a létezett a szabadszállási jászverbunknak vegyes, férfi-nővel járt páros változata. Sőt, a jászverbunk lakodalmas változatát négy férfi járta, négy gyertya közt; ennek a formának távoli rokonaként tekinthetjük a kunszentmiklósi verbunk gyertyás verzióját.¹⁸³ A csoportos körverbunk mellett jó táncosok a „verbunk” szóló formáját járták (nótája: *Kovács pengeti a vasat, vígan megkopogtatja*). A lakodalom fő rituális mozzanata a „menyasszonytánc” volt. A csárdásnak „lassú” és „gyors” változatát általánosan ismert

¹⁷⁶ Pálffy Csaba adatai közt ezt találjuk a településről: „Kunszentmiklós (77), Bács-Kiskun megye (Ferenczi Géza tanító) 1934. Sapkatánc, legényes, törökös, kun verbunk. 1935, 1936. VIII., 1937. Dömötör nap. 1938, 1939, 1940, 1941. – MTA. Ft. 415., 639. ÁNE. Ft. 124. Országos Néprajzi Múzeum filmtára: Törökös, oláh leány tánca, sapkatánc, verbunk, juhásztánc, gulyástánc, süveges, csárdás, seprűs”. PÁLFY Csaba 1970

¹⁷⁷ Szépe György, interjú, 1961. geolingua.elte.hu/maps/MNYA-hangosterk/index.html (utolsó letöltés: 2014. január 6). Szappanos Lukács későbbi megjegyzéseit lásd, GALAMBOS Sándor 1989 23–24.

¹⁷⁸ Szappanos Lukács 1966-ban kapta meg a népművészet mestere kitüntetését. A díjról és a díjazottakról lásd: <http://www.studiolum.com/nm/index.htm> (letöltés dátuma: 2015. november 17).

¹⁷⁹ SZÉPE György, interjú, 1961. geolingua.elte.hu/maps/MNYA-hangosterk/index.html (utolsó letöltés: 2015. november 17).

¹⁸⁰ Erről a sajnálatos tényről a valamikori kunszentmiklósi vőfély számol be, RUDINSZKI István 1994

¹⁸¹ GÖNYEY Sándor, Szabadszállási gyűjtés, EA 5811, Néprajzi Múzeum.

¹⁸² TÁLASI István 1977 306.

¹⁸³ A kunszentmiklósi népi gondolkodásban ezt a kunok ősi tűzimádatával magyarázták, GALAMBOS 1989 23.

dallamokra járták (*Kis kendő, nagy kendő, simára van vasalva, Kis kutya, nagy kutya, nem ugat hiába*). Kedvelt volt még a mutatványos, játékos táncok közül a „sapkatánc” és a „seprútánc” (*Szekérol dal, vendégoldal vagy Az oláhok, az oláhok*). A népzenekutató Szomjas-Schiffert György szerint a sapkatánc énekének szövege megegyezik a kunszentmiklósi sapkatáncéval (*Koszt pénz lefogyott*), a dallam már nem teljesen.¹⁸⁴ Ismert volt Szabadszálláson még a „kanasztánc”, néha bottal, néha pedig karikás ostorral járták, az eszközt kézben forgatták, vagy a földre helyezték és átugrálták. A lakodalmi táncos jelenetek közül élt a „medvetánc”, az állatot a vőfély személyesítette meg letakart subával – „Úgy táncolt, mint egy medve”, mondták a helyiek Gönyey Sándornak. A gyűjtő egy kiváló táncosról (Lipót János) is megemlékezett, róla maradt fenn: „Lipót Jancsi pandúr úgy tudta járni, mint a kóróság. Megfogta a szék lábát, fejtetőre állt és úgy verte össze lábát taktusra”. A lakodalomban kedvelték a groteszk maskarák táncát, amelyben a férfiak „figuráznak” és megtáncoltatják a menyasszonyt. A jelent végén a nyoszolyós lányok kacsá- és libacombokat dobáltak a kosarukba, s a maskarások ezzel elmentek.¹⁸⁵ A valamikori gazdag táncagyományról sajnos sem több leírás, sem pedig film nem készült.

VÉGKÖVETKEZTETÉS: A KISKUNSÁGI TÁNCAGYOMÁNY ÁTÉRTÉKELÉSE

A Kiskunság tánckultúrájának esettanulmányként való bemutatásával több célom volt. Az első, ami a fenti adatokból, illetve azok felszínes voltából kitűnik, az hogy a régió tánchagyománya nem minden településen keltette fel az érdeklődő táncfolklorista, néprajzkutató és helytörténész figyelmét. Az egyenlenség csak akkor látszik igazán, ha egymás mellett látjuk például Kunszentmiklóst vagy Kiskunhalast és a többi települést. A másik cél inkább elméleti indíttatású problémaként jelentkezett: felülvizsgálni a táncfolklorisztika merev tényeként elkönyvelt dialektusrendszerét, amelyben a nyugati vagy dunai dialektusba helyezték a Kiskunságot. Ezzel a funkcionális-

ta tipológia használhatatlanságára szerettem volna rávilágítani és egyben a táncfolklorisztikai megközelítés sematizmusára. Az antropológiával ellentétben, amely a táncban a társadalmat, annak történelmét, a táncos tudás esztétikai-filozófiai magyarázatát keresi, a táncfolklorisztika kimondott mozgáscentrikus módszerével a lépéseket helyezte előtérbe a közösség és kultúra megkerülésével.¹⁸⁶ Az antropológiai nézőpontnak éppen az lenne az előnye, hogy a megrögzött egyszeri és időben statikusan elhelyezett táncokkal szemben a kapcsolatokra, a folyamatokra és a változásokra helyezze a hangsúlyt. A Kiskunság belső tagolódását figyelembe véve nyugodtan kijelenthető, hogy a jól elkülöníthető Alsó- és Felső-Kiskunság, valamint a jász telepítésű közösségek tánckultúrája még egységében is változatos képet mutat. Ezen túlmenően a régió táncainak ilyen összehasonlító, együttes boncolgatásával kapcsolatban mindenképpen felmerül egy külön vizsgálat szükségessége a jászsági és nagykunsági táncok formai és stílusjegyeivel, valamint motivikájával kapcsolatosan.¹⁸⁷

A vizsgált települések táncaiból kiemelkedő szerepet játszott a férfitánc, a verbunk, különösen a körverbunk, ahogyan azt maguk a táncfolkloristák is helyesen látták. Maga a jászsági kiskunsági betelepülése vagy kirajzása, ahogyan a korábbi történeti-néprajzi irodalomban ismert, nem feltétlenül eredményezhette a körverbunk „jászverbunkossá” való átnevezését. Azonban elképzelhető a kulturális javak népmozgás nélküli vándorlásának esete is. Ám nem feltétlenül szükséges a 19. századi diffúzió-elméletet feléleszteni: lehetséges, hogy egyívású hagyományként a Kiskunságban és a Jászságban egyaránt megszületett egy a reformkori nemzeti szellemiség által kialakított táncforma. A református kiskun és a katolikus jász ellentét és kivagyiság egyik ideológiai túlkapásaként is felfoghatjuk azt, hogy a már-már feledésbe merülő verbunkhagyományt

¹⁸⁴ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 111.

¹⁸⁵ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 29.

¹⁸⁶ A probléma alaposabb kifejtését KÜRTI László 1995, 2014a; a nemzetközi szakirodalomban ARGENTI, Nicholas 2007, KAEPLER Adrienne 1999.

¹⁸⁷ A Jászság és a Nagy-kunság főleg történeti-néprajzi adatokkal büszkélkedhet. Szűcs Sándor és Györfy György tanulmányai ezekből alapos útmutatásul szolgálnak. A Jászságra nézve lásd például: H. BATHÓ Edit 1990 419–427.

lekicsinylően kezdték jászverbunkosnak nevezni a tudatos és modernizálódó kiskun gazdaságszervező vezető egyéniségei. Így írhatta felül a jászsági körverbunk forma a meglévő kiskunságit – ha volt ilyen egyáltalán. Természetesen mindez csak sejtés, de nem csak légből kapott szabad asszociáció terméke, és főleg nem mellőzve a történeti-néprajzi kontextust. Mindenesetre az a tény, hogy a Felső-Kiskunság három településén (Kunszentmiklós, Fülöpszállás, Szabadszállás) egyöntetűen mondták a verbunk elnevezéseként a jászverbunkot, nem megkerülhető.¹⁸⁸

A táncnevek cserélődése legalább olyan valószínű, mint a táncok felülrétegződése – ahogyan a népcsoportoké –, és ebben nem is lehet egyöntetű igazságot tenni hiteles források nélkül. Azonban önmagában az a tény, hogy református kiskun településeken és nem a jászsági telepések által létesített községekben (Jászkarajenő, Ladánybene, Lajosmizse, Kerekegyháza, Kocsér) ismerték az elnevezést, enigma marad. Mutathatja azt, hogy a tánc – ha valóban jászsági eredetű – még jóval a jászságiak kiskunsági betelepülése előtt kerülhetett a Felső-Kiskunság településeire. Viszont érdemes felvetni azt is, hogy akármennyire is kikopott a polgárosult jászsági emlékezetből a kötött kör- és szolisztikus verbunkos, a verbuválások és verbunkos meglétét történeti adatok meggyőzően bizonyítják Jászárokszállás, Jászberény és Jászladány településekről az 1780-as évekből.¹⁸⁹ Az már más tanulmányt érdemelne, hogy miért tűnt el a verbunkos a Jászság területéről, és miért maradt fenn a Nagy-kunságban és a Kiskunságban, abban a két régióban, amelyek szintén osztozkodtak a Hármaskör politikai, gazdasági és kulturális történetében és többé-kevésbé a kivetkezés és polgárosult ízlés elterjedésében is.

¹⁸⁸ Fontos kiemelni itt Tálasi István megjegyzését: „A Kiskunságban ismert verbunkos táncok dallama eltérő egymástól, a szabadszállási és a fülöpszállási rokonok, a kunszentmiklósi és halasai egészen mások. A zene dalszövegen alapult, a Kunszentmiklóson és Halason egyes sorok összeesnek”. TÁLASI István 1977 306. A néprajzkutató itt csak a dallamokról ír. Kár, hogy csak a kunszentmiklósi verbunkot és törököszt említi bővebben, amelyek leírásai ismertek már az 1930-as évekből. Nagy kérdés természetesen az, hogy Tálasi a kiskunsági gyűjtőútjai alkalmával látott-e egyáltalán még funkcionálisan verbunkost bál esetleg lakodalom alkalmával.

¹⁸⁹ MORVAY Péter 1957 217–220.

Még egy nyomós érvelést kell figyelembe venni: a „karakteresen” kiskunsági körverbunk környezeti kapcsolati rendszerét. A verbunk-hagyomány a szegedi régióban csak történeti nyomokban maradt fenn, bár nem teljesen, hiszen a tréfás verbuválás vagy a régióban széles körben elterjedt ételhordók verbuválása erre a közös hagyományra mutat vissza.¹⁹⁰ A halasi „földkostoló” motívumnak párhuzamai a közelből csak a szegedi nagytáj (pl. Balástya, Tápé) férfitancaiban bukkanak fel.¹⁹¹ Egy másik különös motívum zavarhatta meg a tánc-folkloristákat a dialektusi hovatartozást illetően: a kunszentmiklósi „nagyverbunk” úgynevezett malmozó karforgatása. Ez a motívum az egész Dunántúlon egyedül a gencsapáti verbunkban fedezhető fel, ami valóban jelentős tény.¹⁹² Sokkal fontosabb azonban a kunszentmiklósi verbunktánc mozdulatával kapcsolatosan helyi magyarázat. A férfiak szerint a valamikori erőszakos verbuválást, azaz kötéllal fogott és megkötözött újoncok kezének kiszabadulását, a Habsburg-uralom alól való kitörést szimbolizálta a kérdéses forgó karmozdulat.¹⁹³ A gencsiek szerint ők „hajtották a kezüket”, tehát egyszerűen csak „kézhajtás” volt a neve.¹⁹⁴ A táncfolkloristák, akik a Felső-Tiszavidéken filmezett cigánybotolók karmozgásait is hasonló mozdulatnak vélték, malmozás elnevezéssel álltak elő.¹⁹⁵ Íme a különbség a tudományos (étikus) és a közösség által használt belső (ímikus) elképzelés alapján született sajátos magyarázatok között! A gencsi és a kunszentmiklósi verbunkok közzé mozdulata azonban egy nemzetközileg elterjedt kargesztus, amely nemcsak európai, de ázsiai, afrikai

¹⁹⁰ Erre próbáltam utalni egy korábbi tanulmányomban (KÜRTI László 2013), de az igazsághoz tartozik, hogy ezt a kapcsolatot egy alaposabb összehasonlító kutatás tudja feltárni.

¹⁹¹ FELFÖLDI László 1978–1979 915.

¹⁹² PESOVÁR Ernő 1987 240. HALMOS István – LÁNYI Ágoston – PESOVÁR Ernő 1988 25.

¹⁹³ GALAMBOS Sándor 1989 29. A táncfolkloristák rosszul idézték a kunszentmiklósiak magyarázatát, mivel nem a „verbuvált legények megkötözését jelképezi” a motívum, hanem a kezek kiszabadítását. LÁNYI Ágoston – MARTIN György – PESOVÁR Ernő 1983 115.

¹⁹⁴ HALMOS István, LÁNYI Ágoston, PESOVÁR Ernő 1988 25.

¹⁹⁵ Az elnevezés az albán *vallja e logut* párostáncban látott hasonló mozdulat alapján Andrásfalvy Bertalantól származott. ANDRÁSFALVY Bertalan 1963 75. Lásd még PESOVÁR Ernő 1987 240.

és észak-amerikai táncokban – sőt modern táncokban – is ismert. Az, hogy a magyar nyelvterületen két férfitáncban maradt fenn a 20. századig mindenképpen további kutatást igényel, ahogyan az is, milyen etnikus hatás vagy reneszánsz, esetleg középkori divat és táncillem elterjedése áll mögötte.

A Kiskunság elhelyezése a nyugati táncdialektusban biztosabb elméleti lábakon állna, ha a verbunkhagyományt és különösen a körverbunk meglétét a Dunántúl azon régióiban is felgyűjtötték volna a kutatók, amelyek történetileg kapcsolatban álltak a Duna-Tisza közén lévő kiskun településekkel. A 17. század végi Pentz-féle kamarai összeírás óta köztudomású, hogy a Kiskunságba bevándorló családok mintegy 48 százaléka „baranyai” származásúnak vallotta magát.¹⁹⁶ Ez sztereotípiaként maradt fenn, de ennek ellentmond az, hogy a 18. századi újratelepülés-telepítés során például Kiskundorozsmára főleg jársági és nógrádi, illetve Heves megyei lakosok, ugyanekkor Kiskunfélegyházára és Kiskunmajsára többségében szintén jársági származásúak költöztek. Sőt nemcsak Baranya, de számos más (pl. Somogy megye) területről is érkeztek bevándorlók a Kiskunságba.¹⁹⁷ És itt a talány: a körverbunk egyáltalán nem létezett a Duna mentéhez tartozó Sárközben és a Tápó menti településeiben, amelyek közvetlenül érintkeznek a Kiskunsággal, de – és számunkra ez a perdöntő – nem létezett sem Somogy, sem pedig Baranya településeiben. A szervezett, táncvezető által irányított körverbunk forma a nyugati táncdialektusban kizárólag csak a Kisalföldön (Rábaköz, Csallóköz) és elsősorban Vas megye néhány településén (pl. Gencsapáti, Perenye) maradt fenn a 20. század közepéig. Fontos még annak felismerése is, hogy a kiskunhalasi verbunk a kunszentmiklósival ellentétben nem teljesen kötött; a körben táncoló káplár lépései pedig több fontos dologban (ritmus, plasztika, testhasználat) eltérnek a többi táncos lépésétől (lásd táncírás). A kör közepén táncoló káplár szerepét, melynek

alapos történeti leírását Gvadányi Józsefnek és Czuczor Gergelynek köszönhetjük, az egész magyar nyelvterületen egyedül a kiskunhalasi és kunszentmiklósi körverbunkok örökítették meg az utókor számára.¹⁹⁸ Ezek a tények a távoli területek közötti folytonosságot és a közvetlen határmenti tánc- és zenei átadást-átvételt kizárják.

A táncfolklorisztikai modellel szemben a történeti-néprajzi magyarázat megkerülhetetlen voltát, s ezen belül a Hármaskör-terület kultúraformáló szerepét szükséges többszörösen kiemelni, mivel a tánc kutatás ezt jóformán teljesen figyelmen kívül hagyta. Ebben a nagyállattartó pásztorkultúra – amely a Hajdúság és Hortobágy hasonló foglalkozású közösségeinek tánc hagyományaival való összevetést teszi szükségessé a jövőben – jelenléte nem elhanyagolható.¹⁹⁹ Ez felveti továbbá annak lehetőségét, hogy a magyarországi pástortársadalom által preferált formákkal, zenével és eszközök használatával és férfitáncokkal van dolgunk. A dunántúli hasonlóságot itt is kizárhatjuk. Kevés a hasonlóság, rendszertelennek és tényleg improvizatívnak (nincs rá jobb kifejezés, de itt tényleg csak erről van szó!) tűnik például az 1957-ben lefilmezett kisújszállási gulyások csoportos tánca.²⁰⁰ A táncosok vegyítik az egyéni, páros, csoportos és a férfinnővel járt formákat, különféle egyéni sajátos figurázásokat, csapásokat és jellegzetes mimikával és gesztikulálásokkal telített kézfátékat használnak, ami a filmet egyedül a bugaci és az apajpusztai táncolással rokonítja.²⁰¹ A kis-

¹⁹⁶ TÁLASI István 1977 40–50; BÁNKINÉ Molnár Erzsébet 1981 123–128.

¹⁹⁷ Erre nézve elegendő meggyőző bizonyítékot találni több tanulmányban is lásd: BÁRTH János 1997, 2001, MELEGH Attila 2000.

¹⁹⁸ A rábaközi és csallóközi-szigetközi körverbunkokban nincs a kör közepén táncos, ám ismert a táncvezető szerepe – hejlegény (kónyi verbunk), sarkanytús legény (Kapuvár) – de ők nem a kör közepén, hanem többiekkel együtt a körön táncolnak. LÁNYI Ágoston – MARTIN György – PESOVÁR Ernő 1984 58, 90. A megfelelő táncfilmek például: ZTI 759 (Szany), 254 (Halászi), 349 (Kapuvár).

¹⁹⁹ Nem szabad elfelejteni – bár a néprajzkutatók kevésbé szeretnek rá hivatkozni –, hogy Malonyay Dezső kötetében jó jellemzést találunk a dunántúli pástortörök életéről és művészetéről, ami egyébként Sági (Stegmüller) János (1874–1938) újságíró-néprajzkutatónak köszönhető. MALONYAY Dezső 1911.

²⁰⁰ GÖNYEY Sándor, Ft. 343, Néprajzi Múzeum.

²⁰¹ A pantomim, mimika és gesztikuláció, pláne annak állatokra jellemző módja, a pástortáncok egyik jellegzetessége, ami kevésbé vagy egyáltalán nem jellemző a falusi, paraszti táncolásra. A hortobágyi kondás táncáról például azt írta Béres András, hogy a „disznó mozgását és rőfögő hangját utánozza”. BÉRES András 1958 101.

újszállási filmen a nádudvari pásztorok egyike például úgy lengeti a bőgatyáját kezével, mintha mindenkit el akarna maga körül hessegetni. Ha rákérdeztek volna a kutatók miért tette, nyilvánvalóan elütötte volna egy vicces mondattal, esetleg még annyit sem mondott volna, mivel nem fordított rá figyelmet. A kisújszállási filmen, valamint az itt tárgyalt két filmen egy közös: a pásztorok isznak és mulatnak és táncolnak. *Bolond az, aki akkor táncol, amikor nincs kedve*, erősítette meg ennek fontosságát Berényi József, egykori ladánybenei gulyás.²⁰² Hasonlót írt egyébként Raffay Anna, az apajpusztai filmezés szemtanúja: a tánchoz az alkalmon, a megfelelő helyszínen és egy megbízható jó társaságon kívül még egy dolog kellett: a jó nóta vagy táncdallam, amit a pásztor szeretett, és magához illőnek tartott. A mulató pásztor mást valóban nem ismert, ahogyan B. Nagy Ferenc nádudvari csikószámados érvelt: „nem tudja az ember, hogy melyik népdal. Csak danolja az ember, danolja”.²⁰³ A pásztorok táncát alaposan megfigyelő kutató láthatja, hogy nincs ez másként a táncukkal sem, mozdulataik, a tudatalattiban rejtező, szinte mechanikusan ismétlődő gesztuselemekkel díszített; apró, finom kéz, kar és fejmozdulatuk sorozata, ami az apajpusztai és bugaci filmekben látott táncokat egyedivé varázsolta. A táncfolklorisztika egyik nagy melléfogásaként a pászortáncokat mindenáron az eszközös-ügyességi táncok szólisztikus, párbajszerű (botoló) és páros, de nem csoportos formájaként könyvelte el.²⁰⁴ Ezt az apajpusztai, bugaci, kecskeméti és a távolabbi kisújszállási filmre vett anyag, valamint a ladánybenei szöveges gyűjtés egyenesen cáfolja.

A kiskun pászortáncokkultúra elhalása az első világháború után megkezdődött, és ez a felgyorsult modernizációs folyamat nem kedvezett a tánc átadásának. Tovább segítette a hagyomány erodálását az Erdei Ferenc által kritizált „irányított parasztkultúra”, a Gyöngyösbokréta és a későbbi központosított színpadi és a kutatói hozzáállás. Sem a kutatók, sem a művészi produkcióra éhes színházi műsor- és propagandaszervezők nem tisztel-

ték kellőképpen a pásztorok tánctudását és egyéniségét, ami tovább erősítette annak elhalását.²⁰⁵ Erre utalt Volly István visszaemlékezésében, amikor a hortobágyi és a kiskunsági pásztorok budapesti színpadi szerepléséről írt: „a pásztorok mindössze egy-két, három férfitáncos Hortobágyról, és még néhány helységből – egyazon színpadi képben álltak ki. Ez a megoldás hagyományossá vált”.²⁰⁶ A mostoha bánásmód eredményeként egyre kevesebb pásztorot találtak, aki a nagyszínpadon ismeretlen más pásztorral és a még ismeretlenebb nagy cigányzenekarral együtt kiállt volna táncolni! A pásztor szívesen táncolt magában vagy inkább többedmagával, de csak akkor, ha a „komákkal” járhatta együtt.²⁰⁷ Továbbá: a pásztorokra egyáltalán nem volt igaz, amit Gönyey Sándor írt, hogy „a faluban mindenkinek kell tudni táncolni”.²⁰⁸ Ahogyan a bugaci és az apajpusztai adatoknál láthattuk, ha csoportban együtt táncoltak, akkor sem volt előírás arra nézve, hogy milyen formációban kell táncolniuk, de arra sem, hogy bármilyen térformát alakítsanak ki. A csoportos táncban is inkább amorf, kötetlen táncolást preferáltak, ha egy-egy pillanatban összeakaszkodtak, sőt még kört alakítottak, akkor a pásztorok az egymásrautaltságukat, összetartásukat fejezték ki. Erről írta a jó megfigyelő képességű Lükő Gábor kissé romantikusan ugyan, hogy „a végtelen puszta szorosabban zárja össze a pásztorokat, mint a börtön négy fala a rabokat”.²⁰⁹ Ez a fajta táncolás azonban a Gyöngyösbokréta szervezőinek szemében nem felelt meg a színpadi elvárásoknak. Így már jobban tetten érhető a pásztorok tartózkodása bármilyen megrendezett színpadi fellépéstől.

A pásztorok sajátos zene- és tánckultúrája mellett még számos más tény is figyelembe kell venni. A Kiskunságban valóban hiányzik a lánykarikázó, de ez nem egyedi jelenség. Nyugat- és Dél-Dunántúlon sem található

²⁰⁵ ERDEI Ferenc 1957 259.

²⁰⁶ VOLLY István 1977 364.

²⁰⁷ Több pásztoember visszaemlékezései közt mesélt erről az erős öntudatos viselkedésről. A lajosmizsei Szórád József, aki juhász volt, említette, hogy „koma csak komával táncolt, béressel, paraszttal, véletlenül se, egyedül se”. A ladánybenei volt gulyás Berényi József arról azt jegyezte meg, hogy „bolond az, aki mással táncol, mint akivel tud”.

²⁰⁸ GÖNYEY Sándor 1958 133.

²⁰⁹ LÜKŐ Gábor 1940 102.

²⁰² Berényi József interjú, 2004.

²⁰³ Kísérőfüzet, Cuharé, Szeredás együttes kiadványa, Hajdúsági népzene, 2005.

²⁰⁴ MARTIN György 1970 48–49.

karikázó, ahogyan Erdély nagy részén – egykét elszórt kivételtől eltekintve – sem létezett női körtánc.²¹⁰ Ha a Duna mente, Kalocsa és a Sárköz lett volna egyedüli hatással a Kiskunságra, mely hatás természetesen azért létezett, csak nem olyan dinamizmussal és erőteljesen, ahogyan azt korábban táncfolkloristák feltételezték, akkor az ott divatos lánykörtáncnak (pl. a tipikus Kalocsa környéki fércelés) valamiféle nyomának kellett volna fennmaradnia a Kiskunságban. Ám ilyen hagyomány halvány nyomokban sem található. Martin György könyvében érdekesen egyetlen egy olyan adatra hivatkozik, ami körtáncot feltételez a Kiskunságban, ez pedig – a történelem teljes figyelmen kívül hagyásával – nem más, mint a fülöpszállási körcsárdás.²¹¹ Ezt a feltételezést Martin követői szintén megerősítették: „A karikázó helyett itt inkább a körcsárdásról beszélhetünk, mivel rendszerint nem önálló funkciójú, énekszóra járt leánytáncként fordul elő”.²¹² A probléma esszenciája egy forrás nélküli kutatói feltételezés: nincs bizonyíték arra nézve, hogy a körcsárdás a Kiskunságban bármikor uralkodó táncforma lett volna, sőt arra sem, hogy a körcsárdás bármikor átvette volna a valamikor létező lánykarikázók szerepét. A körcsárdás vagy másképpen „csárdásolás”, „négyeselés”, „négyescsárdás”, majdnem minden településen élt, ahol bálók és lakodalmak mulatásakor énekeltek és körformában táncoltak, ahogyan az Alföldön általában! A körverbunk jelenléte, valamint a karikázók teljes hiánya mutatja azt, hogy sem a kiskun, sem pedig a szegedi tájegység nem tartozhat a nyugati táncdialektushoz, hanem mindkettő a táncfolkloristák által felállított középső vagy tiszai dialektusba helyezendő.

Mindezek figyelembevételével felvetődik a jázsági-északi hagyomány és a „szegedi nagytáj” hatása a Kiskunság tánc kultúrájával kapcsolatosan. Ha az előbbi vesszük alapul, akkor semmiképpen sem tartozhat a Solt-vidék és a Tápió mentével együtt a homogenizált nyugati táncdialektushoz, mivel a Jázság sem tartozik oda.²¹³ Ha pedig inkább a szege-

di nagytáj kisugárzása alatt vált egyedivé a kiskun tánc kultúra, akkor pedig éppen azért nem, amiért a szegedi (dél-alföldi) régió sem tartozhat oda. Ezt egyébként maga Felföldi László támasztja alá, aki a szegedi kirajzásként betelepült „bánati és homoki” puszták, tanyák, városok és települések tánc hagyományát jellemzi azzal, hogy a „táncélet színes változatait őrizték meg”.²¹⁴ A régió történeti fejlődését nézve, a táncfolklorisztika egységesítő dialektusi szemlélete azért is elégtelen, mert nem vette figyelembe a terület Alsó- és Felső-Kiskunságra való elválasztását; a 18–19. századi kiskunsági Jászföldről nem is tud, de az a történeti szempont is hiányzik, ami elválasztaná a valóban kiskun települések és a közvetlen környezetük népi kultúráját.

A Kiskunság déli részét (a többi között: Jászszentlászló, Kiskundorozsma, Kiskunhalas, Kiskunmajsa) a dél-alföldi kutatás doyenje, Bálint Sándor a „szegedi nagytáj” (Dél-Alföld) részeként tartotta számon.²¹⁵ Bálint szerint nyelvében, szokásaiban, zenéjében, gazdálkodásában a „szögediség” határozta meg a terület kulturális életét, és ez annak ellenére igaz, hogy ennek hangoztatása is egyfajta túlzó homogenizálás.²¹⁶ A kérdés az, hogy mikortól beszélhetünk erről a kisugárzó hatásról. Bálint Sándor szerint ez a 19. századtól tekinthető mérvadónak, amikor a szegediek kirajzása felgyorsult.²¹⁷ Bálint elméletéhez tartozik viszont az a másik néprajzi-történe-

gestánc”, vagy Hajdúszoboszlón lejegyzett „seprútánc” egyszerűen eltűntek a táncfolklorisztikai dialektusok bemutatásánál, ami az általam is kifogásolt szelektív források használatát jelzi. LUGOSSY Emma 1956 478–479., 495. A táncok sajnos már nem is szerepelnek a későbbi alapos ugrós kötetben sem; FÜGEDI János – VAVRINECZ András 2013. Feltételezem, hogy az említett két település sehogy sem illett bele a rögzült táncdialektus képbe, mivel ott egyszerűen nem kaptak a mezővárosok szerepét. Mindez csak megerősíti az egyoldalúan megfogalmazott paradigmát, ahogyan az Alföld középső ún. „hagyománytalan” területének képét is! A történelem és néprajztudomány természetesen kiemelt helyet adott a Három Város közül Nagykovács és Kecskemét mezővárosoknak a Duna-Tisza közén játszott szerepük miatt. TÁLASI István 1977 43.

²¹⁴ FELFÖLDI László 1978–79 910.

²¹⁵ Sőt, Bálint Sándor szerint a környező puszták is: „A redempcióval Halas tulajdonába jutott Fehértó, Fűzes, Balota, Zsana, Tajó, Bodoglár pusztája, ahol hosszú ideig pásztorélet folyt. Ezeket – mint látni fogjuk – fokozatosan és túlnyomóan a mi szegedi népünk szállotta meg”. BÁLINT Sándor 1972–74 172.

²¹⁶ Jó összefoglalását adja ennek KÓSA László 1998 83–84.

²¹⁷ BÁLINT Sándor 1974–75

²¹⁰ A téma alapos feltárása MARTIN György 1979

²¹¹ MARTIN György 1979 38–39.

²¹² FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő 1997 232.

²¹³ A dialektus problémáját tovább bonyolítja, hogy egyes lejegyzett táncok – mint például a Lugossy Emma által 1950-ben Nagykovács–Csemődülőben gyűjtött „süve-

ti elmélet, hogy az említett négy település az északi irányból dokumentált 18–19. századi jász kirajzás részeként keletkezett! Ha elfogadjuk Bálint Sándor érvelését – és nincs miért kételkednünk a nagyszerű néprajzkutató javaslatában – akkor a Kiskunságban nem csak egy meghatározó déli, azaz szegedi kirajzást kell elfogadnunk, hanem – és ez az én érvelem – az északi, azaz jász kirajzást is figyelembe kell vennünk. Ez pedig mindenképpen arra a következtetésre serkent, hogy néprajzi-történeti szempontból a Kiskunság mint történeti néprajzi terület semmiképpen sem tekinthető a nyugati dialektus részének. Csak érdekességként említem, hogy Felföldi László a szegedi nagytájról szerkesztett kötetben írt ennek a tájnak a táncairól, de véletlenül sem említette, hogy ez a nagytáj – legalább is Bálint Sándor szerint – a Kiskunság déli településeit is magában foglalja, és ezért ezeket nem is tárgyalta.²¹⁸ Ugyanebben a kötetben Paksa Katalin pedig mind a négy nagy zenei dialektus motívumait kimutatta a szegedi nagytáj énekes kultúrájában!

A táncfolklorisztikai modell tarthatatlanságát tehát a kritikai antropológiai szempontok bizonyítják. A 19. századi diffúzionista elméletre visszautaló funkcionalista elméletben az egyirányú mozgás az oka a kulturális javak átadásának, cseréjének és a táncok hasonlóságának. Ez a szemléletmód semmiképpen nem állja meg helyét a 20. század előtti paraszti társadalom többirányú mobilitását tekintve. Árucseré, migráció és javak adása-vevése mindig sokirányú és kölcsönhatásokkal tűzdelt folyamat, és amennyiben beszélhetünk nyugatról történő áramlásról az ország keleti részébe, akkor nyilvánvalóan létezett egy ellentétes irányú, valamint – és ez a területünk történeti-néprajzi irodalmában jelentős hangsúlyt kapott – egy észak-déli mozgás is. A Kiskunság elmúlt háromszáz év történetében jól ismert a népmozgások ténye, de nem annak egyirányú volta. A Kiskunság felől is jelentős volt a kulturális termékek kiáramlására és cseréjére. Jó példáját adta ennek az 1950-es évek Dunapentele (ma Dunaújváros) táncait felgyűjtő Jakab Ilona, aki a táncok közt szerepelő „sudridom” nevezetű sapka- vagy kendőtánc

meglétekor helyesen a somogyi és/vagy kiskunsági pásztorokkal való érintkezést javasolta magyarázatként.²¹⁹

A táncfolklorista gondolkodás a tánckultúra rögzült, állandó, statikus, egységes voltáról a képzelet szülötte.²²⁰ Az elszigetelt, elzárt és évszázados hagyománnyal rendelkező közösségi táncformák meglétének bizonygatása nem veszi figyelembe a folyamatos változás, kölcsönhatások és divatok meglétét.²²¹ Ezt támasztja alá az, hogy a vidék „leghívebb őrzőinek” azt a három Solt vidéki települést jelölte ki a táncfolklorisztika – Ecsér, Maglód, Sári –, amelyeket egyébként szlovák telepések hozták létre.²²² Ezeknek a településeknek a táncait csak nagy jóindulattal lehet a Kiskunságot is magában foglaló tájegység meghatározó táncformáinak tekinteni!

A táncfolklorisztika rendszerezési gyakorlatát gyengíti az általánosnak vagy hasonlóknak nevezett, tipológiailag ugyanabba a kategóriába való sorolás. Az az esszencializmus, amely segítségével helyi sajátosságok tűnnek el, szorulnak háttérbe. A kiskunsági páros táncok ismertetésénél fontos a megjegyezni a helyinek vélt mozdulatokat, mivel egyes magyarázatok megtévesztőek lehetnek. Bugacon megkülönböztették a „lippentőst”, amikor „a forgásban lélipentőttek, guggoltak”, valamint a gyorsabb „ugróst”.²²³ A lokálpatrióta Nagy Czirok László szerint a halasi „alkotás ebben a formájában másutt nem ismeretes”.²²⁴ Mándity László éppen az ellenkezőjét állítja, mivel ő a lippentős figurát a sárközi táncok sajátosságának tartja, és erről a tájegységről történt bevándorlással hozza kapcsolatban meglétét. Ezek az elnevezések, ahogyan a kiskunhalasi (és szabadszállási) lippentős vagy a kunszentmiklósi lippegős felbukkanása frappánsan illesz-

²¹⁹ JAKAB Ilona 1958 125. A sudridom elnevezésű kendőtáncot Fejér megyében, Perkátán gyűjtötték még fel PESOVÁR Ferenc 1983 293–294. Kimondottan érdekesnek tartom, hogy a nagy energiával kutatott történeti kapcsolatok mellett senkinek sem jutott véletlenül sem eszébe a kendőtánc, párnatánc vagy széktánc – amelyekre nemcsak Közép-Európában és a Balkánon, de Indiában, Közel-Keleten és Nagy-Britanniában találunk párhuzamokat – eredetét vagy európai rokonságát és elterjedését alaposabban kutatni.

²²⁰ WIKAN Unni 1999 62.

²²¹ Lásd erről bővebben BUCKLAND, Theresa 2010.

²²² MARTIN György 1970 160.

²²³ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 65.

²²⁴ MÁNDITY László 2009 398.

²¹⁸ FELFÖLDI László 1978–79 907–922.

kedik a térség páros táncainak motivikájába. Tehát nem árt a pontosság: a tánctudomány a bukós, lippentős mozdulatokat nemcsak a Dunántúlon, de az egész Észak-Magyarországi és Erdély területéről ismeri.²²⁵ Így ezek a motívumvariációk inkább egy távolabbi történeti, tágabb európai kapcsolatokra utalnak, amelyeknek a tisztázása még várat magára.

A lakodalmak táncait is külön figyelemmel kísérték a táncutatók, és itt is fel-felbukkanak a Kiskunság jellegzetes táncai, de azok is, amelyek tágabb regionális kapcsolatokat tételeznek fel. Például a lakodalmi maskarák tánca, vagy ahogyan Kunszentmiklóson nevezték, a törökös szintén meghatározó rituális-pantomimikus táncformája a Kiskunságnak. A játékos táncról lényegében nemcsak az egész Felső-Kiskunságban (Jászföld, Kunszentmiklós, Szabadszállás, Fülöpszállás), de az Alsó-Kiskunságból is rendelkezünk bőven hasonló adatokkal (pl. Bócsa, Üllés), sőt nem kiskun helységek lakodalmi mozzanatai között is jelen volt (pl. Bugac, Orgovány). A lakodalmi tréfás verbuválás – melynek két változata, a felszolgálók toborzása és a mulatságos verbunkos és amely Gömörtől egészen a Dél-Alföldre és Bácskáig kedvelt jelenetként szolgálta a vendégek mulatozását – csak elszigetelten maradt meg a Duna-Tisza közén (pl. Csólyospálos, Kecel). Egyes kiskun településeken Kunszentmiklós és Kiskunhalas lakodalmain kedvelték a szokást, másutt már csak a szövege keveredett helyi vőfélyversekkel, máshol (pl. Ladánybene, Lajosmizse) csak töredékek kerültek elő. Viszont ilyen jellegű tréfás lakodalmi táncagyomány nincs a Kiskunságtól nyugatra fekvő területeken!

A Kiskunhalason és Kiskunmajmán felgyűjtött, négy lábú kisszékkal előadott táncnál érdemes megállni egy pillanatra. A szakirodalomban gyalogszéktánc néven ismert táncforma azért érdekes számunkra, mert fő előfordulási területként a Dunántúl van megjelölve. Valóban élt ott is: Andocs, Berzence, Somogyudvarhely és Vízvár (Somogy m.), valamint Géderlak és a Kalocsai Sárköz, de a Dunántúl legnyugatibb részén, az Őrségben is ismerték és járták a mozsártáncsal és seprútáncsal együtt, mint a lakodalmak kedvelt szórakozási formá-

ját.²²⁶ A tánc ilyen irányú területi elterjedését ábrázoló kép azonban egyoldalú, mivel felbukkan még a nagykunsági Túrkevéen, a *Jó gazdám vót nekem Balog* című táncdallal együtt.²²⁷ De nem koncentrált csak az ország nyugati és kiskun tájegységére, és érdemes itt a kiskunsági kisugárzásra ismét figyelmeztetni. Tápén már a Gyöngyösbokrétás csoport műsorán is láthatta a közönség a kisszéktáncot.²²⁸ A vajdasági Kupuszinán (Bácskertes) is jártak férfiak a *Tóth lányt elveszek* kezdetű nótára, kalap-, gyertya-, seprút-, vánkus-, medvetáncokkal egyetemben.²²⁹ Fontos adalék: a bácskertes „sámlis” dallama a kunszentmiklósi süveges és a kiskunhalasai takácstánc dallamának változata!²³⁰

Hasonló közeli és távolabbi kapcsolatokat más ügyességi táncoknál sem árt hangsúlyozni. A süveges vagy sapkatánc meglelte nem egyértelmű, csupán azért, mert Somogyban és Fejér megyében hasonlókat gyűjtöttek fel. A táncot egyébként Apor Péter 1736-os munkájának (*Metamorphosis Transilvaniae*) köszönhetően már ismeri a történeti kutatás. Az Alsó- és Felső-Kiskunságban (Kunszentmiklós, Szabadszállás, Kiskunhalas), sőt még Csemőben is feljegyezték, ahol – érdekesen – nem a közelebb eső Kunszentmiklóson használatos éneke, hanem a Kiskunhalason ismert *Volt pénz lefogyott* kezdetű nótára jártak.²³¹ Ebből a szempontból érdemes ismét a kritikai szempontot hasznosítani, és hangsúlyozni a táncfolklorisztikai szemlélet egyoldalúságát például Erdély és a Kiskunság archaikus és polgárosult tánckultúrájáról. Az előbbiről általános véleményként hangzik el, hogy a „régies vonásait máig megőrző, de ugyanakkor rendkívül fejlett erdélyi tánckultúra” a sapkatáncot nem őrizte meg – a „polgárosodott” és táncagyományokban szegényebb Kiskunságban viszont számos változatát felgyűjtötték kutatók!²³²

²²⁶ LUGOSSY Emma 1956 496, MARTIN György – PESOVÁR Ernő 1954 205–206.

²²⁷ LUGOSSY Emma 1956 497.

²²⁸ LELE József 1984

²²⁹ GUZSVÁNY Szandra 2012 105.

²³⁰ Gönyey szerint a suszterek munkamozdulatait utánzó tánc Kiskunhalason kívül még Tolna megyében is ismert volt, GÖNYEY Sándor 1939 853. Lásd még BODOR Anikó 2003 338.

²³¹ LUGOSSY Emma 1956 495.

²³² MARTIN György 1970 109, 220.

²²⁵ MÁNDITY László 2009 397.

A játékos és rituális táncok kiskunsági esetleges kiáramlását, hatását sem árt közelebről megvizsgálni. Orgovány – amely a török kiűzése után Kecskemét majd Kunszentmiklós pusztabirtoka volt – lakodalmain táncolták a „szakácsasszonyok táncát”, ami a vacsora utáni első táncot jelentette, de a „menyecsketáncot”, valamint a pantomim elemekkel tűzdelt „medvést” is.²³³ A bócsai lakodalomban külön „menyasszonytánc”, „menyecsketánc” és a maskarások tánca járta, s ez a hármasság a fülöpszállási lakodalom jellemzője is egyben.²³⁴ Bócsán kedvelt tánc volt még a „kispárnatánc” és éjfél utáni játékok közt a halottasjáték, valamint a „medvés játék”; mindhárom a soltvadkertéri és bodoglári lakodalmak kedvelt táncai közé tartozott.²³⁵ A párnatáncot a dorozsmai telepítésű Üllésen is kedvelték.²³⁶ A halottasjáték és a temetés utáni torozás alkalmával történt táncolás között talán kapcsolatot is tételezhetünk fel vizsgált kiskunsági területünkön, sőt annak meghatározó mezővárosában, Kecskeméten is.

Nem szabad az összehasonlító vizsgálatkor kihagynunk a szomszéd települések, például Kecel vagy Akasztó táncagyományát. Az előbbi táncanyaga – talán éppen a Kiskunság és a Kalocsai Sárköz közt elfoglalt határhelyzete miatt – gazdagnak tűnik, különösen a Felső-Kiskunság egyes településeinek szegényesebb táncéletéhez képest.²³⁷ Érdekesen: a keceli zenei anyagban Szomjas-Schiffert György éppen a kiskunsági pásztoragyomány hatását mutatta ki!²³⁸ A településen divatban volt a menettánc, a maskarások táncjátéka, a gyermekverbuválás, a körverbunk, a rituális táncok közül a gyertyástánc, az eszközös-mutatványos táncok közül pedig a seprútánc.²³⁹ Akasztón a menyasszonytáncot „sortáncnak” nevezték, és a rituális tánc vezetése az öreg vőfély feladata volt.²⁴⁰ Ezen közösségek táncainak ilyen fokú hasonlatossága adódhat természetesen a környező települé-

sek szokásainak, táncainak átvételéből is.²⁴¹ Nyomatékosan kijelenthető azonban, hogy az átadás-átvétel dialektikus folyamata feltételezi az állandóan oda-vissza ható kulturális javak kicserélődését; mind a kiskunmajsai és kiskundorozsmai lakodalmi „sortánc” például a szegedi nagytáj „sortáncát” idézi fel, ahogyan a keceli is.²⁴²

A kiskunsági táncművelés sokkal közelebb áll a szegedi nagytájéhoz, mint a nyugati dialektus közeli (Sárköz, Kalocsa-vidék, Solt és Tápíó vidéke) régióihoz – ez világosan megmutatkozik nemcsak a felsoroltakból, de más területeken is, amit úgy a néprajzkutatás és népzene-kutatás, mint a néprajzi kutatás alátámaszt. Természetesen annak kérdése, hogy olyan rituális táncok, mint például a gyertyástánc vagy a mutatványos táncok közül a párnatánc vagy kisszéktánc éppenséggel a Kalocsai Sárköz vidékéről, vagy inkább Szeged környékéről érkezett volna a Kiskunságba, netán a távolabbi északi területek hasonló táncjaival állnak szerves kapcsolatban, ma már hiábavaló kutatásnak tűnik feltáró munka hiányában. A gyertyástáncot csak a régió legészakibb településén, Kiskunlacházan gyűjtötték fel, viszont Kecel távolsága igen nagy ahhoz, hogy a direkt átadás-átvételt automatikussá tegye.²⁴³ Tényként kell tehát elkönyvelnünk azt, hogy szinte minden fontosabb táncforma (táncművelés?) megtalálható úgy a Kiskunság – igaz gyéren és szegényesen fel-

²³³ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 64–65.

²³⁴ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 60.

²³⁵ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 56–61.

²³⁶ NAGY Netta 2004

²³⁷ A település táncagyományának első alapos leírása Pálffy Gyulától származik PÁLFY Gyula 1979, 1984

²³⁸ SZOMJAS-SCHIFFERT György 1984 1012.

²³⁹ LUGOSSY Emma 1956 443., 487; SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 48–50.

²⁴⁰ SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 42.

²⁴¹ Hasonló elterjedésre és kapcsolatrendszerre utalt Martin György a sándorfalvi Kiss Mátyás táncait elemezve, megállapítva a motívumok nemcsak dunántúli, de bácskai, és erdélyi párhuzamait is. MARTIN György 1978–1979

²⁴² FELFÖLDI László 1978–79 914; SZOMJAS-SCHIFFERT György 1994 74–84.

²⁴³ Érdekes ebből a szempontból, hogy Szomjas-Schiffert és mások közöttük Bodor Anikó, Kiss Lajos és Lugossy Emma a lakodalom alkalmával járt gyertyás – és kontyolási táncot Kalocsa környékének illetve kiskunságának tudták be. Erre egy dallam (*Este van, este van*) valóban bizonyítékként szolgál, és amire Keccelen a gyertyástáncot járták. SZOMJAS-SCHIFFERT György 2006 50. A dallam felbukkant délen a vajdasági Bácskerteszen lakodalmas énekként, BODOR Anikó 2003 134. Az ének kissé eltérő változatát Szomjas-Schiffert György valóban felgyűjtötte Kiskunhalason, ahol viszont sem a gyertyástánc, sem pedig kontyolási tánc nem élt. Így megtévesztő Lugossy Emma és Bodor Anikó „kiskunsági” jelzője LUGOSSY Emma 1956 408. Az viszont, hogy az éneket a kiskunhalasiak átvették környezetükből, de nem a táncot, jól mutatja azt, hogy a tánc és az énekek együttes átvétele nem törvényszerű.

gyűjtött – táncaiban, mint a Szegedi nagytáj, de ezen túl még a távolibb Vajdaság tánckultúrájában is.²⁴⁴

A fentiek figyelembevételével az a végső következtetés vonható le, hogy a hagyományos értelemben vett kiskun települések tánckultúrája nem sorolható a dunai/nyugati tánc-

dialektusba. Az adatok meggyőzően mutatják, hogy a Kiskunság történeti-közjogi és néprajzi kapcsolatai miatt csak a középső vagy tiszai, tehát a nagy átfogó alföldi táncdialektusban helyezhető el. Hasonló kritikai elemzésekkel, valamint a 21. század tudományos követelményeknek megfelelő elméleti megközelítéssel felvértezve nem kizárt, hogy egy a táncfolklorisztikai modellnél rugalmasabb, a helyi kultúrák hagyományait jobban tisztelő területi csoportosítás kialakításának lehetünk a közeljövőben szemtanúi.

²⁴⁴ Erre nézve útmutatóként szolgál a nemrég elhunyt Bodor Anikó (1941–2010) nagyszerű vajdasági népzenei korpusza. BODOR Anikó 2003. A gyűjtő egyébként úgy az alföldi, mint a sárközi-dunántúli hatást kimutatja a vajdasági népzeneben, ahogyan a kiskunságit is!

IRODALOM

- ANDRÁSFALVY Bertalan
1963 Párbajszerű táncainkról. *Ethnographia*, LXXIV. 55–83. Budapest
- ARGENTI, Nicolas
2007 The intestines of the state. Youth, violence, and belated histories in the Cameroon grassfield. Chicago.
- BAGI Gábor
1993 Katonáskodás, katonai szolgálat a magyarországi jászoknál a XIII–XVIII. században. In: *Tiscium*. VIII. 247–266. Szolnok
- BALOGH István
1987 Kiskunsági pásztorkodás. In: Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, Harmadik kötet, K–Né. 214. Budapest
- BARABÁS László
2007 A Mezőség néprajzi körvonalai és belső tagolódásának kérdései. *Művelődés* (Kolozsvár). <http://www.muvelodes.ro/index.php/Cikk?id=410>. (letöltés dátuma: 2015. november 10.).
- BÁLINT Sándor
1974–1975 A szegedi nagytáj helységei. In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1974–75/2. 140–252. Szeged
1978–1979 Esküvő, lakodalom. In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 2. 83–146.
- BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet
1981 Kiskunfélegyháza újratelepítőinek 1744. évi lajstroma. Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv. 123–128. Szolnok
- BÁRTH János
1997 Migrációs adatok a Duna–Tisza közti határperekben. In: Báorth János (szerk.): *Cumania* 14. 5–40. Kecskemét
2001 A halasi határperек történeti–néprajzi tanulságai. In: Ö. Kovács József – Szakál Aurél (szerk.): *Kiskunhalas története* 2. 389–434. Kiskunhalas.
2010 Néprajzi és történeti tájak a Duna–Tisza közén. In: Báorth János (szerk.): *Tárgyak, jelek, virágok. Tanulmányok Bács-Kiskun megye népművészetéről*. 5–12. Kecskemét
- BÁRTH János (szerk.)
2010 *Tárgyak, jelek, virágok. Tanulmányok Bács-Kiskun megye népművészetéről*. Kecskemét
- BASKI Imre
2007 A kunszentmiklósi lakodalmas törökös népszokásához. In: Csagircsa. Török és magyar névtani tanulmányok 1981–2006. 221–234. Karcag

- BELLON Tibor
 1996 Beklen. A nagykunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII–XIX. században. Karcag
 2001 Kiskunhalas gazdálkodása a 18–19. században. In: Ö. Kovács József – Szakál Aurél (szerk.): Kiskunhalas története 2. 101–168. Kiskunhalas
- BENEDEK Gyula – KÜRTI László
 2004 Bene, Lajos és Mizse oklevelei, történeti dokumentumai 1385–1877. Kecskemét
- BÉRES András
 1958 Hortobágyi pásztortáncok. Tánc tudományi Tanulmányok. 95–105. Budapest
- BODOR Anikó
 2003 Vajdasági magyar népdalok III. Újvidék–Zenta
- BORSOS Balázs
 2011 A magyar népi kultúra régiói 1. Dunántúl, Kisalföld, Alföld. Budapest
- BUCKLAND, Theresa
 2010 Shifting perspectives on dance ethnography. In: A. Carter – J. O’Shea (eds.): The Routledge dance studies reader. 335–353. Abingdon
- BUDAY, George
 1950 Dances of Hungary. London
- ERDEI Ferenc
 1957 Futóhomok. A Duna–Tisza köze. Budapest
- FELFÖLDI László
 1978–1979 Táncélet. A tánc szegedi múltja. In: A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Harmadik rész. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 2. 907–922. Szeged
 1999 Folk dance research in Hungary: Relations among theory, fieldwork and the archive. In: T. Buckland (ed.): Dance in the field. 55–70. London
- FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő (szerk.)
 1997 A magyar nép és nemzetiségeinek tánc hagyománya. Budapest
- FODOR Ferenc
 1942 A Jászság életrajza. Budapest
- FÜGEDI János – VAVRINECZ András (szerk.)
 2013 Régi magyar táncstílus antológia – Az Ugrós. Budapest
- GALAMBOS Sándor
 1989 A kunszentmiklósi Gyöngyösbokréta története. In: Bács-Kiskun megyei honismereti közlemények. 11–12. 19–36. Kecskemét
- GÖNYEY Sándor
 1936 Kun táncok. In: Ethnographia. 47. 214–218. Budapest
 1937 Kunszentmiklósi törökös tánc. In: Ethnographia. 48. 81–82. Budapest
 1939 A magyar táncok. In: Balla Antal (szerk.): Az ezeréves Magyarország. 841–858. Budapest
 1958 Tánc tanulás falun. Tánc tudományi Tanulmányok. 133–144. Budapest
- GRANASZTÓI Péter
 2009 Tanyai naplók I. Táj- és Népkutató Tábor, Kiskunhalas, 1939. július. Korall. 35. 99–140. Budapest
- GRILLO, Ralph
 2003 Cultural essentialism and cultural anxiety. In: Anthropological Theory, 3, 2. 157–173. London
- GUZSVÁNY Szandra
 2012 Este viszik a menyasszony ágát. A kupuszinai lakodalom régen és ma. In: Létünk. XLII. 1. 102–113. Újvidék
- GYÓRY Jenő
 1937 Dorozsma régi életéből. Néprajzi adatok és más apróságok. Kiskundorozsma: Kiskundorozsma Község
- HALMOS István – LÁNYI Ágoston – PESOVÁR Ernő
 1988 Vas megye táncai és zeni hagyománya. Szombathely: Vas Megye tanácsa
- H. BATHÓ Edit
 1983 A jász lakodalom szokásrendszere. In: Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalom. Folklor és Etnográfia 9. 155–167. Debrecen

- 1990 Adatok a Jászság XVIII-XIX. századi táncéletéből. Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 7. 419-427. Szolnok
- HERMAN Ottó
1914 A magyar pásztorok nyelvkinccse. Budapest
- HORNYIK János
1864 Kecskemét város története, oklevéltárral. II. Kecskeméten
- ILLYÉS Bálint
1976 „Kedves kis hazánk”. Kunszentmiklós a redemptiótól századunkig. Szegedi Nyomda, Szeged
- ITZÉS Mihály
1987 Adatok Kecskemét zenetörténetéhez 1599-1853. Bács-Kiskun Megye Múltjából IX. 305-356. Kecskemét
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor
2002 Kecskemét a kései feudalizmus korában (1686-1849). In: Bárh János – Csatári Bálint (szerk.): Kecskemét története 1849-ig. 229-729. Kecskemét
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor (szerk.)
1998 Forrásközlemények II. A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei II. (1712-1811). Kecskemét
- JAKAB Ilona
1955 Sztálinváros-Óváros táncélete. In: Népünk hagyományyaiból. 118-128. Budapest
- JUHÁSZ Dezső
2001 A magyar nyelvjárások területi egységei. In: Kiss Jenő (szerk.): Magyar dialektológia. 262-316. Budapest
- KAEPPLER, Adrienne
1999 The mystique of fieldwork. Journal for the Anthropological Study of Human Movement, 377-387, 11, 3. Urbana-Champaign
- KÁLMÁN Lajos
1999 A Kecskemét környéki népdalkincs kistükre. Kecskemét
2004 „Az ember alkotásra született...” Válogatás dr. Kálmán Lajos munkáiból. Lakitelek
- KAPOSI Edit – MAÁCS László
1958 Magyar népi táncok, táncos népszokások. Budapest
- KOCSIS Gyula
2002 Kecskemét története a hódoltság idején. In: Bárh János – Csatári Bálint (szerk.): Kecskemét története 1849-ig. 173-228. Kecskemét
- KORKES Zsuzsanna
1983 Lakodalmi szokások a Kiskunságban. In: Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalom. Folklor és Etnográfia 9. 183-199. Debrecen
- KÓSA László
1998 Paraszti polgárosulás és a népi kultúra megoszása Magyarországon (1880-1820). Budapest
- KOVÁCS János
1901 Szeged és népe. Szeged Ethnographiája. Szeged
- KOZICZ János
2009 Halasiak a magyar huszárezredekben (1792-1815). In: Halasi Múzeum. 3. 63-96. Kiskunhalas
- KÖNCZEI Csongor
2005 Az aranyosszéki tánckultúráról, mint egy lehetséges táncdialektusról. Művelődés, 10. 13-16. Kolozsvár
- KÜLLŐS Imola
2010 „A Bugaci erdő alatt...” Kecskemét-környéki dalok és balladák a Vikár-gyűjteményben. In: Bárh János – Vajkai Zsófia (szerk.): Betakarítás. Az 1968-ban végzett tanítványok tanulmányai Tálasi István néprajzprofesszor születésének 100. évfordulójára. 91-121. Porta Könyvek, Kecskemét
- KÜRTI László
1980 Hungarian dance structures. A linguistic approach. Journal for the Anthropological Study of Human Movement, 1. 45-63. Urbana-Champaign
1983 From an anthropologist's journeys: The bachelors dance of Transylvania. Arabesque, VIII, 6. 8-15. New York, NY.

- 1984 Martin György tudományos munkássága, hagyatéka és helye a nemzetközi néptánc kutatásban. In: *Életfa, táncházas tájékoztató füzet*. 14–15. Budapest
- 1989 Style changes in the Seneca Indian dance culture: The application of a model. *European Review of Native American Studies*, 3. 2. 29–40. Wien
- 1995 Antropológiai gondolatok a táncról. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve. 3. 137–153. Kolozsvár
- 1999 Symbolism and meaning in dance: Toward a critical anthropological approach. *East European Meetings in Ethnomusicology*, 6. 91–112. Bucharest
- 2000 Kalotaszeg – határ, régió, fogalom. Kriza János Társaság Évkönyve, 8. 11–53. Kolozsvár
- 2002 Ethnomusicology, folk traditions and responsibility: Romanian-Hungarian intellectual perspectives. *European Meetings in Ethnomusicology*, 9. 45–76. Bucharest
- 2003 Jászberény csárdái. Adatok a pusztai csárdák 18. századi történetéhez. *Zounuk* 18. 49–94. Szolnok
- 2004a A Kiskunság és a Felső-Kiskunság: betelepülés, tájtörténet, és regionalizmus. In: Bárth Dániel és Laczkó János (szerk.): *Halmok és havasok. Tanulmányok a hatvan esztendőös Bárth János tiszteletére*. 153–180. Kecskemét
- 2004b A jászok pusztai állattartása a Felső-Kiskunságban a 18–19. században. *Zounuk* 19. 47–92. Szolnok
- 2006 Ladánybenei évszázadok. Ladánybene
- 2008 Határkutatás – a regionális tudományok új ága? In: Bodó Barna (szerk.): *Európai Unió és Regionális Politika*. 125–140. Kolozsvár
- 2009 Miért táncolnak az idegenek? In: Lajos Katalin – Tapodi Zsuzsanna Mónika (szerk.): *A hagyomány burkai. Tanulmányok Balázs Lajos 70. születésnapjára*. 129–158. Kolozsvár
- 2013 Lakodalmak, vőfélyek és vőfélykönyvek a Felső-Kiskunságban. In: Wicker Erika (szerk.): *Cumania* 26. 213–250. Kecskemét
- 2014a Táncantropológia és kritikai táncstudomány. *Magyar Tudomány*, 175, 6. 740–748. Budapest
- 2014b A kalotaszegi legényes felfedezése és világkörüli útja. In: Salat-Zakariás Erzsébet (szerk.): *Pontosan, szépen. Almási István 80. születésnapjára*. 446–473. Kolozsvár
- 2015 Három pásztor – Adatok a Jászkunság tánc kultúrájához. Kézirat
- LAJTHA László – GÖNYEY Sándor
1937 Tánc. In: Viski Károly (szerk.): *A magyarság néprajza IV*. 76–131. Budapest
- LÁNYI Ágoston – MARTIN György – PESOVÁR Ernő
1983 A körverbunk. Budapest.
- LELE József, ifj.
1984 A tápai bokréta. In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1980–1981. 191–218.
- LUGOSSY Emma
1954 39 verbunktánc. Zeneműkiadó, Budapest
1956 A táncok rendje. In: Kiss Lajos (szerk.): *Lakodalom III/B. A Magyar Népzene Tára*. 417–651. Budapest
- LŰKŐ Gábor
1940 A hortobágyi pásztorművészet. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1938. 101–130. Debrecen
1982 Kiskunság régi képfaragó és képmetsző művészete. Kecskemét
- MADARASSY László
2008 Nomád pásztorok a kecskeméti pusztaságon. Kecskemét
- MALONYAY Dezső
1911 A magyar nép művészete. III. Kötet. A Balatonmelléke. Pásztorok, a pásztor művészete. Budapest
- MARTIN György
1964 A magyar tánc típusok Kelet-Európai kapcsolatai. A magyar néprajzi kongresszus anyagaiból, különlenyomat. MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. XXI., 1–4., 67–96. Budapest
1965 Beszámoló a Népművészeti- és Népművelési Intézetben végzett tánckutató munka eredményeiről. *Ethnographia*, CVII. 251–259. Budapest
1970 Magyar tánc típusok és tánc dialektusok. Budapest
1977 A magyar néptánc kutatás egy évtizede (1965–1975). *Ethnographia*, LXXVI, 5. 165–183.

- 1978–1979 A sándorfalvi Kiss Mátyás tánca. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 173–194.
1979 A magyar körtánc és európai rokonsága. Budapest
- MARTIN György – PESOVÁR Ernő
1954 Lakodalmi táncok. In: Morvay Péter – Pesovár Ernő (szerk.): Somogyi táncok. 205–207. Budapest
- MÁNDITY László
2009 Adatok a kiskunhalasi táncokról. In: Szakál Aurél (szerk.): Halasi Múzeum 3. Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 135. Évfordulójára. 393–399. Kiskunhalas
- MELEGH Attila
2000 Kiskunhalas Népesedéstörténete a 17. század végétől a 20. század elejéig. Kutatási Jelentések 65. Budapest
- MORVAY Péter
1955 Történeti néprajzi adatok a kiskunhalasi levéltárból. In: Néprajzi Értesítő. XXXVII. 293–302. Budapest
1956 Az egykori verbuválás és a régi néptáncaink ismeretéhez. In: Néprajzi Közlemények. I. 155–161. Budapest
1957 A Jász-Kunság XVIII. századi táncéletéből. In: Néprajzi Közlemények. 39. 211–223. Budapest
- MUHORAY György
2001 A makfalvi Dósa nemzetség jászsági ágának válogatott levelezése és fontosabb iratai, 1755–1918. I. kötet, Szolnok
- NAGY CZIROK László
1959 Pásztorélet a Kiskunságon. Budapest
1965 A lótenyésztés múltja és jelene a Kiskunságon. In: Néprajzi Értesítő, X. 1–2. 131–288. Budapest
- NAGY Netta
2004 Az emberélet hajnala, dele és alkonya. Az életforduló szokásai Üllésen. In: Marjanucz László (szerk.): Üllés története és népélete. 396–419. Szeged
- OROSZ László
1989 Szokolay Hártó János várostörténete. Levéltári Füzetek 4. 83–95. Kecskemét
- ORTUTAY Gyula – KATONA Imre (szerk.)
1970 Magyar népdal I–II. Budapest
- PAKSA Katalin
1988 A magyar népzene kutatás a 19. században. Budapest
- PALÁDI-KOVÁCS Attila
1965 A keleti palócok pásztorokodása. In: Múveltség és Hagyomány. VII. 7–213. Debrecen
- PAPP János
1971 Pásztorok, pásztor-nemzetségek Tiszacsegén. In: Ethnographia. LXXXII. 201–219. Budapest
- PAULINI Béla
1937 The Pearly Bouquet. Gyöngyösbokréta. Budapest–London
- PÁLFI Csaba
1970 A Gyöngyösbokréta története. In: Tánc tudományi Tanulmányok, 1969–1970. 115–161. Budapest
- PÁLFY Gyula
1979 Adatok Kecel táncéletéhez. In: Zenetudományi Dolgozatok. 263–276. Budapest
1984 Néptánc, táncélet, In: Bárh János (szerk.): Kecel története és néprajza. 1021–1043. Kecel
- PEKÁRY István
nd Hungarian Dances. Budapest
- PESOVÁR Ernő
1987 A magyarországi cigány tánc hagyomány történeti jelentősége. In: Tánc tudományi Tanulmányok, 1986–1987. 237–260. Budapest
1988 A magyar néptánc kutatás története. Alföld, 39, 7. 87–89.
- RUDINSZKI István
1994 Enyém a szerencse, hogy vőfély lehettem. Lakodalmi szokások Kunszentmiklóson és környékén. Budapest
- STOLL Béla
2005 A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840). Budapest

SZABADFALVI József

1964 A gazdasági év vége és az őszi pásztorünnepek. Műveltség és Hagyomány, VI. 19–65. Debrecen

SZABÓ László (szerk.)

2008 Néprajzi gyűjtések a Duna–Tisza közén. In: Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.): Monumenta Muzeologica 2. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete. Kecskemét

SZENDREY Ákos

1941 A magyar nép jelnyelve. In: Ethnographia, 52. 260–265. Budapest

SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona

2010 A férfiak viselete. In: Bárth János (szerk.): Tárgyak, jelek, virágok. Tanulmányok Bács-Kiskun megye népművészetéről. 253–266. Kecskemét

SZILÁDY Áron – SZILÁGYI Sándor

1868 Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Nagy-kőrös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas levéltáraiból. II. Pest

SZOMJAS-SCHIFFERT György

1984 Népdal, népzene. In: Bárth János (szerk.): Kecel története és néprajza. 951–1020. Kecel

1994 Hej! Cserényem előtt. Kiskunhalas népdalai. Kiskunhalas

2006 Régi lakodalmak a Duna–Tisza közén. Budapest–Kiskunhalas

SZTRINKÓ István (szerk.)

1986 Szabó Kálmán válogatott írásai. A kecskeméti Katona József Múzeum közleményei 2. Kecskemét

TARI Lujza

1985 Weiner Leó műveinek népzenei forrásai. In: Magyar Zene. XXVI. 3. 238–248. Budapest

1989 Weiner Leó művészete a népzenei források tükrében. In: A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola évkönyve 2. Liszt F. Zeneművészeti Főiskola 59–227. Budapest

TÁLASI István

1942 A majsai határpercek tanulságai. Ethnographia, 53. 229–230. Budapest

1977 Kiskunság. Budapest

TÓTH Sándor

1940 Juhászbál Hajdúnánáson. In: Ethnographia, LI, 2. 490–492. Budapest

UJVÁRY Zoltán

1972 A török alakja a magyar dramatikus népszokásokban. In: Déri Múzeum Évkönyve. 419–436. Debrecen

VARGYAS Lajos

1954 Régi népdalok Kiskunhalasról. Nagy Czirok László és Vargyas Lajos gyűjtéséből. Budapest

VISKI Károly

1937 Hungarian dances. Budapest–London

VOLLY István

1977 A Gyöngyösbokréta indulása. In: Tánctudományi Tanulmányok. 343–368., 1976–1977. Budapest

WIKKAN Unni

1999 Culture: A New Concept of Race. In: Social Anthropology 7 (1) 57–64. London

WILHELM András (szerk.)

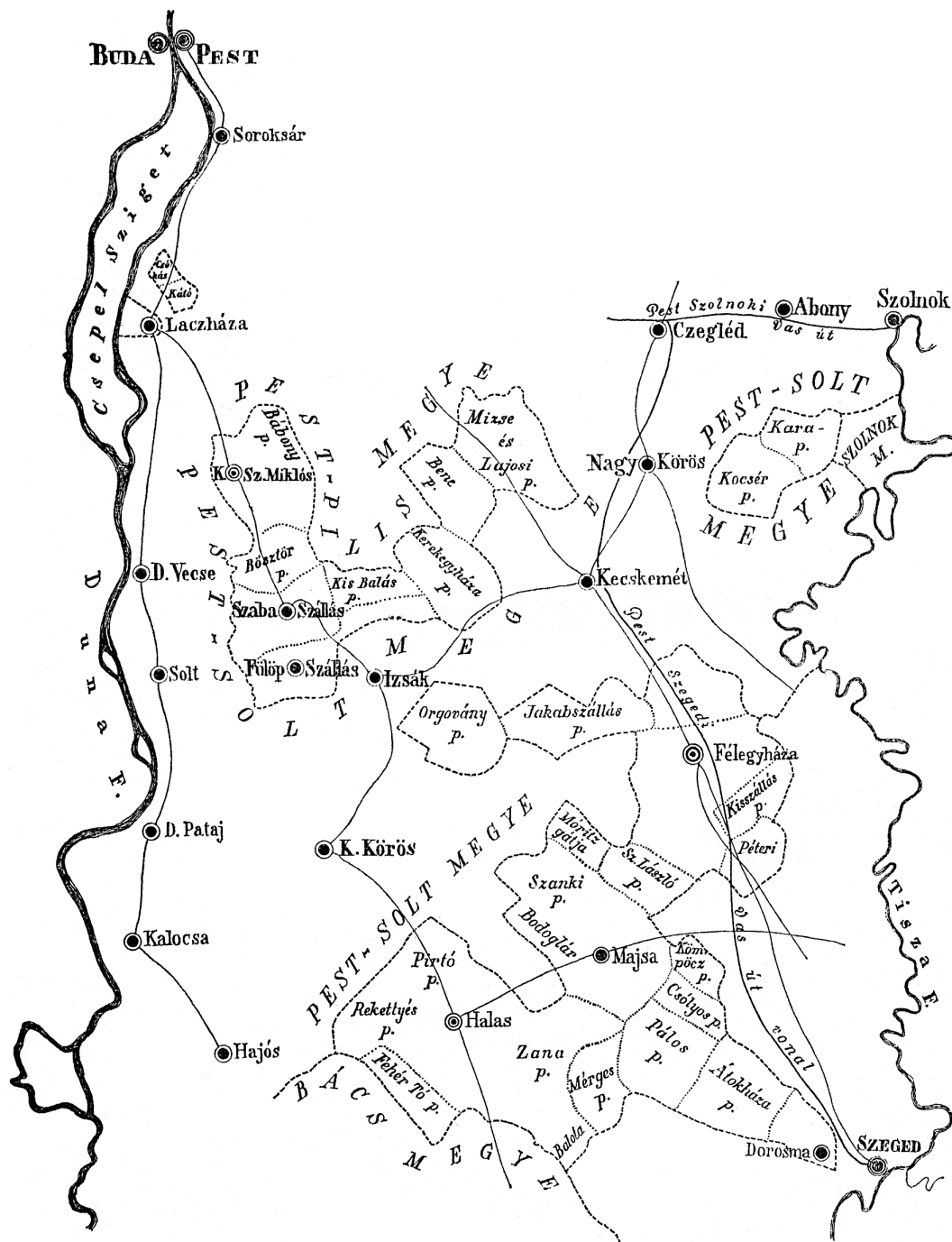
2003 Szabolcsi Bence válogatott írásai. Budapest

WILLIAMS, Drid

1991 Anthropology and the dance. Ten lectures. Champaign

ZAKARIÁS Erzsébet

2010 Tánc és szerelem a Székelyföldön és a moldvai csángóknál. Látó, 2010. november (<http://www.lato.ro/article.php/Tánc-és-szerelem-a-Székelyföldön-és-a-moldvai-csángóknál/1833/>, letöltés dátuma: 2015. november 3.).

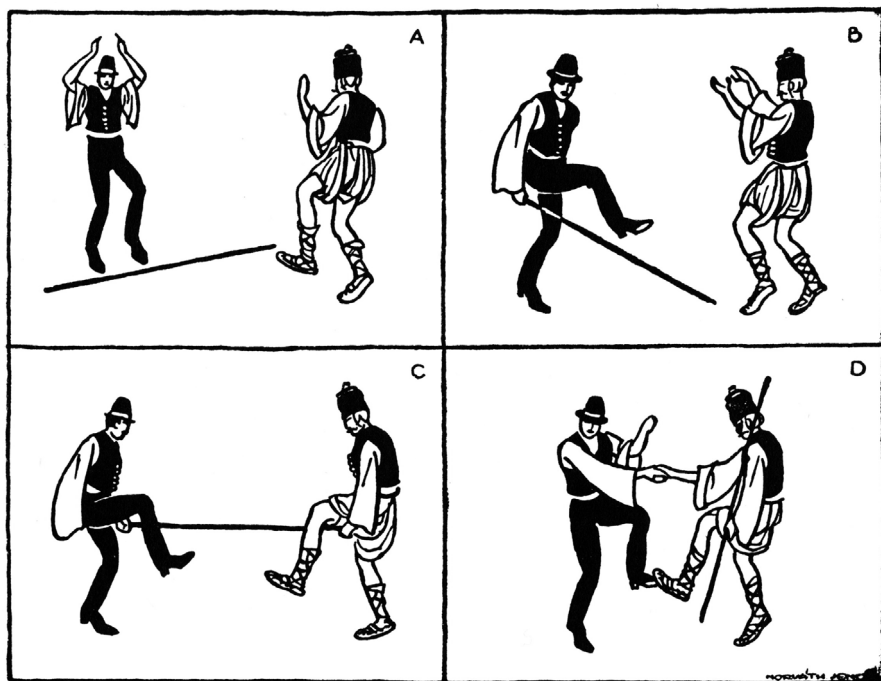
1. térkép. Kiskunság, 1854

1. ábra. Kunszentmiklósi verbunkos.
(BUDAY, George 1950 nyomán)

2. ábra. Kun legény tánc.
(Rajz: Pekáry István, 1940-es évek)

3. ábra. A kiskunhalasi kondástánc négy fő mozzanata (LAJTHA László - GÖNYEY Sándor 1937 108.)

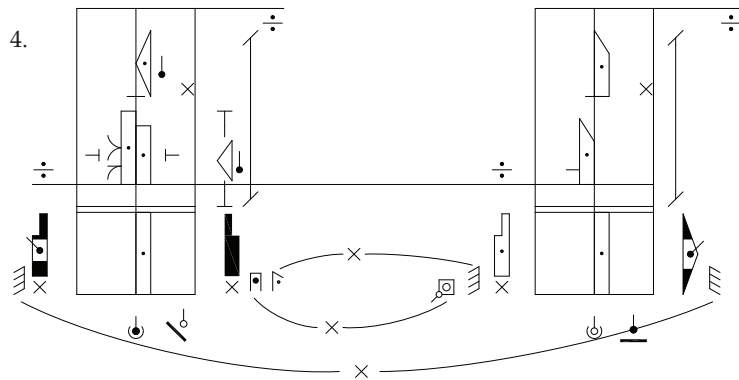
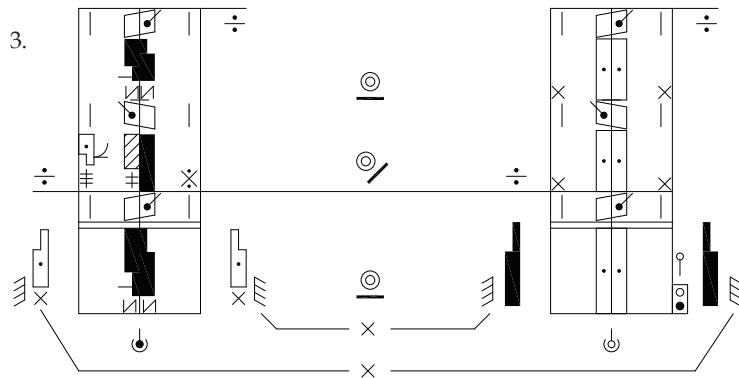
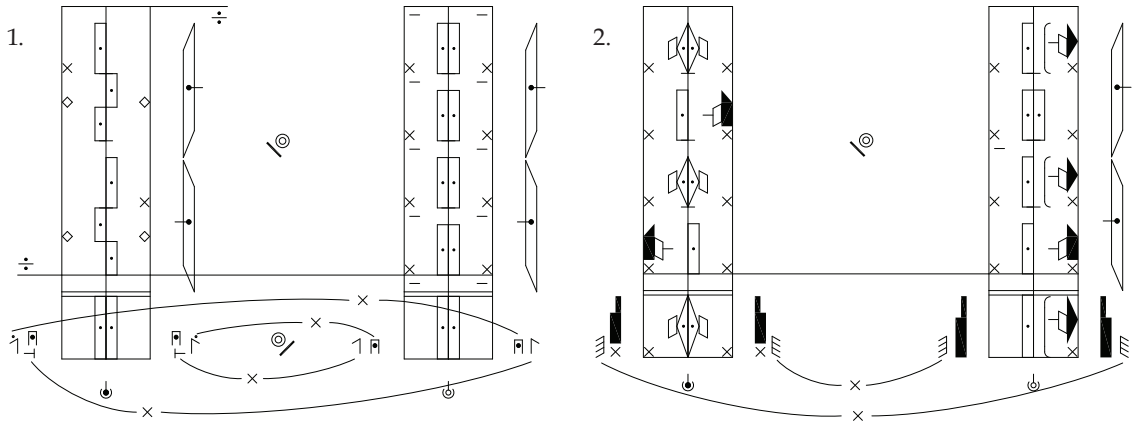
1. kép. Kiskunhalasi bokrétások a Vásártéri színpadon, Kiskunhalas, 1934 körül (Thorma János Múzeum, F 1602)

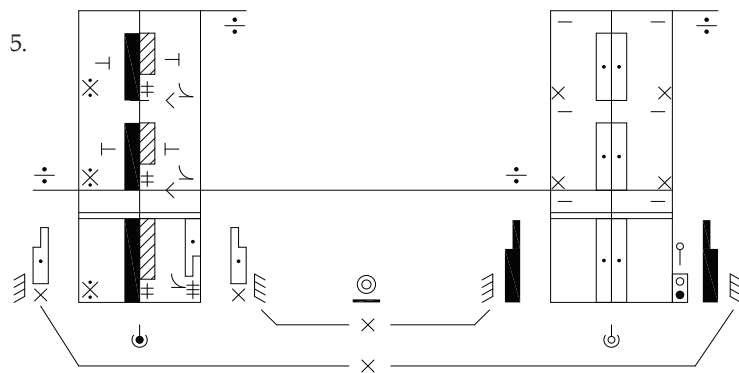
4. ábra. Kunszentmiklósi verbunk (LUGOSSY Emma 1954 nyomán; rajz: Csikós Tóth András)

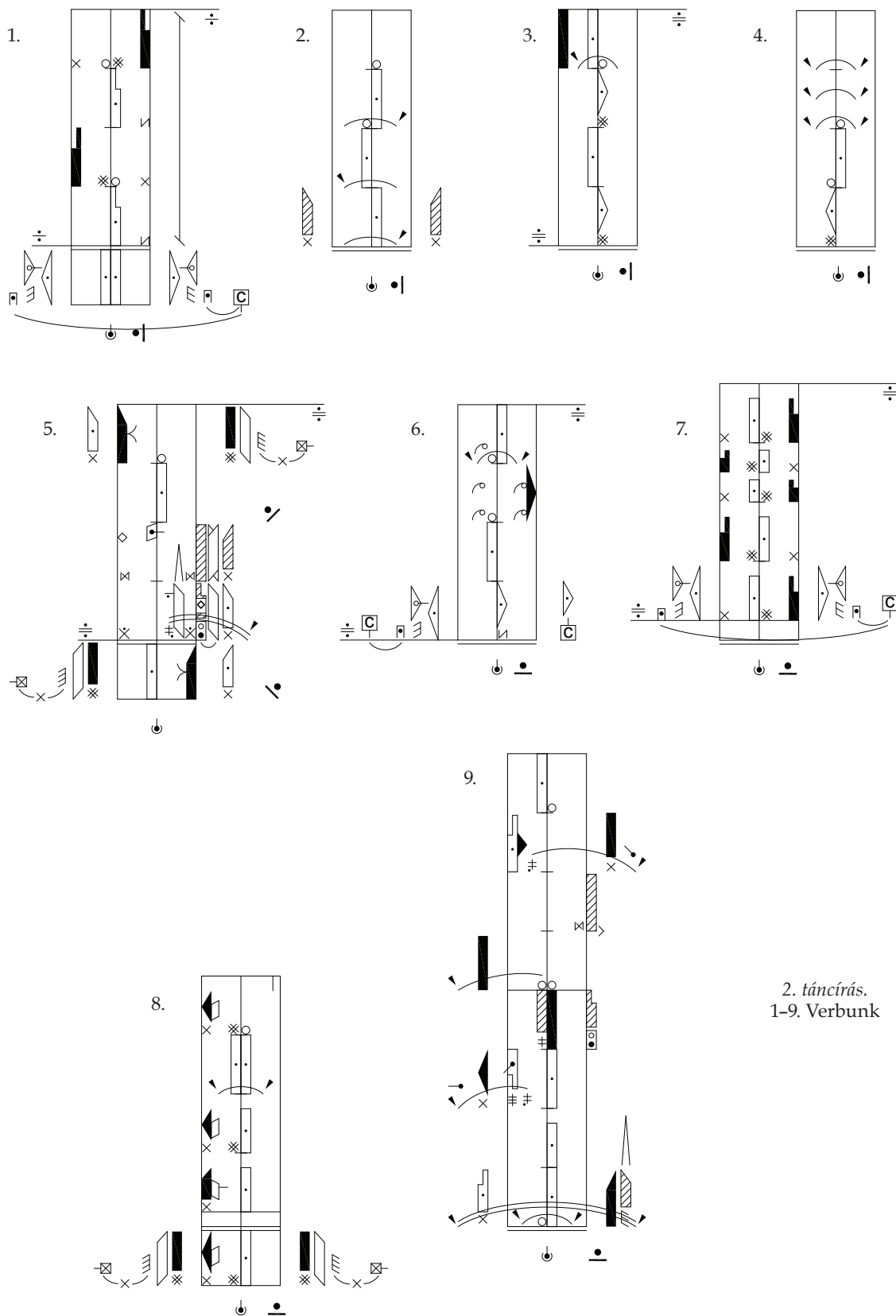
2. kép. Kiskunhalasi bokrétás csoport a Csipkeház előtt, jobb szélén Nagy Czirok László. Kiskunhalas, 1937 (Thorma János Múzeum, F 1630)

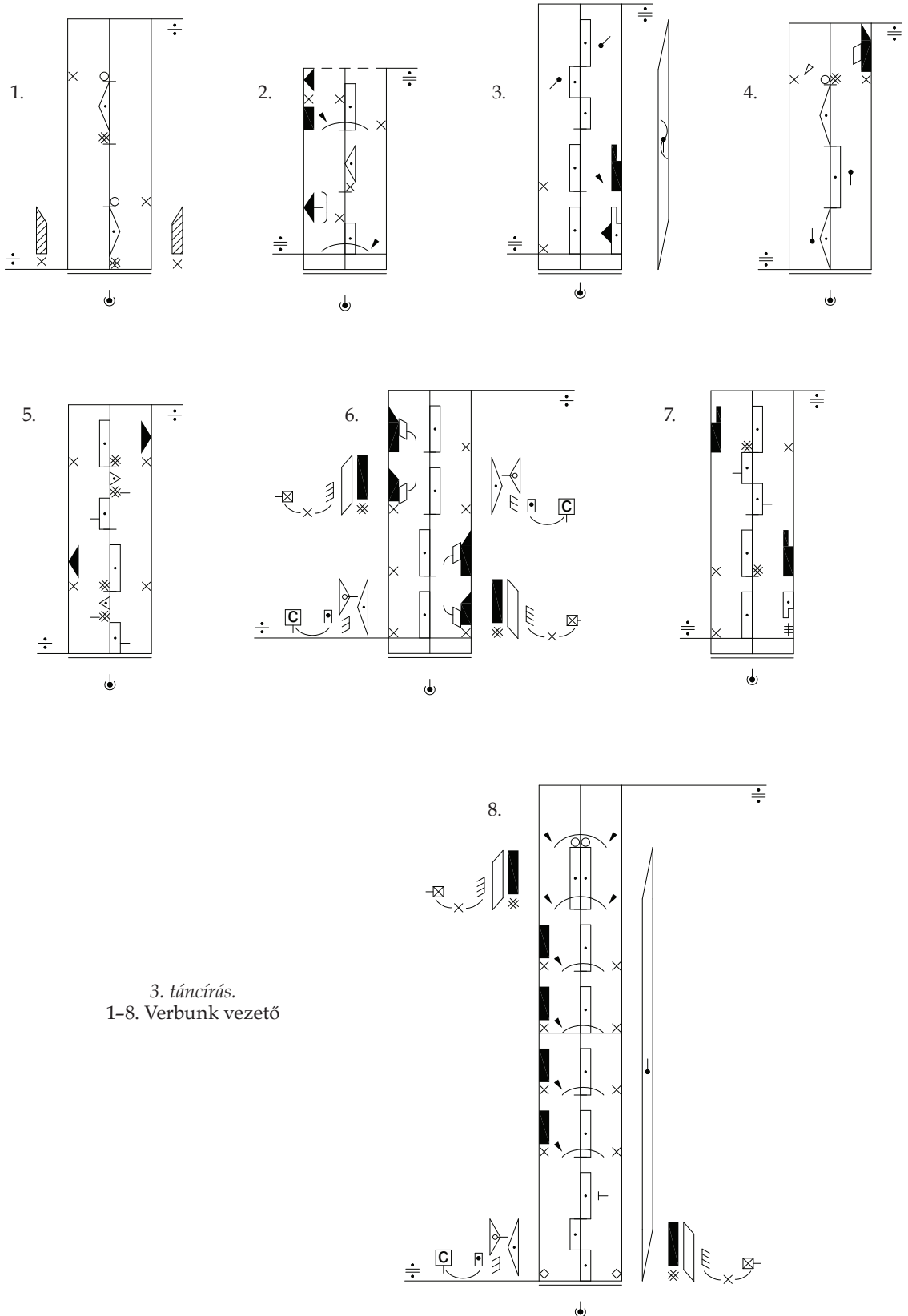

1. táncírás.
1-5. Csárdás

2. táncírás.
1-9. Verbunk

3. táncítás.
1-8. Verbunk vezető